

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta
Ústav české literatury a literární vědy

Bakalářská práce

Romány deziluze a zrání

The novels of disillusion and maturing

Alena Kotšmídová

Praha 2011

vedoucí práce: Doc. PhDr. Marie Mravcová, CSc.

Ráda bych poděkovala své vedoucí, Doc. PhDr. Marii Mravcové, CSc., za cenné rady, připomínky a doporučení a Dagmar Říhové za zapůjčení notebooku a korekturu anglické verze abstraktu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 25. 7. 2011

Tato bakalářská práce se na základě románů *Santa Lucia*, *Ivův román* a *Stříbrný vítr* zabývá různými podobami románů deziluze a zrání. Na hrdinech vybraných románových děl ukazuje, jaké podněty vedou ke konstituování iluze, z jakých příčin vzniká deziluze, jaký průběh tato deziluze má a v co ústí. Z výkladu vyplývá, že ačkoli všechny romány lze zařadit k románu deziluze a zrání, v mnohém se od tradiční podoby tohoto syžetu odlišují, stejně jako se liší jejich výstavba a hrdinové. Součástí práce jsou vedle výkladu deziluze hrdinů jednotlivých románů také komparační kapitoly, v nichž jsou sledovány paralely a rozdíly mezi obrazy hrdinů. Zároveň komparace umožňuje poukázat na změnu myšlení, která se odehrála mezi koncem devatenáctého a počátkem dvacátého století. Tato změna je patrná v odlišném způsobu řešení obdobných problémů a vymezuje rozdíl mezi dvěma generacemi české moderny.

klíčová slova: deziluzivní román, iluze, deziluze, emoce, fantazie

This bachelor degree thesis deals with various forms of disillusion and maturing in novels “*Santa Lucia*”, “*Ivův román*” and “*Stříbrný vítr*”. All three books are considered to be novels of disillusion and maturation. On example of main characters, the thesis shows the impulses leading to constitution of illusion, the reason for disillusion formation, the course of disillusion formation and the results of disillusion itself. Although all three novels could be classified as novels of disillusion and maturation, they differ from traditional form of storyline. There is also a dissimilarity among their main characters and composition. Apart from interpretations of disillusion of the characters, the thesis also contains comparative chapters, in which the parallels and differences between characters are drawn. At the same time, comparison enables us to point out the change in thinking, which has taken place between the end of nineteenth and the beginning of twentieth century. This change is noticeable in different way of solving similar problems and it determines the difference between two generations of the Czech moderna.

key words: the novel of disillusion, illusion, disillusion, emotions, imagination

Obsah:

Úvod.....	7
1. Santa Lucia: Jiří Jordán jako idealista, který svému snu obětoval vše.....	9
1.1 Stručný děj a autobiografické prvky v díle.....	9
1.2 Prvky personalizace vyprávění.....	10
1.3 Charakteristika Jordánovy postavy.....	11
1.4 Brno a Praha: iluze a deziluze.....	13
1.4.1 Konstituování iluze.....	13
1.4.2 Cesta za snem – první známky neúspěchu.....	15
1.4.3 Pozvolné zhroucení Jordánova snu.....	18
1.4.4 Nástup deziluze a její vyústění.....	20
1.5 Praha jako obraz iluze a deziluze.....	24
1.6 Jordánova iluze a deziluze jako boj o vlastní subjektivitu.....	25
2. Ivův román: zápas žárlivého vlastníka o lásku milované ženy.....	27
2.1 Stručný děj.....	27
2.2 Prvky personalizace vyprávění.....	27
2.3 Charakteristika Ivovy postavy.....	29
2.4 Ivo a Štěpánka: iluze a deziluze.....	31
2.4.1 Zamilování jako paralela vzniku iluze.....	31
2.4.2 Rozvíjení vztahu, první známky nesrovnalostí.....	34
2.4.3 Praha a Richard: katalyzátory rozpadu vztahu.....	38
2.4.3 Vyústění krize.....	44
2.5 Secesní rysy Ivovy postavy.....	49
3. Srovnání hrdinů.....	50
4. Stříbrný vítr: dospívající mladík a jeho hledání životní cesty.....	53
4.1 Stručný děj.....	53
4.2 Projevy personalizace vyprávění.....	53
4.3 Charakteristika Jeníkovy postavy.....	56
4.4 Dospívání z chlapce v muže jako řada deziluzí a proher.....	57
4.4.1 Deziluze raného dětství.....	58
4.4.2 První roky na gymnáziu.....	63
4.4.3 Milostná iluze a deziluze a její následky.....	66
4.4.4 Největší zkouška Jeníkova pozitivního přístupu k životu.....	70

4.4.5 Postupné dospění v muže.....	75
4.5 Jeník a Ivo: dvě individuality, dva styly.....	79
5. Komparace postojů hrdinů.....	82
Závěr.....	85
Seznam použité literatury.....	87

Úvod

Deziluze je definována jako „ztráta, respektive porušení falešného mínění, nadějí, očekávání, sebeklamu atp.“¹

Deziluzivní román se z hlediska zápletky vyznačuje slabým syžetem. Jeho typickým hrdinou je mladý chlapec, který je v průběhu života konfrontován s mnoha zraňujícími podněty a událostmi. Vlivem negativních zkušeností u něj dochází ke ztrátě iluzí, které si utvořil o sobě, o světě, o lidech nebo o lásce. Tato ztráta iluzí vyvolává v hrdinovi více či méně silnou reakci. Buďto se s novou situací dokáže vyrovnat, nebo jí podlehne. V českém prostředí pak mívá deziluzivní román jeden specifický rys: ztrátu vlasteneckých iluzí.²

V této práci vycházím z románů *Santa Lucia*, *Ivův román* a *Stříbrný vítr*. Struktura práce je pravidelná. Na počátku výkladu jednotlivých románů vždy krátce seznamuji s dějem, poté poukazuji na prvky personalizace vyprávění a provádím charakteristiku hrdiny, sloužící k pochopení jeho vývoje. V samotém pojednání o deziluzi se zaměřuji na důvody jejího vzniku, její vývoj a následky. V první části se zabývám *Santou Lucií* a *Ivovým románem*. V *Santě Lucií* je zásadní vliv gymnaziálního prostředí na vznik iluze a vliv domácího prostředí na průběh deziluze. Co se týče samotné deziluze, zaměřuji se na její stupňovitý charakter, na postupné vršení a prohlubování problémů, které mají za následek ztroskotání hrdiny. V případě *Ivova románu* se zaměřuji na sledování autorského záměru ve ztvárnění psychologie milostného vztahu. Věnuji se hrdinově reflexi všech milostných výkyvů, která silně dominuje nad dějem, a zároveň poukazuji na některé zvláštnosti v jeho chování, které předznamenávají deziluzi. Vzhledem k tomu, že zde vzniká jakýsi vztahový trojúhelník, je nutné zaměřit se i na to, jak dané situace vnímá přítelkyně hrdiny – Štěpánka. Kromě pojednání o deziluzi se snažím vysvětlit hrdinovo chování vlivem dobových literárních tendencí. V obou případech poukazuji na typické projevy hrdiny deziluzivního románu a typické dějové prvky, případně naopak na aspekty, kterými se hrdina (děj v dané fázi románu) od tradiční podoby tohoto typu odlišuje, respektive se mu zcela vymyká. V následné komparaci vyvozují z těchto charakteristik paralely, ale i rozdíly mezi oběma hrdiny (vzhled, povaha, společensko-politické názory, láska). Ve druhé části práce je mým cílem obdobná

¹ Geist, B.: *Psychologický slovník*, 2. vydání, Praha, Vodnář, 2000, str. 42.

² Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in *táž, Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 199.

charakteristika vývoje hrdiny románu *Stříbrný vítr*. Zde je důležité podotknout, že hrdina prochází značným množstvím různých deziluzí, proher a neúspěchů, zaměřují se proto pouze na ty, které jsou pro jeho vývoj zásadnější. V souladu s celkovou koncepcí románu i hrdinovou povahou zároveň provázím popis jednotlivých deziluzí i popisem událostí a jevů, které v něm vzbuzují radost a chuť do života. V komparaci poté opět srovnávám hrdiny obou výše uvedených románů a hrdinu *Stříbrného větru*. Cílem této komparace je vyvodit rozdíl mezi první a druhou generací české moderny, poukázat na změnu myšlení mezi koncem devatenáctého a počátkem dvacátého století, která je demonstrována odlišným způsobem řešení obdobných problémů. V závěru pak shrnuji příčiny, průběh a následky deziluzí jednotlivých hrdinů.

Mým cílem není seznámit s veškerou dostupnou literaturou k tomuto tématu. Při rozboru vycházím z vlastní recepce románů, opírám se však i o poznatky čerpané ze studií a knih literárně teoretických (informace o žánru deziluzivního románu a o literární výstavbě rozebíraných románů³), literárně historických (informace o autorech a širším kontextu, ve kterém tvořili⁴) a literárně kritických (informace o dobovém ohlasu románů⁵).

³Buriánek, Fr.: *Fráňa Šrámek. Studie s ukázkami z díla*, Praha, Melantrich, 1981.

Brabec, J.: Doslov, in A. Sova: *Ivův román*, Praha, Československý spisovatel, 1961.

Doležel, L.: *Typy narativních promluv*, in též: *Narativní způsoby v české literatuře*, Praha, Československý spisovatel, 1993.

Hodrová, D.: *Postava – subjekt a postava – objekt*, in též (ed.): *Proměny subjektu. sv. 2.*, Pardubice, Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR, 1994.

Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in též: *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989.

Janáčková, J.: *Prameny impresionistického románu a jeho skladba. Santa Lucia*, in též: *Stoletou alejí*, Praha, Československý spisovatel, 1985.

Janáčková, J.: *Slohové proměny v próze Antonína Sovy*, in též: *Román mezi modernami*, Praha, Československý spisovatel, 1989.

Justl, V.: Doslov, in V. Mrštík: *Santa Lucia*, Praha, SNKLHU, 1958.

Majerová, R.: *Dedalus poháněný stříbrným větrem*, písemná práce z literatury, Ústav české literatury a literární vědy FF UK.

Moldanová, D.: *Fráňa Šrámek. Stříbrný vítr*, in Zeman, M. (ed.): *Rozumět literatuře 1*, Praha, SPN, 1986.

Mravcová, M.: *Krška – Šrámek. Stříbrný vítr*, in Klimeš, I. (ed.): *Filmový sborník historický: Film a literatura*, Praha, Československý filmový ústav, 1988.

Mravcová, M.: *Personalizace vyprávění*, in Hodrová, D. (ed.): *Proměny subjektu*, sv. 2, Praha, ÚČL, 1994.

Pytlík, R.: *Vilém Mrštík*, Praha, Melantrich, 1989.

Šalda, F. X.: *Mladý Flaubert. Epilog romantismu*, in Svoboda, L. (ed.): *Boje o zítřek. Duše a dílo*, Praha, Melantrich, 1973.

⁴Buriánek, Fr.: *Fráňa Šrámek. Studie s ukázkami z díla*, Praha, Melantrich, 1981.

Moldanová, D.: *Česká literatura v období modernismu (1890 – 1918)*, Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně, 1996.

Pytlík, R.: *Vilém Mrštík*, Praha, Melantrich, 1989.

⁵Karásek ze Lvovic, J.: *Impressionisté a ironikové*, Praha, H. Kosterka, 1903.

1. Santa Lucia: Jiří Jordán jako idealista, který svému snu obětoval vše

1.1 Stručný děj a autobiografické prvky v díle

Román *Santa Lucia* vypráví retrospektivní formou vzpomínek o životě Jiřího Jordána, který po trpkých zkušenostech na brněnském gymnáziu odjíždí studovat do Prahy práva. K Praze upíná velké naděje, představuje pro něj ideál humanity i kulturní centrum českého národa. Život v Praze je však velice těžký – lidé, na které mu dal otec kontakty, nejsou tak vstřícní, jak očekával, brzy mu docházejí také finanční prostředky. Jordán se seznámí s mladičkou dívkou Klárou. Doufá, že v ní najde spřízněnou duši, zamiluje se do ní. Klára je však jeho prudkostí zaskočena, odmítá jeho cit, což Jordána trpce rozhořčí. Navíc se nadále zhoršuje jeho finanční situace. Praha ho nepřijímá, všude se mu jen vysmívají. Všechny útrapy nakonec vyvrcholí onemocněním tuberkulózou, kterému Jordán brzy podlehne.

V díle můžeme nalézt mnoho autobiografických prvků. Jordán pochází z Jimramova stejně jako Mrštík. Mrštík i jeho postava mají negativní zkušenosti s brněnským gymnáziem, shoda platí i v případě krátkého pobytu v Praze během divadelního zájezdu vlakem. Shody s autorovým životem najdeme i v dalším průběhu románu. Jordán studoval stejně jako Mrštík práva. Výjevy z malostranských hostinců a kaváren jsou popisovány na základě zkušeností z Mrštíkova pobytu v Praze roku 1884, detaily z pražské nemocnice poskytl Mrštíkovi bratr Norbert, jenž v Praze medicínu studoval. Mnohé prvky rovněž souvisí s osobností H. G. Schauera, jenž byl Mrštíkovým blízkým přítelem a jenž zemřel na tuberkulózu. Schauerovým vzhledem byly inspirovány fyziognomické detaily Jordánova vzhledu, převzato je též jméno „paní Bábi“, která byla Schauerovou ošetřovatelkou. Některé panoramatické obrazy Prahy jsou namnoze záznamem toho, co bylo možno spatřit ze Schauerova bytu v ulici Na Smetance.⁶

Autobiografické prvky v *Santě Lucii* jsou nesporné a možná by se jich dalo nalézt ještě více (například některé shodné povahové rysy autora a jeho hlavní postavy). Podle Moldanové je výskyt autobiografických prvků v deziluzivním románu příznačný.⁷ Janáčková dílu dokonce přisuzuje jakýsi terapeutický efekt, když

Šalda, F. X.: *Antonín Sova, sensitiv a visionář*, in Svoboda, L. (ed.): *Boje o zítřek. Duše a dílo*, Praha, Melantrich, 1973.

⁶ Pytlík, R.: *Vilém Mrštík*, Praha, Melantrich, 1989, str. 117.

⁷ Moldanová, D.: *Česká literatura v období modernismu (1890 – 1918)*, Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně, 1996, str. 25.

ho pokládá za prostředek, kterým se chtěl Mrštík zotavit po Schauerově smrti.⁸ Přesto nelze souhlasit s výrokem Radko Pytlíka, že nečekal-li Mrštík po roce v Praze „osud jeho literárního hrdiny Jordána, pak je to snad jen zásluhou vřelého domácího prostředí a jimramovského venkova, kde se zotavil po přestálém utrpení.“⁹ Toto tvrzení – kromě toho, že je poněkud nadnesené - ztožňuje autora s jeho hrdinou, vyvozuje autorovy osudy z osudů jeho literárního hrdiny, je příliš pozitivistické a odporuje zákonům fikce.

1.2 Prvky personalizace vyprávění

Pro Santu Lucii jakožto deziluzivní román je velmi důležitý způsob vyprávění. V textu lze pozorovat některé rysy, které poukazují na personalizaci vyprávění. Z tohoto hlediska je důležité, že celý text je vyprávěn retrospektivně a je zasazen do rámce Jordánova umírání. V posledních dnech Jordán intenzivně vzpomíná na to, co prožil:

Rozpomínal si chvíli a vzpomněl si. A zas ty nekonečné vzpomínky vracely se k němu, jako by vyvěraly z jednoho zřídla a odtud se šířily, rostly, přelévaly se jako pára z jedné formy do druhé a mizely zas náhle, rychle, jako by je sfouknul.¹⁰

Už sám tento rámeček implikuje, že vyprávění tíhne k perspektivě hrdiny.¹¹ Janáčková ostatně tvrdí, že autor užil retrospektivní kompozici proto, aby mohl soustředit pozornost „k Jordánovu citově zjištěnému prožívání světa, k opakovaným evokacím Prahy, v nichž se zračí proces hrdinova vzurného dychtění i pak deziluze“.¹² Personalizace je však nejlépe vidět právě na lyrizovaných popisech Prahy, ať už se jedná o panoramatický výhled z Jordánova pokoje, který je ovlivněn projekcí jeho snu o Praze jako ideálu humanity a sídle českého národa, nebo o živé město, jehož vidění ovlivňuje jeho často znepokojivý stav (hlad, zima, nedostatek peněz, nemoc, žádní přátelé). Užitá forma však naznačuje, že vzhledem k částečné autogiografii, která pojí autora a jeho postavu částečným citovým poutem, se v případě erotizovaných popisů Prahy jedná o vnějškovou dramaturgii, vklad

⁸ Janáčková, J.: *Prameny impresionistického románu a jeho skladba. Santa Lucia*, in táz: *Stoletou alejí*, Praha, Československý spisovatel, 1985, str. 148.

⁹ Pytlík, R.: *Vilém Mrštík*, Praha, Melantrich, 1989, str. 25.

¹⁰ Mrštík, V.: *Santa Lucia*, Praha, SNKLHU, 1958, str. 20.

¹¹ Mravcová, M.: *Personalizace vyprávění*, in Hodrová, D. (ed.): *Proměny subjektu*, sv. 2, Praha, ÚČL, 1994, str. 1.

¹² Janáčková, J.: *Prameny impresionistického románu a jeho skladba. Santa Lucia*, in táz: *Stoletou alejí*, Praha, Československý spisovatel, 1985, str. 149.

autorského vypravěče.¹³ Jen těžko si lze totiž představit, že dvacetiletý mladíček, který není ani krásný, ani bohatý a nemá tudíž pravděpodobně žádné milostné zkušenosti, oplývá tak bujnou a obraznou fantazií:

*Krasavice černá. Jak se pyšnila ztajenými svými vděky, jak skrývala své rysy, stále výš a výš. Hovic sobě v mlžné koupeli, zatahovala nad sebou své vzdušné záclony a čekala, až v tichu noční chvíle navštíví ji sen. Propadajíc se stále hloub a hloub do měkkých peřejí svých mlh, vyrůstala už jen hroty nejvyšších věží nad roztřepené vlny par.*¹⁴

Kromě těchto popisů se v Santě Lucii objevuje také užívání polopřímé řeči, přecházející občas k vnitřnímu monologu, který je jedním z nejučinnějších prostředků personalizace:¹⁵

*Všechny ty jeho blouznivé, plynulé, už v zárodku nejasné sny zvrhly se pojednou před ním v prázdné, syrové, šovinismem vzbouřené, odporné mlhy, s aureolou Prahy nad sebou, a ty se rozplynuly a rozplynouti se musely jako všechny mlhy na světě. A ty si ještě vymyslí, docela prostě vybájl, aby ošidil sebe, rodiče, sestru, jen aby vyhověl své choutce dostat se do Prahy. A co tu? Přece musí žít? Těch mlhavých plánů se přece nenají a těch kamenů také ne. Ani psát pořádně neumí, aby aspoň v kanceláři někde živořil. Hégr měl pravdu, když řekl, že Praha není pro všechny. Jeden se tu tlačí na druhého, navzájem si kradou chleba od huby. A každý si myslí, že tu na něho čekají, že se té Prahy nají. Najedl se jí!*¹⁶

1.3 Charakteristika Jordánovy postavy

Jiří Jordán pochází z Brna, je mu zhruba dvacet let, má čerstvě po maturitě a chystá se na další studia. Je velmi hubený a enormně vysoký, takže se mu nemohou nikam vejít nohy, sedí zkrouceně, jeho pohyby jsou ledabylé, neelegantní. Má kaštanové vlnité vlasy a bílé zuby. Na ty je často poukazováno. Právě jejich bělost a lesk působí mezi zbytkem zevnějšku skoro nepatřičně. Působí jako znak dostatku, jako něco cenného, téměř jako šperk, proto jimi Jordán jaksí vybočuje z třídy chudých. Jeho oblečení je prosté, ušoupané. Zvláště akcentován je zelený zimníček,

¹³ Mravcová, M.: *Personalizace vyprávění*, in Hodrová, D. (ed.): *Proměny subjektu*, sv. 2, Praha, ÚČL, 1994, str. 3.

¹⁴ Mrštík, V.: *Santa Lucia*, Praha, SNKLHU, 1958, str. 132 – 133.

¹⁵ Mravcová, M.: *Personalizace vyprávění*, in Hodrová, D. (ed.): *Proměny subjektu*, sv. 2, Praha, ÚČL, 1994, str. 1.

¹⁶ Mrštík, V.: *Santa Lucia*, Praha, SNKLHU, 1958, str. 249.

který se někdy stává málem synekdochickým zástupcem postavy. Autor předurčuje Jordánovu postavu k záhubě, což se projevuje mimo jiné tím, že je od počátku chatrného zdraví. Znakem neduživosti je (kromě výše uvedené hubenosti) jeho vystouplý ohryzek. Tento fyziognomický rys je pak uveden do kontrastu s krásnými bílými zuby.

Autor ho obklopuje velkou rodinou. Jordán má trpělivého otce, velmi starostlivou matku, krásnou sestru a bratry. Jordánův vztah k rodině a k domovu je velice vřelý, při odjezdu do Prahy se s nimi těžko loučí, sen o Praze ho však přitahuje více. To, že Jordán rodinu i přes vřelé vztahy opouští, tedy stvrzuje sílu snu.

Jordán není příliš družný, téměř s nikým se nebaví, nedá se říct, že by měl přátele. Zdá se mu, že mu nikdo nerozumí. Během vysokoškolských studií se občas potká s některými spolužáky, jeho vztah k nim však není nijak vřelý. Ani v případě Hégra nelze hovořit přímo o přátelství. Hégr Jordánovi radí, vezme ho k sobě do bytu, stará se o něj, když je nemocný, ale také mu vezme poslední peníze. Vztah mezi nimi je vztah spolubydlících. Jordán zapřede s Hégreem několik rozhovorů, ale spíše polemických. Nesvěřuje se mu, ani se s ním nechodí bavit.

Jordánovým darem a zároveň prokletím je velká fantazie. Ta se nejprve projevuje tím, že si vysní svoji vlastní Prahu (město – iluzi) a život v ní, později si obdobným způsobem vytvoří představu Kláry, se kterou dokonce rozmlouvá. Spřádání fantazií tvoří (kromě občasného vysedávání po hospodách) jeho jedinou zálibu. S nástupem nemoci se však fantazie proměňují v halucinace (představa vlastní smrti a tance smrti). V nemocnici také Jordán několikrát hovoří s bohem. Tuší, že se blíží smrt a pociťuje potřebu vyrovnat se s ním skrze krucifix na stěně, který velmi intenzivně vnímá. To, že jsou rozhovory s bohem umístěny v dramatické situaci Jordánova umírání, obžaloba boha i příznačné příjmení Jordán by mohly svědčit o tom, že autor pojímá Jordánovu postavu také jako symbol mučedníka, který musel svému ideálu obětovat život.

Za povšimnutí stojí Jordánovy patologické projevy. Když se rozčílí, rudne, odkašlává a hlavně nekontrolovatelně koktá, což mu znemožňuje vyváznout z nastalé situace se ctí. Za jistý projev patologie by bylo možné považovat i výše uvedené rozhovory s imaginární představou Kláry.

Důležitou roli hrají v Jordánově životě ženy. Jeho sestra je jednou z mála osob, o které se Jordán domnívá, že mu rozumí, a se kterou občas dokáže rozmlouvat. Klára,

dívka, s níž se seznámí v Praze, se mu zpočátku zdá být záchytným bodem uprostřed velkého města, později ho však velmi zklame, protože nedokáže akceptovat jeho projevy lásky. Klára má dvě tváře: skromnou, ještě napůl dětskou, která ji představuje takovou, jakou by ji Jordán chtěl mít, druhou však hrdou a dle Jordána marnivou, která se mu protiví. Další ženou, která se podílí na Jordánově deziluzi, je dáma z „lepší společnosti“, manželka muže, jenž Jordánovi nabídl práci. Je krásná, smyslná a pokusí se Jordána svést. Její vstřícnost však skončí ve chvíli, kdy se student hlasitěji přihlásí o to, co mu patří. Naprosto jiná je sklepnice Berta. Jiskřivá, pyšná, hrdá. Ctitelů jako Jordán má nejspíš více. Nemiluje ho, ale laškuje s ním, dá se od něj políbit za „knikebajn“. Kromě těchto žen lze zmínit ještě Bětku, děvče z domu, kde Jordán bydlí. Bětko je čistá, mladá, veselá. Jordánovi se líbí, snad se o ni i pokouší, ale Bětko si to nedá moc líbit. Špičkovájí se. Poslední ženou, se kterou se Jordán setká, je paní Bábo, ošetřovatelka, která se o něho stará v posledních dnech života.

Jiří Jordán je snílek, který přijíždí do Prahy s tím, že zde začne žít, protože jeho dosavadní život byl prázdný, dopředu určený. Je vlastenec, a proto do Prahy vkládá velké naděje. Myslí si, že Praha jako dějiště českých dějin a centrum české kultury bude také sídlem humanity. Má silný cit pro čest a spravedlnost. Stále se snaží žít a naplňovat svůj sen, ale svět a život, po kterých tak toužil, ho zaskočí.

Z vnější i vnitřní charakteristicky postavy vyvstávají některé rysy předurčující Jordána k tragickému konci. Jsou to hlavně jeho nepevné zdraví, bujná fantazie, díky níž si vystaví vzdušný svět iluzí o Praze, a idealismus, který mu dlouho zabraňuje připustit si, že Praha není taková, jakou si ji představoval. Proti Jordánovi hraje také fakt, že žádnou z žen, se nimiž se seznámil, se mu nepodařilo získat.

1.4 Brno a Praha: iluze a deziluze

1.4.1 Konstituování iluze

Jordán zpočátku žije prostým chudým životem. K zásadnímu zlomu dochází v momentě, kdy začne navštěvovat gymnázium. Brzy si uvědomí, že jde o zkostratělou monarchistickou instituci:

Zde po prvé nahlédl pod roušku světa, třeba se mu jevil posud jen formou kamenného a víc kasárnám než učilišti podobného stavení, kde trnulo všechno pod

*strachem a úzkostí před suchým, plesnivým a nyní už na odpočinku žijícím ředitelem, kde, jak se zdálo, mimo tento strach před jakoukoli úhonou buď pro nedbalost, nebo neposlušnost, nebo dokonce pro zanedbání služební povinnosti nebylo žádné větší starosti.*¹⁷

Atmosféru na gymnáziu vypravěč vystihuje slovy trnout, strach, úzkost, suchý, plesnivý. Toto zatuchlé prostředí však paradoxně podporuje a rozvíjí Jordánovu bujnou fantazii. Jeho snění graduje v představě Prahy jako pohádkového světa plného lidskosti, ke které se ze všech sil upíná:

*A byla to Praha, ta poetická stověžatá Praha se skalnatými srázy, vysokými břehy teras, od které si sliboval vysvobození z dusného toho karceru svých nejkrásnějších dnů. V jejích černých konturách vybájl si zcela jiný, čistě ideální svět, takový, jaký každý si snad staví v době osmnácti – dvaceti svých let. – V ní viděl lidi, jakých snad posud nikdo na světě nepoznal, v ní tušil svět, jaký si zvykl vídat jenom v povídkách, dobrý, mravný vrchol všeho, co jeho duše bájala pod jménem lidskost.*¹⁸

Jeho touha po Praze ještě vzroste poté, co ji nakrátko navštíví v rámci divadelního zájezdu. Po návratu si ještě trpčeji uvědomuje neutěšenost svého postavení, Brno se mu náhle zdá malé:

*Když se Jordán po třech dnech vrátil do Brna, jako by přišel do vsi. Jak bylo malé to Brno, směšné chodníky – nizounké domy! Praha mu nedala od té doby klidně spát.*¹⁹

Dá se říci, že právě v tuto chvíli Jordán úplně podlehne iluzi Prahy, kterou si vytvořil. Ztrácí kontakt s realitou, blouzní po svém snu.

Hodrová tvrdí, že v deziluzivním románu bývá období života předcházející období dobývání světa upozadřováno či dokonce zcela pomíjeno.²⁰ V Santě Lucii jsou však právě tyto partie zásadní, neboť trpké zkušenosti se studiem na gymnáziu prohlubují Jordánovu touhu po lepším, bohatějším životě. Jeho fantazie tolik kypí také z toho důvodu, že je gymnaziální výchovou potlačována. Iluzi Prahy si vytváří proto, aby mohl uniknout ze škrobeného prostředí školy, ve kterém se pohybuje.

---

¹⁷ Tamtéž, str. 26 – 27.

¹⁸ Tamtéž, str. 36.

¹⁹ Tamtéž, str. 64.

²⁰ Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in *táž: Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 201.

1.4.2 Cesta za snem – první známky neúspěchu

Po maturitě Jordán přemluví rodiče, aby mohl odjet studovat do Prahy. Ne však proto, že by byl ctižádostivec a arisvista, snažící se za každou cenu dosáhnout povýšení,²¹ ale protože touží jít za svým snem. Zpočátku se zdá, že mu bude přát štěstí. Hned ve vlaku se potká se studentem Hégre, medikem, jenž v Praze studuje již pátým rokem. Je tedy již zkušený, snaží se Jordána uchránit zklamání, které ho v Praze s jistotou čeká, a proto před její záludností Jordána varuje:

„Špatně mně radíte, když hned na prvním kroku mne zrazujete od Prahy.“

„Také rada, nejlepší, co znám. Proto byla moje první. Nemyslete, že mluvím jen tak.“²²

„Zatočí s vámi někdy ta Praha, že se vám celá obrátí horem nohama a vy s ní [...]“²³

„Nemalujte si Prahu růžovými barvami.“²⁴

Ačkoli Mrštík Hégrovu postavu příliš nerozpracoval, je pro vývoj Jordánovy deziluze zásadní. V románu hraje roli přítele zasvětilce. Tato postava zprostředkovává spojení mezi světem iluzí a světem bez iluzí. Přítel zasvětilce je světák, praktik. Při setkání s ním dochází ke střetnutí postojů postav, protože se obě nacházejí v jiném vývojovém stadiu.²⁵

Vzhledem k tomu, že Hégr s Jordánem jsou si v nejpodstatnějších rysech podobní (s rozdílem vývojové fáze, v níž se nacházejí), je možné chápat scénu cesty vlakem jako nastínění budoucího Jordánova osudu (na tomto místě zůstávám pouze u tohoto zběžného vymezení, později se však k Hégrově postavě ještě vrátím).

Hégrovi se Jordána od studia v Praze samozřejmě odradit nepodaří, nabídne mu tedy alespoň, aby u něj Jordán bydlel. Pro Jordána znamená tato nabídka velikou pomoc, protože žádné bydlení zajištěné nemá.

---

²¹ Tato ctižádostivost a arivizmus bývají charakteristickými rysy hrdiny deziluzivního románu, který si chce vynahradiť dosavadní těžký život, který byl způsoben chudobou a nízkým původem. Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž: *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 201.

²² Mrštík, V.: *Santa Lucia*, Praha, SNKLHU, 1958, str. 123.

²³ Tamtéž, str. 125.

²⁴ Tamtéž, str. 127.

²⁵ Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž: *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 206. Hégr však také několika rysy z definice přítele zasvětilce vybočuje. Přítel zasvětilce se obvykle objevuje ve chvíli, kdy se hrdina ocitá na rozcestí mezi iluzí a skutečností, Hégr se s Jordánem setkává ve chvíli, kdy je Jordán plný ideálů a nedá se od nich odradit. Také nelze tvrdit, že by Hégr byl zasvětilcem negativním – spíše naopak, snaží se Jordána vyvést z jeho naivity, příliš ho nespívá k velkoměstským zábavám.

Povzbudivě na Jordána zapůsobí také setkání s doktorem K., na kterého dostal kontakt od svého otce. Na rozdíl od ostatních návštěv, které již vykonal, ho doktor K. přijme velmi vřele. Zdá se, že se o něj skutečně zajímá, ujišťuje ho, že mu bude psát. Jordán je rozjařený, plný optimismu:

Cvaknul ještě jednou nohou o kámen, a strhnul hlavu do vysokých ramen, poskočil zas jako hoch a první příční ulicí utíkal na Ferdinandovu třídu. Tak k němu posud nikdo nemluvil, tak mu posud ruky nikdo nepodal. Posud cítil na dlani tlak jeho ruky, slyšel měkký, lehce se třesoucí jeho hlas, viděl jasně rozšířené jeho oči, když s nýmým účastenstvím hleděly na nesmělé, vlnivé jeho pohyby.²⁶

Rozjařenost je vyjádřena bujností (*strhnul hlavu, utíkal na Ferdinandovu třídu*) a určitou rozpustilostí (*cvaknul nohou o kámen, poskočil jako hoch*) Jordánových pohybů. Jordánovo srdce jen poskakuje, přetéká obdivem k doktoru K.

Největší radost však pro Jordánovi způsobí, že může z Hégrova bytu pozorovat Prahu. Dny jsou slunné a Jordán je schopný prosedět je celé u okna a pozorovat krásné panorama ve všech denních proměnách:

Krasavice černá. Jak se pyšnila ztajenými svými vděky, jak skrývala své rysy, stále výš a výš. Hovic sobě v mlžné koupeli, zatahovala nad sebou své vzdušné záclony a čekala, až v tichu noční chvíle navštíví ji sen. Propadajíc se stále hloub a hloub do měkkých peřejí svých mlh, vyrůstala už jen hroty nejvyšších věží nad roztřepené vlny par.²⁷

Jak patrně, popis města je silně erotizovaný: Praha se jeví jako lenivá požitkářka, krásná žena, téměř bohyně, chystající se ke spánku. Opojení, které vyzařuje z popisu Prahy, se rovná i Jordánovu opojení, které prožívá. Je to však opojení dospívajícího chlapce, jenž má svou lásku ve velké úctě a nedovoluje si víc než ji jen pozorovat z okna.

Spolu s Prahou vstupuje do Jordánova života také žena – mladičká Klára. Klára je velice krásná, Jordána ale okouzlí i svou nevšedností. Sní o ní a jak jsem zmínila, vede dokonce se svou představou i rozhovory. Nejvíce ho však potěší, že Klára má – stejně jako on – ráda samotu²⁸:

„To máte svou vlastní světničku?“

²⁶ Mrštík, V.: *Santa Lucia*, Praha, SNKLHU, 1958, str. 136.

²⁷ Tamtéž, str. 132- 133.

²⁸ Justl, V.: *Doslov*, in V. Mrštík: *Santa Lucia*., Praha, SNKLHU, 1958, str. 347.

„Svou, a takovou vám milou,“ tu přiložila ruku k tváři, „když mně tam služka zatopí a já si sednu ke kamnům, život bych tak proseděla sama a sama.“

„To je dobré znamení pro vás.“²⁹

Postavu Kláry lze považovat za jistou paralelu Prahy.³⁰ Obě, dívka i město, představují jakousi vytouženou bytost, vymodlený sen. U obou se ovšem také projevuje rozdvojení. Stejně jako je rozdvojená Praha na panorama Prahy, jež Jordán pozoruje z okna, smyslový obraz, kterému přikládá velikou estetickou hodnotu a obohacuje ho auroou slavné minulosti a humanity, a Prahu, živoucí město plné lidí, tak je rozdvojená Klára na vysněnou nadpozemskou bytost, se kterou vede hrdina fiktivní rozhovory, a skutečnou dívku, která je pro něj příliš zakotvena ve společenských konvencích. Tato dichotomie je vypravěčem dokonce explicitně pojmenována:

Jiná sídlila v něm, jiná navštěvovala osamělé jeho chvíle, jiná po jeho boku sestupovala se schodů, jiná se před ním objevovala ve světle ranním, jiná – nemá víc než hovorná, snívá víc než frivolná - - bouřila jeho sny. Zdálo se, že zná Kláry dvě, jednu, kterou miloval, druhou, s kterou se bavil.³¹

Přes dílčí úspěchy, které jako by upevňovaly naději v úspěšné uchycení v Praze, se ale brzy dostaví první potíže. Pozvolna přichází zima, Jordánovi docházejí peníze, doktor K. se neozývá a ani vztah s Klárou se nevyvíjí úplně podle Jordánových představ. Jeho nadšení ochládá, objevují se první známky prozření z iluze:

Poznenáhlu přivyknul, ztrnul, ztvrdnul. Studené noci, osud své lásky, Hégrovy žerty přijímal jako něco, nad čím jen útrpně hlavou kroutil, a o víc se nestaral. Po osudu svých rekomendačních listů se už ani neptal. Víc už jako z povinnosti došel jednou na známé adresy, ale myslil přitom už zcela na něco jiného než na to, co jej čeká za zavřenými dveřmi. Šel k nim bez trémy už, pevně, jistě, hrdě skoro, jako se chodí k lidem, kteří nemohou ani uškodit, ani prospět. Směle se dotknul bílého knoflíku od elektrického zvonku, rázně překročil práh a skoro drze, úsečně se ptal, není-li pro něho nějaké práce.

Nebylo. Poklonil se a odešel.³²

Deziluze se projeví také ve vnímání Prahy:

²⁹ Mrštík, V.: *Santa Lucia*, Praha, SNKLHU, 1958, str. 190.

³⁰ Justl, V.: *Doslov*, in V. Mrštík: *Santa Lucia*, Praha, SNKLHU, 1958, str. 347.

³¹ Mrštík, V.: *Santa Lucia*, Praha, SNKLHU, 1958, str. 148.

³² Tamtéž, str. 161.

Byl v Praze, a nebyl. Viděl Prahu z okna, a mimo to kamení posud jí nepoznal. Po ulicích utíkal, aby se zahřál. Až úzko mu bylo někdy, když se zastavil v chůzi a oknem se díval do osvětlených kaváren a nádherných restaurací, kde v kouři a světle při koncertu se bavily k sobě nakloněné a jako na sebe složené hlavy.

[...] Zhořkla mu Praha. Slzy mu vstoupily do očí, když v proudícím tu kolem něho životě odněkud zaslechnul smích a ve smíchu veselou píseň při pivě sedící chasy. Tu utíkal domů, do chladné prázdnoty čtyř holých stěn, a oknem se díval zas na Prahu, polykaje slzy a lítost stíraje kouskem v slinách namočeného chleba.³³

V Jordánovi se mísí pocit lítosti a pohrdání. Zraňuje ho, že to, čeho toužil být součástí, je mu zcela nepřístupné. Pohodlný a bezstarostný život v osvětlených vyhrátých kavárnách se dramaticky odlišuje od jeho neutěšeného přežívání. Zatímco lidé, které pozoruje, jsou veselí, baví se a kouří, Jordán zakouší zimu, třikrát obrací každý krejcar, a přesto si může koupit pouze chleba.

Na této ukázce je rovněž patrná významová rozvojenost Prahy. Praha viděná z okna odpovídá hrdinovu snu, který se snaží zachránit. Uvědomuje si, že skutečná Praha je mu cizí. Stojí vně Prahy, nemůže ji poznat, protože ho nepřijímá, je k němu krutá, a proto od ní utíká zpět do svého pokoje.

Zdá se, že z Jordána – romantického snílka se stal ten, jenž pochopil, jak fungují společenské vztahy. Deziluze se projevuje pasivním přijetím skutečnosti, které se však mísí s ironií a odstupem od ní. Nejde tedy o přizpůsobení se měšťácké společnosti (jak by mohla implikovat pasivita), ale mnohem spíše o distanci.³⁴

1.4.3 Pozvolné zhroucení Jordánova snu

Výše uvedené neúspěchy, které Jordána vedou k ironické distanci od společnosti, jsou však stále jen první fází jeho deziluze, pojaté Mrštíkem procesuálně, tj. s účastí časového aspektu.

Částečný zvrat v jeho situaci nastane, když se mu podaří získat práci. Tento úspěch v Jordánovi vzbuzuje nové naděje. Avšak bohatý zadavatel mu posléze odmítne vyplatit dohodnutou částku. To v Jordánovi vzbudí vztek a jeho ironie vůči měšťácké společnosti se ještě vystupňuje:

---

³³ Tamtéž, str. 160.

³⁴ Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in *táž: Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 208. Distance je jedním z typických reakcí na deziluzi. V Jordánově případě však rozhodně neplatí, že by se jednalo o distanci zločineckou.

Jordán smačkal do kapsy tři zlaté, máchnul kloboukem, jako by chtěl ještě něco říci, ale pak, jako by si to rozmyslil, pohodil hlavou na stranu, ironicky se usmál a obrátil se k paní zády, jako se před chvílí obrátila ona k němu. Ztráta dvou zlatých jej tak nemrzela, naopak celého jej proniklo bujné jakési veselí. Ještě ve dveřích vzpomněl si na včerejší scénu a na dnešek a zavíraje za sebou dvěře na prahu ještě dal se do nehorázného, po schodech hřmotně rozléhajícího se smíchu.³⁵

Přestože vyplacená částka není tak vysoká, jak měla být, znamená pro Jordána velké přilepšení a současně s tím také obnovení iluzí a naděje. Jordán má radost jak z toho, jak se vypořádal se vzniklou situací, tak z toho, že si vydělal peníze. Praha se mu jeví opět krásná:

„Santa Lucia!“ zvolal Jordán, a zablysknul na Prahu běloučkými svými zuby, chvíli ještě postál před nahou, sluncem zulíbanou tou Prahou v nejkrásnější její podobě, ještě chvíli měřil různé její stíny – liboval si osvícené její boky, hořící báně a osvícené obláčky stříbrného dýmu, ale pak odtrhnul se od pyšného toho obrazu, - jako by se nasytil chladných jejích půvabů a toužil po jiných, živějších, sladších rozkoších stříbrného jejího klínu.³⁶

Praha je stále zobrazována jako krásná žena, zásadní rozdíl však nastává v Jordánově postoji k ní. Mění se z naivního mladíčka, který je zcela okouzlen jejím vzhledem a kterému stačí se na ni celé hodiny dívat, v muže, který ji chce poznat, dotknout se jí. Stejně se vyvíjí jeho vztah ke Kláře, ta mu však stále uniká:

„Hubičku!“ zhorizila se žertem Klára, sehnula se lehce k němu, vtom mrskla sebou jako had, vytrhla se mu z ruky a v hlasitém, prudkém výbuchu smíchu tančivým krokem zmizela v tmavé síni.

[...]

Vysmála se mu a Jordán ten den tak by byl rád líbal, líbal celý svět.³⁷

Na jedné ze svých toulek Prahou zavítá Jordán náhodou do hostince U Löflerů. Zde se seznámí se sklepnicí Bertou, která ho okouzlí svou uhrančivostí i pýchou. Na tomto místě je opět viditelná paralela mezi Prahou a ženou. Smyslná Berta zde zastupuje Prahu, kterou Jordán touží poznat jako muž ženu (viz výše). Nejedná se však o studenou vznešenou Prahu, jež Jordána nechce přijmout a kterou může obdivovat jen z uctivé vzdálenosti. Jde o Prahu nízkou a drsnou, Prahu pijanů a

³⁵ Mrštík, V.: *Santa Lucia*, Praha, SNKLHU, 1958, str. 179.

³⁶ Tamtéž, str. 181.

³⁷ Tamtéž, str. 191.

hospod. Berta se kolem Jordána točí celou noc, nakonec se od něj za darovaný „knikebajn“ nechá políbit. Tím naplní Jordánovu touhu:

Podivná, žhoucí jakási úzkost zmocnila se Jordánova poprsí. – „Berto, - co byste tomu řekla,“ pravil pojednou stísněným, násilně tlumeným hlasem, - „co byste tomu řekla, kdybych vás teď políbil,“ dodal a hlava sladce mu sklesla do zavěšených kabátů —

[...]

„Jsme tak samotni,“ – uchopil ji za ruku a pohladil ji svou dlouhou dlaní – políbil ji na červené prsty, vzal ji kolem pasu a ví sám bůh, jak se to stalo: nebránila se.³⁸

Toto místo je opět velmi zásadní pro vývoj Jordánovy deziluze. Jordán se od Kláry, dívky z lepší společnosti, kterou miluje, ale ona jeho city není schopna opřevrat, přesouvá k Bertě, sklepnici ze špinavé hospody. Mezi Bertou a Jordánem není žádný cit, Jordán je okouzlen pouze Bertiným zevnějškem a Berta se Jordánem pouze *nechává líbat* za darovaný „knikebajn“, již značně opilý. Z Bertiny strany se tedy dokonce jedná o jakýsi obchod.

Hodrová tvrdí, že proměna milostného subjektu je v českém deziluzivním románu pojata specificky – spojuje se v něm deziluze erotická a národní. Odkazuje přímo na *Santu Lucii*, kde symbolickou úlohu milenky hraje Praha, která se mění z královny v děvku, čímž je zachován přechod od dámy ke kurtizáně.³⁹ V Santě Lucii je však tento přechod zachován i „doslovně“, nejen v symbolické rovině (viz výše). Berta sice není přímo kurtizána, akt „prodejně lásky“ je však zřejmý.

1.4.4 Nástup deziluze a její vyústění

Špatné zkušenosti s prací, Klářina nedostupnost a setkání s Bertou vedou Jordána k tomu, aby si uvědomil, že jeho představy o Praze byly velmi naivní:

Všechny ty jeho blouznivé, plynulé, už v zárodku nejasné sny zvrhly se pojednou před ním v prázdné, syrové, šovinismem vzbouřené, odporné mlhy, s aureolou Prahy nad sebou, a ty se rozplynuly a rozplynouti se musely jako všechny mlhy na světě. A ty si ještě vymyslí, docela prostě vybájl, aby ošidil sebe, rodiče, sestru, jen aby vyhověl své choutce dostat se do Prahy. A co tu? Přece musí žít? Těch mlhavých

³⁸ Tamtéž, str. 211.

³⁹ Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž: *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 202.

*plánů se přece nenají a těch kamenů také ne. Ani psát pořádně neumí, aby aspoň v kanceláři někde živořil. Hégr měl pravdu, když řekl, že Praha není pro všechny. Jeden se tu tlačí na druhého, navzájem si kradou chleba od huby. A každý si myslí, že tu na něho čekají, že se té Prahy nají. Najedl se jí!*⁴⁰

Jordán najednou vidí svoji iluzi jako blouznivou chorobu, která mu zastřela rozum mlhou neurčitého snu. Objevuje se cosi jako špatné svědomí vůči rodině. Jordán je velmi kritický vůči sobě, ale i vůči Praze. Ironický ráz uvažování se stupňuje až k sarkasmu. Poslední věta navíc působí velmi rezolutně, jako by implikovala, že se Jordán s Prahou (snem i reálným městem) nadobro rozřehnal.

Avšak přesto, že je momentálně velmi rozezlen a uvědomuje si falešnost své iluze, ještě pořád je jí schopen propadnout:

*Tušil a cítil, že se potřebuje štěstí jenom trochu zase pousmát, a zapomene zas na všechno, zšílí, oslepne zas, ohluchne zrovna zas touž radostí jako dřív.*⁴¹

Teprve výsměšné jednání doktora K., první známky nemoci a hlavně Klářino definitivní odmítnutí dovrší jeho prozření a výbuch bezmocné zloby:

„Děvko sprostá,“ – zatřepal jí ve vzduchu a pozdě se pamatuje vypustil z rukou outlá její ramínka, - ve kterých zapísklo cosi jako smáčkunutá loutka s vytlačenýma, strachem rozšířenýma očima.

*„Sprostá, sprostá,“ syčel ještě Jordán z utazených plic, zatím co Klára sebou pod ním škubala a vytrhnuvši se mu z rukou kupředu utíkala ke schodům.*⁴²

Jordán je v návalu vzteku jako smyslů zbavený, jedná jako zvíře. Nadávky, kterými častuje Kláru, však současně patří také Praze:

*A Praha v tu chvíli kdyby byla mohla vidět tisícerymi svými zraky, byla by jistě zahlédla, jak na chvíli tam nahoře z jednoho z těch oken na pokraji Smetanky zasvítily na ni ve tmě jak svíce rozžaté dvě oči a po každé straně bledé, v rysech jako roztrhané, třesoucí se a průsvitné až tváře, ve kterých sebou škubal každý sval, vzhůru se pozvedly a zoufale od sebe narazily dvě víc kostím než rukoum podobné pěstě, povýšené proti Praze.*⁴³

Popis se jeví jako extáze prudkého vzteku následujícího po velkém zklamání. Naturalistické detaily působí hrozivě, gesto, které Jordán vůči Praze učiní, je však

⁴⁰ Mrštík, V.: *Santa Lucia*, Praha, SNKLHU, 1958, str. 249.

⁴¹ Tamtéž, str. 250.

⁴² Tamtéž, str. 274.

⁴³ Tamtéž, str. 274 – 275.

hlavně gestem *zoufalství*. Cítí se unavený a ukřivděný, jeho názor na Prahu se začíná shodovat s Hégrovým:

„Ah, kdyby bylo jenom to – ale všude, za každým rohem čeká každý jako pes, a když neukousne, aspoň zaštekne. Strašný život. [...] Nic dobrého jsem nikdy nečekal, ale tak – tak bídně jsem si to přece nepředstavoval!“

Hégr se usmál.

„Ano, kamaráde, to je Praha, to je Praha! Nad tím se nesmí nikdo pozastavovat, a kdo o tom přemýšlí, je zle s ním [...].“⁴⁴

Jordánovo tvrzení, že nic dobrého nikdy nečekal, si dle mého názoru odporuje s jeho dokonalou představou, kterou si vytvořil již v Brně. Přestože už poněkud změnil názor, nechce se ještě vzdát své představy o ideálu lidství. Chce lidstvo pozvednout, změnit pomocí nového mravu:

„A ten by byl?“ ptaly se v udivení oči Hégrovy lehce přimhouřeny a zahaleny v kouř.

„Netrpět zla,“ spustil Jordán ruku jako kladivo, „nejen se mu protivit, ale pronásledovat ho v každém kroku, na každé cestě, v jakémkoliv odstínu, nic neodpouštět zvláště v mládí, kdy je člověk jako pes, který jednou-li se zatoulá a není potrestán, toulá se pak po celý svůj život.“⁴⁵

Tento Jordánův projev působí velmi umíněně až fanaticky. Přirovnání člověka ke psu je pak dokonce jakýmsi anarchistickým gestem, ovšem pouze verbálním.

Janáčková zdůrazňuje aktivitu, pomocí níž se chce Jordán prosadit ve velkém světě. Tato aktivita podle ní přetrvává i po „vystřízlivění ze snů o dobytí velkého světa a o uplatnění se v něm“. Projevuje se „prokletím Prahy sobců a vypočítavců a novým hledáním Prahy blízké, bratrské, přátelské, jež vyústí do smrtelných mdlob osamělého nočního chodce.“⁴⁶ S tímto stanoviskem nemohu souhlasit. Jordán se sice nadchne pro hledání přátelské Prahy, pro objevování a pozvedávání lidství, nemá už však síly svou myšlenku realizovat, okolnosti ho donutí k rezignaci. Souhlasím proto spíše s názorem Hodrové, která říká, že „z hrdinů českých románů ztracených vlasteneckých iluzí [...] se pak stávají už veskrze pasivní bytosti, oběti přeludného

---

⁴⁴ Tamtéž, str. 278.

⁴⁵ Tamtéž, str. 287.

⁴⁶ Janáčková, J.: *Prameny impresionistického románu a jeho skladba. Santa Lucia*, in táž: *Stoletou alejí*, Praha, Československý spisovatel, Praha, 1985, str. 151 – 152.

ambivalentního, ožívajícího města,“ a odkazuje přímo na Santu Lucii.⁴⁷ Obdobného názoru je i Pytlík, který konstatuje, že Jordán se odhodlá ke vzpouře, je však sám, a proto záhy podléhá rezignaci. „Jordán je buřič pouze temperamentem [...]; v krátkém životě je zbaven možnosti, aby ve svém vzdoru vytrval, aby se spojil s ostatními, aby jej dovedl k cíli.“⁴⁸

Jordánův pohyb prostorem noční Prahy už není možné považovat za projev aktivity, ale spíše za chimérické bloudění nemocného:

- Jak podivný to kolorit ležel na všech těch budovách a zmokřelé dlažbě, na starodávných štítech paláců a i té němé, mlčenlivé frontě zabeđených Hradčan! Jakýsi černý, usedlý kal políval i ostrá, blikavá světla; nesly se divně lidské hlasy podloubím a křaplavé rachoty kol z duté té prázdnoty starodávného náměstí. [...] A pojednou zcela neočekávaně světla se zamíchala na svých místech, vozy s rudými a modrými lucernami vyvrátily se i s dlažbou zakřivenou a mokrou nahoru, kočáry, domy, paláce, hrady i svatovítský dóm jako by se páčily ze svých základů - [...] Svíravé hoře obrátilo se mu v prsou, oči zalily se slzami. Širokým proudem hrnula se lítost přes okraje třesoucích se jeho rtů a Jordán proti všemu očekávání vzpomněl si pojednou v slzách na domov, rodiče, bratry, i na úzkou světnici.⁴⁹

Pohled, který zde vypravěč nabízí, už není pohledem aktivně žijícího člověka. Vše se potáhlo neurčitým kalem. Světla svítí matně, hlasy jsou zastřené. Do barev noci se mísí červená a modrá. Nálada už není ani smutná, ani bojovná, ale prostě chorobná. Najednou se Jordána zmocňuje jakási halucinace – všechny domy se převracejí. Vše pohlcuje nicota, Jordána zachvacuje nával choroby. V té chvíli se mu promítnou obrazy domova. Před očima mu defilují obrazy blízkých osob a míst, Jordán na ně toužebně vzpomíná. Nebaží už po Praze, rád by se vrátil domů.

Nakonec už Jordán vůbec nevidí ulice Prahy, kterými se pohybuje, ale svou vlastní smrt. Jeho halucinace vrcholí v představě tance smrti:

Postavy se žlutou tváří, vysedlými zuby a špičatými rameny stály před ním, obléhaly ho a černými důlky hleděly na stahující se jeho svaly. Vykřiknul. Jedna z těch potvor sáhla mu na ruku – rozehnal se celým tělem proti ní. Mrtvolky zatančily

⁴⁷ Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž: *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 205.

⁴⁸ Pytlík, R.: *Vilém Mrštík*, Praha, Melantrich, 1989, str. 130 – 131.

⁴⁹ Mrštík, V.: *Santa Lucia*, Praha, SNKLHU, 1958, str. 320 – 321.

– kolena pod ním klesla, na spáncích vytrysknul studený pot – Prudký záchvat kašle sehnul ještě níže celou jeho postavu.⁵⁰

Z toho, že si Jordán postupně začíná uvědomovat, že „Hégr měl pravdu, když říkal, že Praha není pro všechny,⁵¹ z toho, jak s přibývajícími obtížemi stále vroucněji vzpomíná na svou rodinu,⁵² a snad i z toho, jak se s ní před odjezdem do Prahy těžko loučil,⁵³ by se dalo usuzovat, že pokud by se Jordán byl uzdravil, vrátil by se zpět do Brna, kde by žil poklidným životem.⁵⁴ Tuto možnost však Jordán nedostane. Své prozření zaplatí smrtí.⁵⁵

1.5 Praha jako obraz iluze a deziluze

Popisy Prahy, které se v hojné míře vyskytují v průběhu celého románu, vždy souvisí s Jordánovým psychickým rozpoložením. Právě na těchto popisech Mrštík demonstruje proces Jordánovy iluze a deziluze.⁵⁶ Uplatňuje přitom impresionistickou metodu, kterou vytvořili francouzští malíři a která se v poslední třetině 19. století rozšířila i mezi ostatní druhy umění. Její podstatou bylo zachytit současně s povrchem jevu i náladu, dojem, který vyvolává v subjektu smyslový objekt. Zobrazení je tedy přizpůsobeno hledisku vnímajícího subjektu, mezi subjektem a objektem existuje silná interakce.⁵⁷ Cílem však není jen ilustrovat Jordánův psychický vývoj. Popisy Prahy – vidiny a Prahy – reálného města mají také od počátku vytvářet a zvýrazňovat romantický rozpor mezi snem a skutečností. Mrštík měl tuto romantickou dichotomií zřejmě na vědomí, když chtěl ukázat, jak zhoubně může tato falešná iluze působit na emočně vzrušivý temperament.⁵⁸

---

⁵⁰ Tamtéž, str. 330.

⁵¹ Tamtéž, str. 249.

⁵² „A Jordánovi se zdálo pojednou, že sedí doma u rozžhavených kamínek a zároveň s ostatními obléhá červený jejich kruh.“

Tamtéž, str. 321.

⁵³ „S Brnem se loučil, jako by odjížděl na konec světa.“

Tamtéž, str. 116.

⁵⁴ Takový vývoj by byl jedním z možných naplnění syžetu deziluzivního románu.

Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž: *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 211.

⁵⁵ Tímto závěrem se Santa Lucia poněkud ochyluje od syžetu většiny deziluzivních románů devatenáctého století, ve kterých se z hrdiny – snílka většinou stane praktik.

Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž: *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 199.

⁵⁶ Janáčková, J.: *Prameny impresionistického románu a jeho skladba*, in táž: *Stoletou alejí*, Praha, Československý spisovatel, 1985, str. 149.

⁵⁷ Peterka, J.: heslo *Impressionismus*, in Š. Vlašín (ed.): *Slovník literární teorie*, Praha, Československý spisovatel, 1977, str. 149.

1.6 Jordánova iluze a deziluze jako boj o vlastní subjektivitu

Prozatím jsem Jordánovu postavu pozorovala z hlediska utváření iluze, posléze prohlédnutí a propadnutí deziluzi. Tento pravý zápas o ideály lze však současně považovat za úsilí o zachování autentické subjektivity. Vztah mezi postavou Jordána a Hégra by se snad dal považovat za zvláštní typ dvojnictví. Na první pohled jsou mezi Jordánem a Hégreem velké rozdíly, hlavně co se týče oblečení, které je zároveň známkou společenského postavení. Jordán ve svém vybledlém zeleném svrchníčku, odřené tašce, zkornatělých botách, laciné oxfordové košili a shrnutém prádle⁵⁹ představuje venkovana, Hégr jako elegán s prstýnky, hedvábnou kravatou, světlou granátovou jehlicí, novým bílým límečkem a svrchníkem s hedvábnou podšívku⁶⁰ symbolizuje světáka.⁶¹ Jordán se chystá studovat práva, Hégr je medik. Jordán do Prahy teprve přichází, Hégr zde studuje už pět let. Přesto jsou si velmi podobní, co se týče ideálů o Praze, s tím rozdílem, že Hégr už z nich stačil vystřízlivět (viz výše). Je to právě fáze vývoje, ve které se nacházejí jejich představy o Praze, a míra schopnosti přizpůsobit se prostředí, která z Jordána činí postavu – subjekt, postavu vypjaté individuality a skutečného bytí, zatímco z Hégra postavu – objekt, postavu méně individualizovanou, již zakotvenou ve společnosti a jejích nárocích.⁶² S tímto vymezením dobře koresponduje také polarizace postav na postavu heroickou a neheroickou.⁶³ Zatímco Jordán je hrdina, který se snaží změnit svět, protlouct se, vydobýt si své místo na slunci, Hégr už takové ambice ztratil. Když se tedy Jordán s Hégreem setkávají ve vlaku a Hégr Jordána varuje před nástrahami Prahy, začíná Jordánův boj za udržení vlastní identity, a tedy i subjektivity. Jordánovu deziluzi a podlehnutí lze vysvětlit jako výsledek marného boje proti dvojníkovi. Jordán chce dokázat, že se Hégr v mínění o Praze i o něm mýlí, ale nedaří se mu to. Společnost, ve které se ocitl, se ho snaží učinit objektem – doktor K. a zadavatel práce s ním zacházejí téměř jako s věcí.⁶⁴

---

⁵⁸ O destruktivním působení romantického rozporu snu a skutečnosti viz in Šalda, F. X.: *Mladý Flaubert. Epilog romantismu*, in: L. Svoboda (ed.): *Boje o zítřek. Duše a dílo*, Praha, Melantrich, 1973, str. 447n.

⁵⁹ Mrštík, V.: *Santa Lucia*, Praha, SNKLHU, 1958, str. 119.

⁶⁰ Tamtéž, str. 118.

⁶¹ Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž: *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 211.

⁶² Hodrová, D.: *Postava – subjekt a postava – objekt*, in táž (ed.): *Proměny subjektu. sv. 2.*, Pardubice, Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR, 1994, str. 111n.

⁶³ Tamtéž, str. 131.

⁶⁴ Tamtéž, str. 126.

S ohledem na vývoj Jordánovy postavy jako subjektu je zajímavé také to, jak mu s přibývajícím obtížemi pomalu ubývají síly, zatímco Praha ožívá. Tento proces souvisí se zvěčňováním subjektu (nebo pokusem o zvečnění) a personalizací objektu. V Santě Lucii se projevuje například tím, že se mění vztah pozorující – pozorovaný. Jordán přestává být výhradně subjektem, který pozoruje Prahu. Praha jako subjekt také začíná pozorovat Jordána – objekt.⁶⁵

- A Praha ho viděla, Praha se dívala velikými okny na osvětlený ten čtverhran stolku, u kterého vysedávala shrbená jeho postava, s hlavou ponořenou ve dlaních, s očima upřenými do záhad propletených archů, s tělem schouleným k sobě, s nohama zabalenými do teplé houně, kterou kočové přikrývají koně. Dívala se na něho, jak za listem převrací list, na chvíli se vždy zastaví, na chvíli se zamyslí, do ruky bere a v rukou si hraje tupě okrájenou tužkou – zase ji odhazuje a znovu přemítá za listem list, - zatím co v kamnech zpívala zima a půlnoční vítr se rozrážel o tvrdé stěny Smetanky.⁶⁶

Praha se na Jordána dívá, jak před ní spí, pracuje, učí se, přemýšlí. Dívá se na něj se škodolibou radostí, jeho osud jí vůbec nepohne.

Jordán se jako subjekt není schopen udržet při životě, zároveň však odmítá přizpůsobení, proměnu v objekt. Proto musí zemřít.

---

⁶⁵ Tamtéž, str. 124 – 125.

⁶⁶ Mrštík, V.: *Santa Lucia*, Praha, SNLHU, 1958, str. 245.

2. Ivoův román: zápas žárlivého vlastníka o lásku milované ženy

2.1 Stručný děj

Mladý, právě dostudovaný právník Ivo odjíždí z Prahy na prázdniny k sestře na jihočeský venkov. Setkává se zde s celou řadou lidí různého postavení, názorů a zájmů, s nimiž se dostává do diskuzí a názorových střetů (aristokratka Lula, nafoukaný inženýr, mladý básník, emancipovaná Kamiša). Především zde ale potkává Štěpánku, krásnou mladou dívku pocházející ze skromných poměrů rodiny kdysi slavného hudebníka. Ivo a Štěpánka se do sebe brzy zamilují, Ivo hned plánuje budoucnost. Po skončení léta spolu odjedou do Prahy. Zde se setkává Štěpánka s Richardem, přítelem z dětství. Richard je virtuoz, nabídne Štěpánce, aby s ním odjela na turné. Ivo na Richarda i Štěpánku nekontrolovatelně žárlí, což v důsledku způsobí rozpad vztahu. Ivo je roztpčen, vrací se k sestře na venkov, oddává se snům a jeho jediným partnerem se stává chrtík.

2.2 Prvky personalizace vyprávění

Také v Ivoově románu, jak patrně románu deziluze zejména milostné, lze pozorovat zřetelné známky personalizace vyprávění. Objektivita je silně narušena tím, že promluvy vypravěče se často mísí s prožíváním a reflexí hlavního hrdiny. Subjektivizace se projevuje především důsledným užíváním polopřímé řeči, které je znakem přechodu k personálnímu vyprávění.⁶⁷ Polopřímá řeč se však neobjevuje pouze samostatně, v průběhu celého textu ji můžeme sledovat ve spojení s řečí přímou. Specifikem užívání polopřímé řeči v Ivoově románu je, že bývá provázena uvozovkami. „Není to nedopatření, anebo chyba, ale autorův záměr a vědomá taktika. [...] Převedením v řeč polopřímou se projev postavě zcizuje. Postavě to ubírá na aktivitě, ocitá se v distanci vůči vlastnímu jednání.“⁶⁸ Toto odcizení zvláště vynikne právě v případě, kdy přímá řeč přechází v polopřímou, nebo naopak.⁶⁹

„Nevíte, že vás mám rád, nevíte, že jsem teď s vámi? Což můžete být šťastna, nechcete být na chvíli šťastna? Kiplingova povídka je sice zajímavá, ale hloupá, bezmezně hloupá, a to, co si myslí Štěpánka o sobě, to platí o každém poněkud

⁶⁷ Mravcová, M.: *Personalizace vyprávění*, in Hodrová, D. (ed.): *Proměny subjektu*, sv. 2, Praha, ÚČL, 1994, str. 2.

⁶⁸ Janáčková, J.: *Slohové proměny v próze Antonína Sovy*, in táž: *Román mezi modernami*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 230.

⁶⁹ Tamtéž.

*trpícím člověku. Raději at' nemyslí již na to a přestane trpět, vždyť je tu on, který ji má tak neskonale rád.*⁷⁰

*„Nuž jede s ní až do Prahy. Bude to jako krásný sen a nikomu po tom věru nic není. Mají se tolik, tolik rádi. A nikdo nemá práva jim překážet. Chce, aby taková protivná ropucha, jako je inženýr, rozhlásila to všude po dalekém okolí, na honě, při pitce, při hostině, u sestry Hany, u Luly a všude, všude. [...] Tobě to přece nevadí, že jedu s tebou, Štěpánko? Co bude v našich očích svátkem, podle ctihodných mravů bude vždy podezřelým činem. Dva zamilovaní jeli spolu o samotě, daleko... na celý den,“ žertoval Ivo.*⁷¹

At' už je směr přechodu jednotlivých typů narativních promluv jakýkoli, je patrné, že dochází k zásadnímu stírání rozdílu mezi promluvou vypravěče a promluvou hlavní postavy. Celá replika je graficky a obsahově přisouzena hlavní postavě, ale po formální stránce (slovesná osoba, rozlišování posluchače jménem) se přidružuje k promluvě vypravěče. Lze tedy říci, že zde vzniká řeč smíšená.⁷²

Vedle osobitého užívání polopřímé řeči se v textu jako důležitý znak personalizace vyprávění objevuje vnitřní monolog.⁷³ Ten je spolu s dialogy a přímými i nepřímými promluvami užíván za účelem zobrazení složitého procesu myšlení a cítění ústředního subjektu.⁷⁴

*Seděla dlouho asi u stařeny a čekala na něho. Čekala na něho, chtěla se zeptati: ‚Mám jít? Mohu jít a zahrát několik nových věcí? Těším se na to, ukázat všem svoje bílé ruce, jejich hbitost a delikátní jejich úhoz. Těším se na to, překvapit Lulu, inženýra a hosty.‘ To si asi myslila, když jsem dlouho nešel, bylo jí to neskonale dlouhé. A já schválně dlouho nešel, abych se předsvědčil, zda mne má skutečně tak ráda, aby všechny hlasy ješitnosti v ní znenáhla umlkly? Ano, ano, rozhodla se nejít. Čekala snad dlouho. A možno, že se nemohla k tomu rozhodnouti?*⁷⁵

Spolu se subjektivizací se objevuje také lyrizace textu. Patrná je v silných akcentacích citové atmosféry, postihování vzniku milostného citu mezi Ivem a Štěpánkou, popisech přírodních scénérií, které jsou ovlivněny emocemi hrdiny,

⁷⁰ Sova, A.: *Ivův román*, Praha, Československý spisovatel, 1961, str. 78.

⁷¹ Tamtéž, str. 148.

⁷² Doležel, B.: *Typy narativních promluv*, in týž: *Narativní způsoby v české literatuře*, Praha, Československý spisovatel, 1993, str. 33.

⁷³ Mravcová, M.: *Personalizace vyprávění*, in Hodrová, D. (ed.): *Proměny subjektu*, sv. 2, Praha, ÚČL, 1994, str. 1.

⁷⁴ Brabec, J.: *Doslov*, in A. Sova: *Ivův román*, Praha, Československý spisovatel, 1961, str. 262.

⁷⁵ Tamtéž, str. 139.

pečlivým odstíněním nálad a naivních a iluzivních představ.⁷⁶ Z formálního hlediska se vyznačuje specifickým slovosledem a především rytmizací, „stmelující a gradující promluvu jako celek“⁷⁷.

2.3 Charakteristika Ivovy postavy

Ivo (tedy Ivan, oficiální podoba jména je však vypravěčem užita jen na samotném začátku díla) je čerstvě vystudovaný právník. Je mu dvacet osm let, žije v Praze a právě si hledá svoji první práci. To, že vypravěč neprozrazuje jeho příjmení a mluví o něm zásadně v domácké podobě jeho jména, zvyšuje dojem subjektivizace.

Jeho vzhled není v ničem nevšední. Je vysoký, štíhlý, spíše bledý, celkově není nijak zvlášť krásný, má však docela hezké plavé kudrnaté vlasy. Jeho oblečení je spíše chudší, ale nijak špatné, není nuzák.

Dětství prožil na jihočeské vesnici, která je spojena s příjemnými idylickými vzpomínkami na milující rodinu a představuje pro Iva ideál čistého nezkaženého života. Povolání otce (výpravčí) a s ním spojené prostředí, ve kterém vyrůstal, je vylíčeno jako základní formující prvek jeho snivé povahy. Přestěhování do Prahy a smrt otce, matky i bratra však způsobí přervání harmonického vývoje. Skutečnost, že poměrně dlouhou dobu vyrůstá sám, by navíc mohla negativně ovlivnit jeho žárlivost a sklon k vlastnictví.

Ivova povaha je samotářská, nemá příliš přátel. Občas se potká s nějakým kolegou, ale o přátelství mluvit nelze. Dalo by se říci, že Ivo si přátele neumí vytvořit. V kolektivu by byl přijímán, ale on od sebe lidi spíše odhání. Jeho samotářská povaha je jedním ze znaků nepřizpůsobivosti, nespolečenskosti.

Často se uzavírá do sebe, mlčí. Rozpřádá nekonečné fantazie o budoucnosti, stále o něčem sní, něco plánuje. Nejraději sní o tom, co mají společného se Štěpánkou a plánuje jejich budoucnost. Ke konci se jeho představy zvrhnou, Ivo už se soustředí jen na vidinu toho, jak by bez něj Štěpánka byla nešťastná. Jeho snílkovství je odrazem jeho pasivity.

V jeho životě se objeví několik žen. V první řadě je to sestra Hana, která je velmi krásná, milá a kterou zbožňuje. Představuje pro Iva vzor ideální ženy, přestože jí

⁷⁶ Brabec, J.: *Doslov*, in A. Sova: *Ivův román*, Praha, Československý spisovatel, 1961, str. 261.

⁷⁷ Janáčková, J.: *Slohové proměny v próze Antonína Sovy*, in táž: *Román mezi modernami*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 224.

nemůže odpustit, že se nevdala z lásky, ale pro peníze, čímž pošpinila svoji čistotu. To poukazuje na Ivovu romantickou, velmi naivní a nepraktickou povahu. Haniným opakem je postava Luly, zástupující „lepší společnost“, kterou Ivo pohrdá. Lula je bohatá, zatrpklá, suchá, nehezká. Navzájem se vůbec nepřitahují, ačkoli by si Hana přála opak. Také na Kamiše, velmi mladé dívce, jenž je útloučká a nehezká, demonstuje autor typ ženy, který je Ivovi naprosto cizí. Studuje, je velmi emancipovaná, vyvolává v něm až odpor. Kamišiným protipólem a nejdůležitější ze všech žen je Štěpánka, krásná a živoucí dívka, která je sice chudá, ale své postavení nese hrdě. Je plná touhy a snů, což Ivovi zpočátku velmi imponuje. Zdá se, že Štěpánka zcela naplňuje Ivovu představu o dokonalé partnerce. Její snaha své touhy naplnit však od sebe oba vzdaluje. Tím, jaké ženy autor vedle Iva postavil, zároveň poukázal na jeho vztah k nim. Za povšimnutí stojí, že ženy, které jsou Ivovi nesympatické, protože jsou soběstačné, jsou zobrazeny jako ošklivé, zatímco ženy, které miluje, jako krásné, neboť krása je jednou z nejpodstatnějších věcí, které si Ivo na ženách cení.

Ivo je ironik, snílek, staromilec, konzervativec. Má velký odpor k pokroku. Jeho nejhorší vlastností je však žárlivost a sklon k vlastnictví. Se Štěpánkou je nejraději sám, ve společnosti dalších lidí je mrzutý, pociťuje odcizení. Takové chování by se z počátku dalo chápat jako projev velké zamilovanosti. Ta se sice nedá popřít, je však spojena s osobováním si výhradního práva na milovanou osobu.

Celkově je Ivo přes svůj věk vylíčen jako starý. Nerozumí si se svými vrstevníky, už vůbec ne s o něco mladšími lidmi. Neumí se bavit, neumí tančit a nedokáže pochopit, že to ostatní lidi těší. Jeho naturel se odráží dokonce i v jeho vzhledu:

Dívá se mu do tváří poněkud pobledlých a předčasně jemně vráščitých, pak ho znovu zve a zve.⁷⁸

Vznik deziluze je podmíněn jak jeho snílkovstvím, tak neschopností přizpůsobit se své vlastní generaci, a především staromódním náhledem na ženy, který mu znemožní naplnit vztah se Štěpánkou.

---

⁷⁸ Sova, A.: *Ivův román*, Praha, Československý spisovatel, 1961, str. 8.

2.4 Ivo a Štěpánka: iluze i deziluze

2.4.1 Zamilování jako paralela vzniku iluze

Na počátku je Ivo vylíčen jako mladý člověk, který sice není bohatý, ale nehrozí mu existenční potíže. Již dostudoval, ledacos prožil, je zvyklý na život v Praze. Má hodně plánů do budoucna, zdá se, že ví, kam by se chtěl v životě ubírat. Za sestrou na venkov přijíždí proto, aby ji potěšil a aby si odpočinul.

Hned z počátku se seznamuje se Štěpánkou, která ho na první pohled zaujme nejen svou nevšední krásou, ale i osobností:

Ty poslednější dámy odcházely nejdříve. Ivo si jich dobře všiml. Starší obléká chlapce v teplejší kabátek za nastalého chladu. Obě jsou tak zvláštní svou nepravidelnou krásou. Ale ta, již nazývají Štěpánkou, měla zamlkou snivost dítěte, brunety, jejíž bujné, černé kroužící se vlasy a jejíž husté brvy skoro se mračily, že dodávaly tolik tajemného její orientální bledosti.

Štěpánka – byla příliš zajímavá ta dcera starého virtuosa – Štěpánka – hleděla zamlkle, upjatě a hrdě. A jemu se zdálo, že jaksi lhostejně přijímá pozornost mladých floutků a celé té společnosti, do které byla přizvána, a že to dobře cítí.⁷⁹

Stojí za povšimnutí, co vlastně Iva na Štěpánce zaujalo: *zamlklá snivost dítěte, tajemnost, orientální bledost* – nádech jakési exotické krásy a chladnost vůči poklonám mladých pánů, jakožto vůbec chladnost vůči celé společnosti. Nejde tedy tolik o zevnějšek sám, ale především o to, jaký dojem vyvolává. Všechny tyto aspekty, shodující se až výjimečně dobře s Ivovým naturelem, nechává vypravěč vyniknout hned při prvním Ivově pohledu, když ještě vůbec netuší, jaká vlastně Štěpánka je.

Brzy se spolu setkávají na jedné z Ivoových toulek přírodou. Ivo zjišťuje, že je mu Štěpánčina společnost příjemná, myslí na ni. Štěpánka ho přitahuje:

Myslí na ni a na včerejší rozhovor.

Má dnes šaty zemlové barvy, široký, slaměný klobouk. Sedí napravo v lavici vedle sakristie a vedle ní její sestra s hošíkem a jiné ještě ženy. Díva se na ni a přeje

---

⁷⁹ Tamtéž, str. 19.

si, aby také ona pohlédla nahoru, dívá se na ni upřeně, aby ani jednu chvíli nepromeškal, až pozdvihne brvy od svých modliteb.⁸⁰

Od prvních chvil, kdy dojde mezi Ivem a Štěpánkou ke sblížení, se však projevuje Ivova sobeckost a žárlivost:

Bylo mu náhle veselo, příjemno: celá krajina měla intimnější vztak k němu. Jde a myslí na Štěpánku, která asi kvůli němu bude cvičit škály a jednu etudu, kterou nejlépe ze všeho umí.⁸¹

Ivovy myšlenky jsou velmi zarážející. Vypravěč sice sděluje, že Ivo myslí na Štěpánku, ale přitom vlastně myslí na sebe. Nepřemýšlí nad tím, jestli je jí také tak dobře, jako jemu, uvažuje velmi sebejistě, lichotí si. Navíc zjevně podceňuje Štěpánčiny schopnosti.

Brzké projevy žárlivosti prozrazující egoismus lze pozorovat například na tomto úryvku:

Šla příliš rychle, ohlédl se jednou, jakoby náhodou, a zdálo se, že dobře uzřela Iva. Vtom zastoupil jí cestu inženýr s hlubokou poklonou.

Ivovi veběhla všecka krev do hlavy – skutečně, jde s ním, směje se a inženýr zdá se býti velmi zábavný. [...]

Hleďme tedy, pomyslí si Ivo – dívá se v kapli vzhůru na chór – ale ne na mne – na tohoto člověka – vychází z kaple, obrací se – nu, je to docela prosté a jednoduché.⁸²

Ivo si veškerá Štěpánčina gesta vykládá samolibě ve svůj prospěch, přestože se znají tak krátce, což vede k trpkému zklamání, když se zdá, že nebyla určena jemu. Iva však nejvíc nemrzí to, že Štěpánku doprovází inženýr, ale že se v jeho společnosti Štěpánka baví. Vzbuzuje to v něm okamžitou ironii, uráží se.

Přes tyto drobné rozpory se Ivo se Štěpánkou nadále stýká, postupně zjišťuje, že mají velmi podobné zájmy – touhu po dálkách, snivost, fantazii a především zálibu v pohádkách – což ho velmi těší:

„Co že je interesantní?“

„Míti drahé i nenáviděné osoby a věci v pohádkách, ve snech. S jedněmi možno jezdit mezi vodními růžemi na člunech, jíst s nimi na prostřených stolcích, cestovat s nimi daleko, do nekonečna na perutích a v mílových botách čarodějů. Druhé

---

⁸⁰ Tamtéž, str. 31.

⁸¹ Tamtéž, str. 28.

⁸² Tamtéž, str. 32.

*možno uvrhnout do věží, vyhladovět je, dát je snísti ježibabě a nechat je dohonit zlým čarodějem. A bože můj, to všechno jsem dělal také; myslím, že zcela jistě. A co se stalo s mladým virtuosem?*⁸³

Autor zde nechává Iva zabřednout do jeho dětských snů, ukazuje, že Ivo do tohoto světa strhává sebou všechny lidi, která zná ze světa reálného. Oba světy se tak směšují.

Ivo začíná chápat, že na Štěpánku nemůže přestat myslet, že v její přítomnosti vnímá zvláštní cit. Má dojem, že jeho život byl dosud prázdný a naplánovaný:

*Celý život uběhl jako voda, myslil si Ivo. Byl jednotvárný a skorem smutný. Nic donedávna se nedělo v Ivově srdci, po celé dlouhé roky byl přikován k svým unavujícím studiím, žil skromně a samotářsky.*⁸⁴

Záhy se do Štěpánky zamiluje, své city jí však vyjeví mnohem později:

„Drahá?“ zeptala se náhle naivně a svésila hlavu.

„Je mu drahá, zamiloval se do ní, cítí to stále určitěji.“

*Srdce se mu nepokojně rozbušilo nad vlastním stavem, v jakém se nalézal neočekávaným tímto doznáním.*⁸⁵

Dá se říci, že v okamžiku, kdy se v Ivovi naplno rozhoří láska vůči Štěpánce, propadá Ivo iluzi. Láska působí jako iluze proto, že zcela převrací žebříček jeho hodnot. To, co dosud dělal, pro něj ztrácí cenu. Navíc se do své lásky zcela vnoří, touží být jen a jen se Štěpánkou a tato touha po intimitě se stává až chorobnou.

Na výše nastíněném vývoji vzniku iluze je možné pozorovat mnohé odchylky od běžného vývoje zápletky v deziluzivním románu. Předně hrdina nemá na počátku žádný konkrétní sen, za kterým by se chtěl vydat do světa. Místo toho, aby z venkova cestoval do Prahy (byť třeba za něčím neurčitým), cestuje z Prahy na venkov. Hlavní město pro něj není žádnou modlou, spíše naopak, hrdina si o něm nečiní žádné ideály. S chápáním Prahy také souvisí hrdinův zájem o dobré společenské postavení. Rozhodně se nedá říci, že by byl arivista, že by si chtěl za každou cenu vynahradiť chudé poměry, ve kterých žil, neboť se mu snobské prostředí „lepší společnosti“ spíše zajídá. Tento postoj pak souvisí s tím, jakou ženu si vybral. Štěpánka není nijak vlivná, nemá vysoké postavení (jako např. Lula), ba je spíše chudá. Lze však

---

⁸³ Tamtéž, str. 41.

⁸⁴ Tamtéž, str. 59.

⁸⁵ Tamtéž, str. 76.

připustit, že je dámou, co se týče její elegance a jejího hrdého postoje ke svému společenskému postavení.

Co se naopak s vývojem zápletky deziluzivního románu shoduje, je tvrzení, že fáze života, která předchází fázi dobývání (zde procesu navazování a vývoje vztahu se Štěpánkou) je podstatně redukována.⁸⁶

2.4.2 Rozvíjení vztahu, první známky nesrovnalostí

Láska Iva a Štěpánky se ve venkovském prostředí rychle rozvíjí. Jak jsem již podotkla výše, Ivo se vztahu, respektive své představě o vztahu zcela oddá, brzy už plánuje svatbu:

„Oh ne, ne, neboj se, čeho se bojíš, drahá? Budeš mojí, vid' drahá, vid', že budeš věčně mojí? A až přejde léto a až nastane zima, potom nadejde čas. [...] A to bude báječná zima. Na střechách všude zabělí se sníh. Naše kočáry vyjedou a ty budeš překrásná ve svých šedých šatech. Ty budou slušet k tvým černým vlasům a k tvým hlubokým očím hodí se jenom veliká, tmavá růže.“⁸⁷

Ivovy představy o svatbě se podobají až blouznění, jak se níže explicitně sděluje. Tento dojem je posílen opakováním slov v úvodní části pasáže, naléháním, prosbou o ubezpečení, že Štěpánka bude jeho. Samotnou představu o svatbě lze označit za poněkud nezvyklou – zima, sníh a bílá barva evokují tichost, měkkost a klid. Obraz nevěsty v šedých šatech a tmavá růže pak zase navozují atmosféru tajemna, ale také smutku.

Štěpánka je oproti Ivovi ve vztahu opatrnější. Vytrhává ho z jeho snu, protože si uvědomuje závažnost takového rozhodnutí. Zároveň je více zakotvena ve společnosti, má strach z pomluv:

„Ona ho má také ráda. Ale ví, že by nemohla ničeho namítat, kdyby zase odjel, zapomněl na ni a kdyby sešla mu z mysli. Proto neřekne již ničeho otci ani sestře. Věří mu zcela, tolik mu věří. Ale mohlo by se přece jen přihodit něco, co nikdo nepředvídá. A tak je třeba pomlčet ještě a uchovat svoje tajemství.“⁸⁸

Tyto neshody o představě společné budoucnosti vedou k prvním mileneckým hádkám. Nejsou to však hádky závažné, vzápětí vyústí v krásné usmiřování:

⁸⁶ Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž: *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 201 – 203.

⁸⁷ Sova, A.: *Ivův román*, Praha, Československý spisovatel, 1961, str. 96.

⁸⁸ Tamtéž, str. 106.

„Nemají dosud bytu? Oh, půjde a bude hledati byt. Půjde s ní, co na tom, půjde tak diskrétně, že nikdo se o tom nedozví.“

Štěpánka kroučí zamítavě hlavou a nesvoluje. „Ne, ne, nechce, aby Ivo jezdil.“

Ivo je smuten.

[...]

Ivo sedí vedle Štěpánky bez pohnutí a čas ubíhá. Je nějak daleko od ní a ona také jako by cítila to oddálení.

„Ty se hněváš?“ táže se hlubokým hlasem.

„Ty sníš o jiných věcech, vid', drahá?“

„Ne, myslím jen na tebe, zcela jen na tebe. [...] Vid', že přijdeš na nádraží až pojedou do Prahy, vid', že přijdeš; a nehněvej se, vždyť tě mám tak ráda.“

Objala jej a on zlíbal rameno pod prosvítající lehkou halenkou.

„Oh, řekni ještě jednou, máš-li mne ráda?“

„Ano, mám tě tolik, tolik ráda.“⁸⁹

Ivo si tyto náznaky rozdílnosti nebere příliš k srdci. První vážnější nesoulad povah se objeví při výletě na nedalekou zříceninu, které se účastní celá společnost, která je vypravěčem představena. Nejen, že Ivo ve společnosti ostatních pocítuje vůči Štěpánce odcizení. Nemůže se smířit s tím, že Štěpánka si na výletě zatančila s literátem:

A šel [literát] a poklonil se před Štěpánkou, jež se v rozpacích usmívala a z Iva nespouštěla zraků. Ale vše to stalo se mžínutím. Něco jako vášeň strhlo je oba. Zatočila se v kole, ona, také vášnivá tanečnice; vlavými elegantními pohyby sukni rozčeřil se chladivý vzduch. Inženýr vyzval Hanu a za chvíli křepčili také ve zrosené trávě. Lula usmívá se ironicky. Ivo se jí omlouvá, lituje tolik. [...] Je jaksi bled a poprvé upřímně lituje, že neumí tančit. [...] Vidí ještě dlouho Štěpánku v kole. Byl to divoký tanec v náručí literáta, stále ji vidí a slyší rytmus valčíku v jednotvárném hrčení kočáru, a když se dnes rozloučil již za pozdního večera, podíval se na ni vyčítavě, tak dlouze.⁹⁰

Štěpánčina náhlá a prudká reakce je v ostrém kontrastu s předchozím rozhovorem, který spolu Ivo a Štěpánka vedli o vzpomínkách na rodiče. Ivovo poklidné rozjímání je narušeno prudkým pohybem (*zatočila se v kole, vlavými*

⁸⁹ Tamtéž, str. 108 – 110.

⁹⁰ Tamtéž, str. 123 – 124.

elegantními pohyby sukni rozčeřil se chladivý vzduch). V tanci se projeví Štěpánčina živá povaha (je označena jako vášnivá a bujná tanečnice, jejich tanec jako divoký). Ivovi nevadí, že neumí tančit proto, že by tančil tak rád, ale proto, že Štěpánka tančila s jiným. Jako v případě, kdy Štěpánku doprovázel z kostela inženýr (viz výše), však Ivovi snad nejvíce vadí to, že Štěpánka dala přednost tanci před rozmluvou s Ivem, že se bavila, byla veselá. Dvakrát po sobě užitá slova *vášeň* pak implikuje, že Ivo na literáta žárlí, neboť ztrácí sebejistotu. Zážitek je pro Iva natolik silný, že se od něj nedokáže po celý zbytek dne odpoutat. Paradoxní je, že si uvědomuje, že jeho žárlivost je neoprávněná. Proto Štěpánce nepřizná, že se na ni zlobí:

„Ah, ano,“ řekl rychle, „to nic nebylo, jen tanči! Chci, abys mnoho tančila, jsem tomu rád. A rád bych také s tebou tančil, ale neumím. Nikdy jsem neuměl.“ Povídá to rychle a Štěpánka cítí, že nějaká trpkost zbyla.⁹¹

Na tomto úryvku lze zároveň pozorovat, že Ivo má problémy s komunikací. Nedokáže se Štěpánkou hovořit o tom, co ho trápí, uzavírá se se svými problémy do sebe a Štěpánka se nakonec musí spokojit s jeho vyhýbavou odpovědí, přestože tuší, že není zcela upřímná.

Mnohem více se Ivova žárlivost a vlastnický nárok projeví, když Lula k sobě pozve Štěpánku, aby společnosti zahrála na klavír. Kromě toho, že si Ivo nepřeje, aby Štěpánka nabídku přijala, ihned v tom vidí závistivý tah Luly a inženýra proti jejich lásce:

Ivo je mrzut, velmi mrzut: přece nechce Štěpánka, aby rozhodoval o tom, má-li jít k Lule či ne? Myslí ostatně, že je to její věcí, připadalo mu, jako by toužila po tom, odejít a nechati mu zde ten malý vzkaz. Chodí dlouho a nepokojně po komnatě, schválně dlouho, aby Štěpánka sama se rozhodla. Necht' jde, kam je jí libo. Pak je toho mínění, že Štěpánka odešla na celé odpoledne do sousedního dvorce. Je tím velmi podrážděn.⁹²

Zdá se, že Ivo nechce Štěpánce nařizovat, nechce ji omezovat, záleží mu na tom, aby byla svobodná, sama se rozhodla. Když si však představí, že by se Štěpánka k Lule skutečně vydala, vyjde najevo, že volba, kterou jí poskytuje, je pouze kvazivolba. Správná možnost je jen jediná – zůstat s Ivem.

---

⁹¹ Tamtéž, str. 127.

⁹² Tamtéž, str. 137.

Později se Ivo doví, že Štěpánka k Lule nejela. Je rozradostněn. Vypravěč nechává nahlédnout do Ivových představ, ve kterých si konstruuje Štěpánčino uvažování:

Seděla dlouho asi u stařeny a čekala na něho. Čekala na něho, chtěla se zeptati: ‚Mám jít? Mohu jít a zahrát několik nových věcí? Těším se na to, ukázat všem svoje bílé ruce, jejich hbitost a delikátní jejich úhoz. Těším se na to, překvapit Lulu, inženýra a hosty.‘ To si asi myslila, když jsem dlouho nešel, bylo jí to neskonale dlouhé. A já schválně dlouho nešel, abych se předsvědčil, zda mne má skutečně tak ráda, aby všechny hlasy ješitnosti v ní znenáhla umlkly? Ano, ano, rozhodla se nejít. Čekala snad dlouho. A možno, že se nemohla k tomu rozhodnouti?⁹³

Z ukázky je patrné, že Ivova představivost je velmi bujná. Sahá tak daleko, že si dokáže představit, co by Štěpánka říkala, kdyby spolu mluvili. Domnívám se však, že Ivo si Štěpánčinu touhu po předvádění před společností záměrně nadsazuje, aby mohl mít větší požitek z toho, že odmítla. Myslím, že Ivo, ačkoli to text popírá, má sice radost, že by se s ním Štěpánka chtěla poradit, že je pro ni jeho svolení důležité, že mu celou věc vůbec nezamlčela, větší cenu pro něj však má to, že se ze své vlastní vůle vzdala svých uměleckých ambicí.

Nejsobečtěji se Ivo vůči Štěpánce zachová ve chvíli, kdy Štěpánka odjíždí do Prahy, aby vyhledala byt, kde by s otcem po létě bydleli. Hned dvakrát totiž poruší Štěpánčino přání – nejen, že nakonec jede do Prahy se Štěpánkou, ale ještě ji před inženýrem označí za svoji nevěstu:

Ivo vyklonil otevřeným oknem kosmatou hlavu bez klobouku. Prosí inženýra zdvořile, „aby vzal za vděk jiným místem. Aby si to nikterak nevykládal jako nezdvěřilost. Ale že později a na jiném místě představí mu svou nevěstu, která přece jen jede s ním. Svou nevěstu...“⁹⁴

Ivo se chvástá před inženýrem, vytahuje se, je sarkastický. Situace působí dojmem, že si vůbec neuvědomuje, o co ho Štěpánka prosila, vůbec nemyslí na to, jak se cítí. Štěpánka mu sice dává najevo svou nevoli, příliš brzy mu však odpouští:

Štěpánka se cestou uklidnila. Vložila náhle Ivovi ruku na rameno, takže procítl ze svého zatvrzelého mlčení. Vyčítá mu, proč ji nemá tak jako jindy rád? Proč ji nechlácholí? Proč ji něčím netěší? Usmívala se přitom a zanedlouho se opět smála.

---

⁹³ Tamtéž, str. 139.

⁹⁴ Tamtéž, str. 147.

*Smála se zase výjevu s inženýrem, komické příhodě, která se jí nakonec líbila dobrodružnou svou příchutí a překvapující, nesmlouvavou drastičností.*⁹⁵

Kromě toho, že výjev ukazuje, jak je Štěpánka přizpůsobivá, jak se snaží, aby mezi nimi nebyly žádné spory, a proto se na Iva přestává tak brzy zlobit, potvrzuje také její živou radostnou povahu (kontrastující s povahou Ivovou), jak se vyjevila výše na ukázce jejího tance s literátem. Nad nepříjemným pocitem z toho, že Ivo nerespektoval její prosby, převažuje radost z dobrodružství a nečekaných událostí.

Z dnešního pohledu se Ivovo jednání zdá až neuvěřitelné a jen těžko snesitelné. V době, kdy román vznikal, byla však situace ještě jiná. Kritika Ivova románu od Karáska ze Lvovic, která tuto situaci nastiňuje, umožňuje Ivovo jednání alespoň z části pochopit. Karásek hodnotí Iva jako slabošského sobce, který není schopen uskutečnit své sny, kromě toho však v postavách Iva a Štěpánky spatřuje protipól konzervativně zaměřeného a moderně smýšlejícího člověka. „A poněvadž v Ivovi našla Štěpánka muže starého ještě názoru na ženu, odchází od něho za velikými touhami do světa. [...] [Sovův román] je podbarven tragikou názoru nejen dvou rozdílných povah, ale zároveň dvou rozdílných světů. V Ivovi světa staré generace, ve Štěpánce nové generace.“⁹⁶

Z výše uvedených příkladů je patrné, že ve vztahu Iva a Štěpánky začínají vyvstávat okolnosti, které jsou mu nepříznivé. Ivo si je však málo uvědomuje, neboť je velmi sebejistý (patrně proto, že je zastáncem onoho starého pohledu na ženu, a proto, že Štěpánka je velmi obětavá a snaží se vztah udržovat v harmonii). Nedá se tedy říci, že by se v tomto místě románu objevovaly náznaky deziluze. Spíše naopak. Ivo je stále Štěpánkou opojen, dalo by se říci, že stále hlouběji zabředá do své představy o životě s ní. Iluze se tedy prohlubuje.

2.4.3 Praha a Richard: katalyzátory rozpadu vztahu

Po létě se Ivo se Štěpánkou vracejí do Prahy, prozatím každý do svého bytu. Ivo přijíždí o dva týdny dříve, čekání na Štěpánku se mu zdá velice dlouhé. Zároveň se však utvrdí ve vážnosti své lásky. Když se Ivo se Štěpánkou znovu setká, mění se jeho řeč v oslavu lásky, respektive oslavu Štěpánky, která se stala smyslem jeho života:

⁹⁵ Tamtéž, str. 149.

⁹⁶ Karásek ze Lvovic, J.: *Antonín Sova*, in *týž: Impressionisté a ironikové*, Praha, H. Kosterka, 1903, str. 74 – 75.

„Drahá Štěpánko,“ šeptal Ivo, nemoha již všecku tu krásu okamžiku zadržeti v srdci. „Jsem šťasten a kliden zároveň, tebou šťasten, tebou kliden. V tvých malých rukou nacházím klíč ke všem tajemstvím života a hlava má je horká, lehká a jasná.“

Byla opojena jeho radostným, zpěvavým hlasem, jenž čím dále tím více podobal se blouznivému, slavnostnímu blábolení. [...] Bylo v tom tolik pevného, tolik neomylně slavnostního, že pocítila bázeň před tím nevšedním rozhovorem. Cítila hořet prudkou lásku, její plameny šlehaly čistě a vysoko, ale netušila hloubky, odkud jdou.⁹⁷

Z Ivova pohledu je tato chvíle jednou z nejšťastnějších. Štěpánka hodnotí jeho promluvu jako *blouznivé slavnostní blábolení* a sám Ivo popisuje svůj stav tak, že se poněkud podobá chorobě – onemocnění láskou (*hlava má je horká, lehká a jasná*). Štěpánka je poněkud zmatená, cítí před Ivovým prudkým vyznáním nejistotu.

Od chvíle prvního setkání se Ivo se Štěpánkou vídají každý den. Sedávají spolu v umělcově bytě a tráví čas povídáním si a laškováním v koutku, který Štěpánka upravila dle Ivova přání. Idyla se však pokazí ve chvíli, kdy při společné procházce zahlédne Štěpánka plakát, který upozorňuje, že ve městě bude koncertovat Richard, Štěpánčin přítel z dětství:

„Můj bože, Richard,“ zablouznila živě, „on byl ještě malý, docela malý. [...] A teď by ho jistě ráda zas viděla. Půjdou s Ivem na koncert. Že ano?“

Jemu jsou jaksi nemilé ty vzpomínky a ty její dětinské výbuchy. Nechápe moci onoho kouzla z dětských let. Můj bože, s jakým významem pronáší slova „malý Richard“! Ó, zajisté že půjdou na koncert. Je to mladý, zajímavý virtuos, žák Štěpánčina otce a kromě toho rostli v mládí vedle sebe. To už je dávno, hodně dávno. To už je dávno, lidé rostou, sledují jiné zájmy. Ivo například myslí, že takový umělec, puštěn jednou do světa, ztrácí smysl pro historii svého mládí, že nevzpomene si téměř svého učitele a své malé přítelkyně.⁹⁸

Ivo začne na Štěpánčino nadšení ihned žárlit. To, co na Štěpánce jindy obdivuje (schopnost vzpomínat, dětinskost), je mu náhle proti mysli. Zdánlivě se nadchne pro myšlenku návštěvy koncertu, ne však proto, aby Štěpánce udělal radost. Snaží se jí namluvit, že pro Richarda už ona a její rodina nic neznamenaají. Záměrně je přitom několikrát zdůrazněno, že doby, kdy spolu byli ve styku, už dávno minuly. Navíc Ivo

⁹⁷ Sova, A.: *Ivův román*, Praha, Československý spisovatel, 1961, str. 169.

⁹⁸ Tamtéž, str. 186 – 187.

nezůstává jen u obecného názoru, ale záměrně ho konkretizuje (ve Štěpánčině případě je užito obzvláště dojemného spojení *malá přítelkyně*), aby ji ranil.

Štěpánka Ivův útok vycítí, její nadšení je však tak silné, že Ivovu rozmrzelost přebije:

*Zdálo se jí, že je to určeno pro ni, aby ji to zbolelo. Vycítila, že je to malý výpad za její příliš vřelý tón. Než nebylo možno se opanovat.*⁹⁹

Richard se mezi Iva a Štěpánku vloudí jako stín. Je fantomem jejich vztahu. Ivo na něj žárlí, aniž by byl přítomen. Nemůže snést Štěpánčin zájem o něj. Je rozladěn, má špatnou náladu, což se promítne do jeho vnímání večerního města:

*A ulice jsou vymřelé, klikatí se tmavě a mrtvě, někde jako by zahynuly v černém koutu, odkud nutno se vrátit, když nelze najít východu. Opilí chodci jdou naproti a povykují. Můj bože, to' už pozdní noc; sychravě uléhá na věže, domy, náměstí, na jeho horkou hlavu.*¹⁰⁰

Atmosféra je vylíčena velmi ponuře a nevlídně. Z barev se objevuje pouze černá a přesněji nedefinovaná tmavá. Kupí se výrazy s významem zániku (*vymřelý, mrtvý, zahynout*). Nepříjemný pocit se vtěluje do slova *sychravý*. Noc se snáší na Ivovu hlavu spolu se stínem pochybnosti.

Náhle si přestává být tolik jistý Štěpánčinou láskou, začíná o ní pochybovat, musí se neustále ujišťovat, že okouzlení Richardem je v jejich vztahu jen krátkou epizodou:

*Byla svůdná, krásná – a Ivo díval se přece tak nějak zamlkle. Pojednou je mu teskno. Sedí beze slova, stín přeběhl mu přes čelo a duší protáhla se horečná bolest snu. Chtěl se jí pojednou zeptat v nastalém tichu a chtěl ji políbit vzadu na šíji. Chtěl se znovu zeptat, zda jej má ráda, mnoho a mnoho ráda? Než bál se jí ptáti se dnes, bál se jí pohlížet přímo do očí a držet pevně přitom její ruce. Snad by se zablesklo něco v jejím oku, zachvěla by se její ruka, a on by zas nebyl zcela uspokojen.*¹⁰¹

Ivo Štěpánku podezřívá, že není krásná jen pro něj. Chová se vůči ní velmi nedůvěřivě, touží po ujištění o tom, že ho Štěpánka miluje, ale zase zabředává do svých hypotéz a představuje si, že by ho Štěpánka jistě něčím zklamala. To mu bere odvahu, aby se přesvědčil a uklidnil.

⁹⁹ Tamtéž, str. 187.

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 190 – 191.

¹⁰¹ Tamtéž, str. 195.

Když se Richard při koncertu objeví na scéně, vzrušení obou vzroste. Ivo je nepokojný, Štěpánka nadšená.

Konečně Richard přišel. Byl to vysoký, as šestadvacetiletý ramenatý muž, zajímavý typem a obličejem. Černé vlasy měl sčesány na obě strany, byly rovné a dlouhé, jak je nosívali apoštolé, a visely volně, zakrývající uši. Kučeravý kaštanový vous a kníry zmužnily pohled jeho tmavých, lesklých očí, hledících směle a zasmušile. Obličej ten byl spíše divoký, spíše ošklivý než hezký, ale jakási noblesa v držení těla i hlavy i neobvyklý ráz jeho zevnějšku budily obecný zájem.¹⁰²

Z popisu je patrné, že Richard je typově Štěpánce mnohem více podobný než Ivo. Spojují je dlouhé černé vlasy, zajímavý obličej a jistá dávka tajemnosti a dálky – u Richarda je to účes podobající se vlasům apoštolů a divoký výraz obličeje. Také zasmušilý a smělý pohled Richarda a téměř zamračený výraz Štěpánky (viz výše) spolu korespondují. Oproti Ivovi jsou u Richarda také explicitně i implicitně zdůrazněny znaky mužnosti. Richard působí démonicky a romanticky, Štěpánka je unesena.

Richardovo vystoupení způsobí, že napětí, které mezi Ivem a Štěpánkou panuje, vypluje na povrch:

Štěpánka neodpovídá a kousá se do spodního rtu. Oba vycitují, že je mezi nimi nějaké nedorozumění. Než oba se nezmiňují o tom a Ivo se stydí za svůj střízlivý, příliš skoupý úsudek.¹⁰³

Na této ukázce jsou opět patrné komunikační problémy, které se tentokrát týkají již obou hrdinů. Ivo i Štěpánka sice vytušují, že mezi nimi něco není v pořádku, ale bojí se o problému mluvit, snad proto, že se obávají narušení vztahu.

Ivo se po koncertě topí v žárlivosti, ale nechce o tom mluvit. Dlouho však své rozladění nedokáže skrývat a druhý den náhle vybuchne:

Ivo se však nesměje. Vezme ji prudce za ruku a táže se jí náhle: „Má-li ho přec ráda, má-li ho jen trochu ráda, aby přestala myslet na Richarda. Aby ho nemučila, nestavěla stále mezi sebe a jeho. Její směšný Richard? Budiž. Ano, jemu je také směšný, a le jsou to podřízené, spíše společenské věci.“¹⁰⁴

Donutí Štěpánku, aby vyznala, co pro ni Richard znamená:

---

¹⁰² Tamtéž, str. 197.

¹⁰³ Tamtéž, str. 200.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 202.

„Je to ta okolnost – že v něm nevidí osobu, ale celý svět, po němž toužila v mládí a touží dosud. Ne, neviděla v něm arci ničeho, byl snad hloupý, drzý, zlomyslný a přece s ním byla spjata jedním kouzlem snu, který prosnili často spolu. Hledme: jemu se sen vyplnil. A ona musí toužit, musí dále toužit. Ne, tomu Ivo nerozumí, nerozumí tomu, nerozumí, je hodný hoch, který jí dal svou lásku, svou velikou lásku.“¹⁰⁵

Pokud Richard představuje pro Štěpánku symbol její velké touhy jít za svým snem a věnovat se hudbě, je pro Iva mnohem závažnější překážkou, než kdyby v něm Štěpánka spatřovala ideálního muže. Na Štěpánčinu touhu totiž nemůže tak snadno působit svým citovým nátlakem. Ukázka také dobře vystihuje rozdíl mezi mužným Richardem, který dosáhl svého snu, a hodným hochem Ivem, který Štěpánku z celého srdce miluje, ale tím ji zároveň také omezuje. Nerozumí jí, protože žije ve snu, zatímco Štěpánka žije pro sen.

Richardova přítomnost tedy vzněcuje ve Štěpánce její touhu po umění a Ivo ztrácí pevnou půdu pod nohama. Na chvíli sice získá naději, že se vše vrátí do starých kolejí, když Richard zkritizuje Štěpánčinu hru na klavír. U Štěpánky však kritika vzbudí pro Iva neočekávanou reakci: začne mnohem víc cvičit, aby Richardovi dokázala, že je dobrá. Události kolem Richarda způsobují, že se Ivo se Štěpánkou začínají odcizovat. To se projeví mimo jiné v tom, že problémy s komunikací, které se začaly projevovat již dříve, se prohloubí. Zatímco s Richardem se Štěpánka baví velmi přirozeně, s Ivem začíná hovor váznout, ztrácí spád. Dobře je to patrné z následujících ukázek:

Ano, tentýž klavír jako před léty. Díva se [Richard] na jeho klaviaturu, na pedály, směje se, je hovornější a hovornější. K jeho vzpomínání na drobné události Štěpánka opovídá oním vřelým tónem starých známých, kteří znali svoje nepatrné poklesky, svoje zvyky i divokost svého mládí. Rozhovor jich stává se živými podrobnostmi, které se vynořují jedna za druhou, jako nově odkryté zázraky.¹⁰⁶

Zatímco z líčení Štěpánčina rozhovoru s Richardem vyzařuje spontánnost, pohoda, radost a blízkost, z popisu rozhovorů s Ivem spíše nepřirozenost, strojenost:

---

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 203.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 216.

Podzim přituhnul a zpropadeně se dloužily večery. Ivo prožil v nich muka své smutné lásky. Prodlévá každým dnem u Štěpánky, vysedává s ní a bavívá se jako jindy. Ale rozhovor vážne uprostřed vět a smích nezní již tak bezprostředně.¹⁰⁷

Čas plyne a situace se pro Iva nijak nelepší. Štěpánka nepřestává pilně trénovat. Iva její pilnost velmi popuzuje, nechce, aby se Štěpánka ve hře příliš zdokonalovala, protože ví, že by tím mohla zesílit její touha po seberealizaci. Proto ji nechválí, nepodporuje. Přesto se rozhodne její hru bránit, když se znovu setkává s Richardem. Jeho záměr je však opět sobecký. Vyzývá Štěpánku, aby něco zahrála. Chce jí totiž dokázat, že je lepší než Richard, že se mu její hra líbí, ať je jakákoli. Doufá přitom, že Richard bude Štěpánku kritizovat, že Štěpánka pochopí, kdo s ní má ty nejlepší úmysly a vděčně k Ivovi znovu přilne:

Přeje si [Ivo], přeje si tak z celého srdce, aby jeho chladná pochvala nebo jeho zdrženlivý úsudek zanechal v jejím srdci takovou ránu, aby přišla k němu omráčena zpět a řekla: „Hle, jaká to hluboká rána. Nevyhojí se, nevyhojí. Ty však máš tolik moci udělat mne zase šťastnou.“ [...] Nu, celá ta historie zdá se mu již fádni, a to napětí několika dnů neustávalo. Připadal si tak jako svobody zbavený samovládce, změněný v otroka; plazil se na zemi u ovruby Štěpánčiných šatů a na vše, na vše zapomínal, na svět a hlavně na vše, nač upínala se dříve jeho duše, dokud nepoznala šíravé bolesti těchto okamžiků. Neposlouchá Štěpánky. Přemýšlí jen o jejím probuzení, o jejím brzkém trapném probuzení.¹⁰⁸

Ivova žárlivost a touha po tom, aby Štěpánka poznala, že se vydala špatnou cestou, se proměňuje v posedlost. Přeje si, aby byla Štěpánka ponížena, aby ho prosila. Dominantní postoj, který chce ve vztahu zaujímat, je vyjádřen slovem *samovládce*. Jeho jednání je nesprávné, hrubé a nedůstojné. Domnívám se, že vzhledem k tomu, jak ironicky Ivo hodnotí svou nynější situaci, si je toho vědom. Přesto však se nedokáže ovládnout.

Fatálně Štěpánka Iva raní, když jí Richard nabídne spolupráci a ona přijme.

Tak mnoho ji miluje, tak mnoho. Ale zde, v přítomnosti Richarda, její odcizování naplňuje ho neustále jakousi ironickou resignací, činí ho naoko lhostejným, hrdě upokojeným. Cítí však, jak ho to užírá a hrubě bolí: je jí zcela obyčejným člověkem, to je jisto. Myslí o něm, že ji chtěl slepě milovat pro pouhou lásku. On ji chtěl mít

---

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 218.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 220 – 221.

celou, bez výhrady, a vše, co ona činí a co ji zajímá, aby patřilo rovněž jemu. Či je přec obyčejný člověk, který ji nechápe, jenž ji chce strhnout násilím dolů do každodenního, obyčejného života? Tak se často tázal. Štěpánka mezitím odloučila od něho svou velikou vášeň. Stojí tu úplně osamocen v druhé, poslední řadě. Cítí, jak to krutě bolí.¹⁰⁹

Znovu se projevuje, jak vlastnicky Ivo pojímá lásku. Neponechává Štěpánce žádný volný prostor. Jakmile Štěpánka nechce všechno sdílet jen s ním, má pocit, že ho nemiluje, že ho odsunuje na druhou kolej. Je pochopitelné, že se cítí hrozně, když Štěpánka přijme nabídku ke spolupráci, nemohl-li dříve přenést přes srdce, že by se od něj vzdálila na jediné odpoledne. Zároveň se však objevují stopy pochyb o sobě samém, o tom, zda nejedná přece jen špatně.

Štěpánka je nadšená, chce, aby se Ivo radoval s ní. Toho však její radost ještě více popudí. Jde domů a pozoruje noční krajinu:

Poprvé sněží. Mlhy jsou rozvěšeny nad řekou a na ní dole pod mostem stojí stavební lodi s rudými svítilnami. Je sotva tušit druhý břeh s vížkami, štíty, lomenicemi a se zubatými obrysy Hradu a velechrámu, trůnicího nade vším. Vše tone ve tmě, sníh taje na chodnicích a vítr prudce zadouvá černou gotickou branou.

Ivo vyšel ven a toulal se dlouho v sadech, popadaných listím. Vše zahrňovalo pod zubatými zdmi a chlad čísel z vlhkých spoust nastlaného lupení a haluzí. Přemýšlí dosud o tom, jak sám člověk pracuje do rukou osudu.¹¹⁰

Ivo se konečně dočkal zimy, ale ta není taková, jakou si ji představoval, když v létě se Štěpánkou snili o tom, jak spolu budou žít v Praze. Je ošklivá, neutěšená. Z hmatových dojmů převládá ostrost (zubaté obrysy hradu a zubaté zdi). Opět se objevuje lexikum spojené se smrtí (tonout, zahrňovat). Nevlídnou atmosféru podporuje tající sníh (protiklad zářivě bílého měkkého sněhu), vítr, vlkost a chlad ze spadaného listí.

2.4.4 Vyústění krize

Ivo se snaží utéct citům, utišit svou touhu po Štěpánce tím, že se pokouší být stoicky klidný:

---

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 226.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 226 – 227.

Přichází domů rozechvěn. Hlava bolí, bolí a všechno v něm je podrážděno až do nejvyšší míry. [...] V srdci je veliká láska, ale ne, nenechá ji spáti, nechá ji vyčkati konce všech věcí. Oh, jak to lahodí, ten konejšivý pocit: tvářit se lhostejným, hrdým a zcela jinými záležitostmi zaměstnaným. Neboť jsou důležitější, daleko důležitější věci, jimž třeba dáti přednost. Jak je to lehké, zcela jednoduché, opláceti lhostejnost ještě větší lhostejností. Důležitější je vášeň, která ji zchvátila, než láska. Ona ji vyčerpává, ukradla mu všechno, každý okamžik, a odcizila mu ji, zcela odcizila. Teď je mu vzdálena. Vzdálila se, a cítí se tam šťastnou.¹¹¹

Dlouho však nemůže svůj hrdý postoj udržet, hned druhý den spěchá za Štěpánkou. Bláhově doufá, že je sama, že čeká jen na jeho příchod. Když však uslyší z dálky tlumený tón cella, jeho naděje se v mžiku zase rozplynou. Je zoufalý. Toulá se pražskými uličkami.

Na své toulce potkává prostitutku, která mu nabízí rozkoš za trochu peněz na jídlo či na punč. Ivoovi setkání s ní poskytne na krátkou chvíli úlevu, vzápětí však od ní utíká:

„Sbohem,“ obrátil se pruce Ivo. „Mějte se dobře. Buďte zdráva a mějte se dobře.“ A pádí rychle ulicí, mizí za rohem a mladá žena se diví a volá za ním: „Vidiš, vidiš... Utíkáš k jiné a teď to nemám s kým užít. To se mi nestalo, to se mi ještě nestalo.“

Ivo zrychleným krokem přebíhá ulice, cítí, jak se mu polevilo a jak na chvíli sestoupil klid v rozptýlené jeho myšlenky. Ale byla to krátká, příliš krátká chvíle. Jeho touha, veliká jeho touha vzepjala se na okamžik znovu. Bylo to hrozné. Nemohl býti bez ní, vždyť byla už tak příliš jeho, každým snem, každým hnutím. Zda i ona vzpomíná? Zda i ona teď odpočívá a přemýšlí: proč nepřišel dnes? Je churav? Co se stalo?¹¹²

Zdá se, že setkání s prostitutkou Ivoovi na chvíli propůjčuje pocit, že už na Štěpánku nemyslí, že už se od ní odpoutal. Tento pocit však netrvá dlouho, prostitutka ho na Štěpánku upozorňuje. Ivo utíká, znovu ho mučí myšlenky na ní. Je pozoruhodné, že až v této chvíli Ivo přemýšlí nad tím, jestli se Štěpánka trápí, že až v této chvíli připouští možnost, že by to tak nebylo.

¹¹¹ Tamtéž, str. 227 – 228.

¹¹² Tamtéž, str. 232.

Setkání s prostitutkou je důležité z hlediska vývoje děje deziluzivního románu. Zatímco ve většině případů dochází k proměně milostného subjektu, hrdina zaměňuje skutečnou lásku k dámě za předstíranou lásku k prostitutce, zde Ivo nabídku tělesné lásky nepřijímá a prchá. K proměně tedy nedochází, Ivo nemůže na Štěpánku zapomenout.¹¹³

Několik dalších dnů Ivo svádí boj sám se sebou. Potácí se mezi touhou Štěpánku navštívit a uraženou ješitností, která mu neustále našeptává, že už Štěpánku nemiluje, že je mu cizí a vzdálená.

Když Štěpánka konečně přijde za Ivem sama, chce jí vylít srdce. Ona však začne mluvit o Richardovi, protože se s ním chce podělit o své štěstí:

Ivovy rty se chvějí, je rozčilen, bled, má se vyzpovídat z takových mnoha mučivých věcí. Nic vhodného mu však nenapadá. Dívá se na ni, mlčí a jeho bolest je převeliká.

„Kdybys věděl,“ praví náhle živě Štěpánka, „kdybys věděl, milý Ivo, jak mnoho se stalo za ty tři dny, co jsi u nás nebyl! Viš-li pak, že pilně studujeme, docela vážně studujeme. Nejtěžší a nejkrásnější věci jsme hráli. [...]

„Tedy studovali? Docela vážně studovali?“ opakuje Ivo s hroznou obavou a jeho zpověď uvázla mu v hrdle.¹¹⁴

V tomto bodě vyvrcholí komunikační nesoulad mezi oběma hrdiny. Ivo nepochopí povahu Štěpánčiny radosti. Myslí si, že její řeči o Richardovi jsou výrazem netaktnosti a necitelnosti, že ho jimi chce záměrně ranit. Zcela ho jimi zdrtí. Obviňuje sám sebe, ne však z toho, že jednal příliš vlastnický a sobecký, ale naopak z toho, že jednal příliš shovívavě. Jeho sebeoviňování tak přechází v sebelítost, přestává věřit ve Štěpánčinu lásku:

Jiný byl by naprostým egoistou a tím by konflikt jen uspišil. Jen on to všecko, probůh, dlouho nechtěl, to nebylo delikátní, protože násilné; a tak věřil doposledka ve vítězství lásky, věřil, že je silnější než vše ostatní. Ale láska byla mnohem slabší a jinde, jinde, jinde bylo Štěpánčino jásavé štěstí.¹¹⁵

Ivovým posledním zoufalým pokusem o záchranu vztahu je dopis, ve kterém se se Štěpánkou chladně a zdvořile loučí. Ve skutečnosti však doufá, že dopis Štěpánku

¹¹³ Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in *táž: Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 202.

¹¹⁴ Sova, A.: *Ivův román*, Praha, Československý spisovatel, 1961, str. 236.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 239.

probudí z agonie, vyburcuje ji a že se na jeho základě k Ivovi pokorně vrátí. Opět si představuje, jak bude Štěpánka reagovat, až dopis dostane:

Je zcela dobře, zcela v pořádku, že se o něm [Richardovi] nezmínil. To zraní, do krve zraní, až jenom zví: kouzlo vyvanulo. Zprošťuje mne slibu, nemá mne naprosto rád. To bude hrozná novinka. udeří ji do hlavy i do srdce – a ona se musí vzpamatovat. Nelhala-li, musí se vrátit. Musí uznat: „Hle, tolik jsi trpěl a já tě nechala tak dlouho trpět! Jak jsem to jen mohla udělat? Vid', že to není všechno pravda, vid', že to je hrozná lež, to vše, cos mi napsal, vid', že mohu být zase tvou?“¹¹⁶

A hned si také představuje, jak jí blahosklonně odpouští:

V exaltovaných těch slovech, v šíleném pláči cítit je její ponížení, její návrat, nezbytnost jeho lásky. Přitiskne ji k sobě vášnivě, prudce, zasměje se z celé duše a slzy radosti potekou z jeho očí po obličejí, po vlasech té nejdražší, jež bude celá jeho. „Nepochybuj, nikdy jsi pochybovat neměla. Vždycky a navěky, nikdy jsem tě nepřestal mít rád a nikdy nepřestanu. Byla to lež, byla to zkouška.“¹¹⁷

Ve skutečnosti se však Ivova představa šťastného konce nenaplní. Ivo sice touží získat Štěpánku zpět, ale stále stejným způsobem. Nezměnil se, nepochopil, že si dívku nemůže přivlastnit.

Když Štěpánka dlouho neodpovídá, uvědomuje si, že prohrál. Na situaci je nejhorší vědomí, že nejvíc ublížil sám sobě:

Už jen veliká, nezbytná touha hnala ho sem, všechno zapomněl, zapomněl minulých dnů, svých muk a přišel jedině proto, aby odprosil, odvolal vše, a odprosil, Všecko jávalo venku toho dne ve vločcích, v slunečném jasu, a on byl tak ubohý člověk, zbloudilý, který smutnou lží lásky – tolik a tolik sám se zranil.¹¹⁸

Ivovo postavení se mění. Jestliže si představoval, jak ho Štěpánka poníženě prosí, aby se k sobě vrátili, sám se teď ocitá v pozici prosebníka. Nedostává však možnost, aby se Štěpánce omluvil. V umělcově bytě se shledá jen se Štěpánčinou sestrou, která mu oznamuje, že Štěpánka odjela s Richardem:

„Plakala tolik, mnoho plakala,“ děla po chvíli, „a jen to mohu vám vyřídit. Plakala a list váš roztrhala na kusy. Jen o tom mi řekla, více nic.“

„Jen to?“ sotva zajíkávě hlesnul.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 242.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 243.

„Ostatně odjela proti mé vůli a snad již dnes nebo zítra koncertují v Lipsku. A pak jedou dále. Ničeho více není mi o tom známo.“¹¹⁹

Po tomto setkání se Ivo zcela uzavře do sebe. Upadá do jakési smutné letargie, snění. Na Vánoce se vrací zpět na Hanin zámek, kde nalézá ticho a klid. Po návratu do Prahy se oddává práci, jeho srdce se plní novými plány a sny. Od Hany dostává malého chrta, který se stává jeho partnerem:

Psíci jsou někdy neskonale dobří, psíci. Nechají si přitisknout hlavu až k hlavě člověka, je-li teplo a v kamnech to praská; ubíhají rychleji zimní večery. Dívají se tak moudře. Psíci kňučí a radostí kňučí, abych tak řekl, přílišnou zněžnělou ješitností. A snad nejsou příliš věrní, takoví chrtíci.¹²⁰

Dalo by se říci, že ve vztahu ke Štěpánce se Ivo mění ze snílka v rozčarovaného zklamaného muže. Láska opadá, zůstávají jen vzpomínky, určitá hořkost. Tím se Ivo podobá hrdinovi románu o zbytečných lidech.¹²¹ Nedá se však říci, že by se uchýlil do ústraní, rezignoval na kariéru, na společenské poslání. Naopak. Po pobytu u sestry se vrátí do Prahy a pustí se do práce, kterou předtím kvůli své lásce zanedbával. Proto, co se týče vývoje od snílka k praktikovi, má snad jeho postava a její nové naděje a víra v lepší budoucnost nejbližší k představě nového lidství.¹²²

Nejsem si ovšem jistá, zda tento pozitivní a naděje vzbuzující závěr lze skutečně připojit k vývoji osudu Ivovy postavy. Při vlastní recepci románu jsem měla dojem, že Ivův příběh končí zdrcujícím zjištěním, že Štěpánka odjela s Richardem na turné. Její odjezd znamená definitivním krach vysněného ideálního vztahu. Ivo ztratil svou lásku, protože nedokázal pochopit, že Štěpánce musí ponechat trochu volnosti, protože si ji nezasloužil. Je nešťastný, uzavírá se do sebe, propadá melancholickým snům. Jeho život je tedy prázdný na začátku románu i na jeho konci. Proto se domnívám, že samotný závěr je jen douškou autora, který v době, kdy román psal, prožíval radostné období¹²³, stojí však mimo příběh Iva a Štěpánky.¹²⁴

¹¹⁹ Tamtéž, str. 244 – 245.

¹²⁰ Tamtéž, str. 249.

¹²¹ Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž: *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 297.

¹²² Tamtéž, str. 208.

¹²³ Brabec, J.: *Doslov*, in A. Sova: *Ivův román*, Praha, Československý spisovatel, 1961, str. 252.

¹²⁴ Tento názor podporuje i Šaldova interpretace románu, která rozhodně nenaznačuje smířlivý závěr: „Ivův „román“ jest nezdařeným pokusem nedružného samotáře, milovati a doplniti se druhou bytostí, pokusem ztroskotavším se vnitřní nejistotou, beztaktností a neobratností tohoto snivce, jimiž vžene přímo svou snoubenku do náručí svého soupeře – a tato vnitřní nejistota má charakteristický pramen: neschopnost Ivovu vypozařovati, miluje-li jej nebo nemiluje-li ho Štěpánka. (kurziva A. K.)

2.5 Secesní rysy Ivovy postavy

Ve výše uvedené analýze Ivovy iluze a následné deziluze jsem několikrát upozornila na Ivovu snivost, nízkou aktivitu, klidnou povahu. Ivo se snaží eliminovat nepříjemné situace tím, že o nich mlčí. Trápí se jimi však uvnitř, takže bývá podrážděný. Zdůrazněna je Ivova záliba v zimě (chce se v zimě ženit, těší se na společnou zimu v Praze). Má rád večerní nebo brzkou ranní přírodu, protože je prodchnuta atmosférou ticha a šera, padající mlha jí navíc dodává měkkosti:

Venku bylo šero a měsíc obetkával všechno měkce zamlženou modří. Vzduch stál průsvitně modravý nad žitnými lány; obrysy chalup a křů kreslily se v dálce, i matné sntíny postav.¹²⁵

Všechny tyto vlastnosti a poněkud podivné libůstky by se daly vysvětlit prostě jako záměr autora posílit individualitu Ivovy postavy. Janáčková se však domnívá, že souvisí s hnutím secese, kterým byl autor románu ovlivněn. Janáčková cituje Mukařovského studii *Mezi poesíí a výtvarnictvím*, kde je secesní styl uváděn do souvislosti se silným odporem „k silným citovým výkyvům i silnému vypětí vůle, jež takové výkyvy má nutně za následek. Cit jeví se secesi jako monotónní nálada, lecky poněkud asthenická, kvalitativně charakterizovaná jako snění, únava, resignace atp.“¹²⁶

Je zřejmé, že mezi secesním pojmáním citu a Ivovým chováním lze nalézt mnohé styčné body. Jeho povahu a nálady tedy lze částečně vysvětlit i v souvislosti s literárními tendencemi doby.

Šalda, F. X.: *Antonín Sova, sensitiv a visionář*, in L. Svoboda (ed.): *Boje o zítřek. Duše a dílo*, Praha, Melantrich, 1973, str. 343.

¹²⁵ Sova, A.: *Ivův román*, Praha, Československý spisovatel, 1961, str. 40.

¹²⁶ Mukařovský, J.: *Mezi poesíí a výtvarnictvím*, citováno in Janáčková, J.: *Slohové proměny v próze Antonína Sovy*, in táž: *Román mezi modernami*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 227 – 228.

3. Srovnání hrdinů

Hrdiny obou románů spojují některé fyzické i psychické rysy.

Co se týče fyziognomie, mají velmi podobnou postavu – jsou vysocí a štíhlí, jsou poměrně chudě oblečeni (u Jordána je na oba tyto aspekty kladen větší důraz, protože do jisté míry determinují jeho úspěch ve společnosti, jsou symbolem jeho společenského postavení, které v jeho deziluzi rovněž sehrává určitou roli).

Ačkoli Jordán je dvacetiletý mladíček, který teprve začíná studovat, zatímco Ivovi je již dvacet osm let, oba jsou přece jen příslušníky mladé generace. To se projevuje například v jejich názoru na gymnaziální školství, kterým oba v nedávné době prošli a které je odsouzeno jako zatuhlé, potírající individualitu a zdravý úsudek. Zatímco u Jordána je popis jeho gymnaziálních let stěžejní pro pochopení rozvoje jeho iluze, u Iva je tento prvek použit jen k dokreslení jeho povahy. S jejich věkem souvisí také sklon k provokaci. Většinou ovšem není bezdůvodný, je zaměřen jen proti těm, kteří se vůči nim zachovali nespravedlivě, či je urazili (v případě Jordána se to týká např. zadavatele práce a jeho ženy, v případě Iva především inženýra, který si dovoluje dvořit se Štěpánce).

Oběma hrdinům autoři přisoudili studium práv. Domnívám se však, že tento střízlivý racionální obor v obou případech kontrastuje s jejich romantickou, snivou povahou.

Oba hrdinové pocházejí spíše z větší rodiny, ke které mají vřelý vztah. U Jordána je tento vřelý vztah zobrazen jako kontrastující se studeným prostředím Prahy a přispívá tak také ke vzniku deziluze. U Iva je zaznamenávaný jen ve formě vzpomínek, jednak proto, že rozdíl mezi vlídným domácíým prostředím a Prahou není pro vznik deziluze zásadní (viz níže), jednak proto, že velká část rodiny v jeho mladém věku zemře.

Jednou z nejvýraznějších schod v povahách obou hrdinů je jejich uzavřenost, jistá nespolečenská, málomluvnost, záliba v samotě a s ní spojená bohatá fantazie a snivost, která je u obou základem jejich iluze a později deziluze.

Propadnutí iluzi zcela logicky souvisí s přehodnocením pohledu na život, který se jim náhle zdá krásný a barevný, zatímco doposud ho hodnotili jako prázdný a naplánovaný. Symbolem tohoto nového života je u Jordána píseň Santa Lucia, u Iva kvetoucí strom.

Co se týče vztahu k ženám, oba mají velmi silný vztah ke svým sestřám, považují je za lidi, kteří jim rozumí, kterým se mohou svěřit. Pokud pak jde o lásku k ženám, oba se zamilují do jedné dívky, Jordán je však otevřenější vůči jiným ženám a vůči tělesné lásce, kterou Ivo odmítá. Oba pojí s jejich dívkami společné zájmy: Jordána a Kláru samota, Iva a Štěpánku fantazie, sny a pohádky. Jordán však později Klářinu zálibu v samotě shledá samolibou a Ivo zjistí, že Štěpánčiny sny se tak docela neshodují s jeho. U obou rozpad vztahu výrazně přispěje k deziluzi. U Jordána je ztroskotání křehkého vztahu s Klárou paralelou rozčarování z poznání pravé tváře Prahy, tvoří tedy jen jeden (byť podstatný) ze zdrojů jeho celkové deziluze, u Iva je vztah se Štěpánkou alfou a omegou iluze i deziluze. Dalo by se říci, že láska obou je příliš prudká a sobecká, oba žárlí na záliby svých dívek: Jordán na tanec, Ivo na hudbu.

Pokud jde o společensko-politické názory, oba jsou ještě dědici národního obrození. U Iva je jeho postoj k národu konfrontován s postojem mladého literáta, který již pro národní obrození nežije, je střízlivý a proněmecky orientovaný.

Poměrně dramaticky se jejich povahy liší, co se týče aktivity. Oba jsou velmi kritičtí vůči soudobé společnosti a jejímu sociálnímu rozvrstvení, ale Jordán se proti němu pokouší postavit (přestože mu to vlivem okolností není umožněno), zatímco Ivo se spokojí s pouhým ironizováním.

Zásadně odlišný je jejich postoj k Praze. Jordán je jí zcela okouzlen, sní o ní jako o ideálu humanity a sídle českého národa, zatímco Brno se mu zdá být malé a zatuchlé. Ivo naproti tomu do Prahy nikterak zamilován není, v úvodních pasážích je naopak naznačeno, že s odstěhováním do Prahy skončil jeho nevinný dětský život. Místo lásky k Praze lze u Iva pozorovat lásku k přírodě. To, že pro Jordána je Praha modlou, zatímco pro Iva je prostě městem, ve kterém žije, je způsobeno pravděpodobně jednak tím, že Jordán v Praze až do svých vysokoškolských studií nikdy nežil, jednak tím, že je o dost mladší než Ivo, má tedy v hlavě více ideálů.

S pohledem na život v Praze či naopak na venkově souvisí zakotvení obou hrdinů v prostředí, ve kterém žijí, vliv prostředí na jejich deziluzi. Zatímco v Jordánově případě je právě rozdíl mezi vysněným ideálem Prahy a skutečnou Prahou základním konstitutivním prvkem jeho deziluze a fyzická chudoba, ve které zde žije, zapřičiňuje jeho onemocnění a smrt, v případě Ivově hraje prostředí jen jakousi podpůrnou roli. Prostředí jihočeského venkova a Hanina zámku, léto a dovolená jsou příznivy vzniku

něžného citu a jeho harmonickému rozvíjení. Praha naopak svým ruchem, množstvím informací a různých podnětů jen urychluje poznání, že povahy Iva a Štěpánky se v mnohém rozcházejí, což zapříčiňuje rozpad jejich vztahu. Dá se však předpokládat, že k takovému poznání by dříve či později došlo v jakémkoli prostředí.

4. Stříbrný vítr: dospívající mladík a jeho hledání životní cesty

4.1 Stručný děj

Román zachycuje osudy Jana Ratkina, který z malého chlapce dospívá v mladého muže. V průběhu děje si projde mnohými peripetemi, které souvisí s dospíváním. Svádí boj s autoritativním otcem, se kterým dlouho nemůže najít společnou řeč, i s nechápavými a mnohdy nelidskými profesory ve škole. Poznává hodně chlapců, se kterými se chce kamarádit, ale často ho něčím zklamou. Opravdové přátele nachází až ve Valentovi a Zachovi, mladících, kteří ho zasvětili do tajů „zakázaného života“. Také v milostné oblasti musí prožít mnohá zklamání, často se nešťastně zamiluje. Nakonec však všechny nesnáze překoná, poučí se z nich, dospěje v mladého muže, který se na svá dětská léta dovede dívat už s nadhledem.

4.2 Projevy personalizace vyprávění

Také román Stříbrný vítr je jedním z prvním významných románů ztracených iluzí, který je psán s očividnou snahou preferovat subjektivní hledisko hrdiny. Duševní život je zde zobrazen jako dynamický proces „vyznačující se proměnlivostí nálad, citovými výkyvy, náhlými zvraty postojů, bezděčnými reakcemi, rozporuplností; hrdina je přepadán sny a fantazijními představami.“¹²⁷

Zaměření se na Jeníkovy zážitky a citová rozpoložení se projevuje užíváním vnitřního monologu:

Jeník postavil se obličejem proti větru, dulo mu to kolem uší, a Jeník si myslil: Hle, vítr duje. Cítím jej, slyším jej, zdá se mi, že něco povídá, ale nerozumím mu. I život je takový. Dívám se a z údivu nevyházím. Poslouchám, radost mám nebo i bolest, ale těžko říci, proč právě radost nebo proč právě bolest – nerozumím zkrátka. Vím jen, že život duje. Něco mohutného tuším – nerozumím. Lze porozumět? Porozumím já někdy? Tu je například tenhle Strnad a jeho žena. Oba nehezci až k ošklivosti. Ona věčně s velikým břichem, podobná veliké, bledé houbě a roznášející zápach ve svých sukních; jak to, že spolu ještě mohou dělati takové věci a mít děti?¹²⁸

¹²⁷ Mravcová, M.: *Personalizace vyprávění*, in Hodrová, D. (ed.): *Proměny subjektu*, sv. 2, Praha, ÚČL, 1994, str. 2.

¹²⁸ Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 141.

V momentech, kdy forma tohoto vnitřního monologu přechází k druhé osobě singuláru, k sobě hrdina většinou zaujímá kritický postoj:

Můj ty milý osle Ratkine! Především nerozumíš proto, že vůbec ještě málo rozumíš. Nevědomý chlapec jsi – a dost! Víš, že se dělá to a to a přijde dítě. Ale proč přijde dítě? A vůbec, o tom všem – pranic nevíš. Sám jsi dělal – a nevíš!¹²⁹

Autor užívá neurčité tvary zájmen a příslovcí, čímž dává najevo, že akceptuje vnímání subjektu, vyznačující se neurčitostí a nejistotou v prožitcích:

Chtěl by, chtěl by – u čerta, cože by vlastně chtěl? Je někde cosi, a on by se chtěl k tomu po špičkách přiblížiti, zadržovat dech a rozhrnovati potichoučku houštiny a náhle by stál tomu tváří v tvář; bylo by to jako zázrak, rozepjalo by mu to náruči vsříc a on by ucítil na svých rtech dlouhý polibek, ve kterém by zmizel pomalu jeho život, ale bylo by to krásné, neboť by to nemělo konce a on by věčně zůstal spojen s těmi rty, a nebylo by nic než ten polibek a sladké vděčné slzy, kanoucí z jeho očí...¹³⁰

Dále jsou hojně používány expresivní výrazy, které vyjadřují Jeníkovo okouzlení či naopak zhnusení:

Přicházeli profesoři jeden po druhém. Ale nebyla to žádná neobyčejná zvířata. Byli to skoro vesměs nepříjemní lidé, kteří vnášeli zimu. Jejich obličej podobaly se nasazeným maskám, byli slídívi a nedůvěřiví jak hlídači a měli směšné zvyky.¹³¹

Na subjektivizaci se také výrazně podílejí taková zobrazení, ve kterých dochází k provázání vnějšího a vnitřního prostředí. Směr pohledu postavy je obsahově identifikován s jejím vjemem, který většinou souvisí s jejím psychickým stavem:¹³²

Jeník stál u okna a hleděl ven. Pokoj byl v zadní části domu, okna vedla do polí. Ted' to byla tam venku jediná sněhová pláň, svíravě pustá, umrlčí pod tím šedým nebem, jež každým okamžikem chystalo se vysypat nové spousty sněhu. Několik hromádek hnoje kouřilo opodál; na těch sních se neudržel. Vrány zdaleka cítily jejich výpar a sletovaly se k nim v celých hejnech; Jeník nějak ostře pociťoval chtivost jejich zobáků; také v něm bylo cosi, co chtivě lapalo, žalostně bilo křídly, vrhalo se dolů po kořisti a opět vzletovalo, právě jak ty vrány venku.¹³³

---

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž, str. 192.

¹³¹ Tamtéž, str. 56.

¹³² Mravcová, M.: *Personalizace vyprávění*, in Hodrová, D. (ed.): *Proměny subjektu*, sv. 2, Praha, ÚČL, 1994, str. 2.

¹³³ Šrámek, Fr.: *Sříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 75 – 76.

Kromě znaků subjektivizace se v románu silně prosazuje také lyrizace. Postava a její autor jsou si velice blízcí, postava je do jisté míry autobiografizována, díky čemuž může autor „rozvinout svou lyrickou fantazii, lyrický patos i lyrické gesto“.¹³⁴ Pasáže, ve kterých se ve vyprávění vyskytuje forma druhé osoby, považuje Mravcová za promluvu lyrického subjektu vypravěče k vlastní minulosti, s níž se spolu s hrdinou loučí a „apostrofuje Život nejen za něho, ale také za sebe, za svou generaci i za generace příští“.¹³⁵

„Na tvůj hrob, Jene Raktine včerejší a pošetilý.“¹³⁶

V textu lze najít mnoho symbolicky a emblematicky užitých slov a slovních spojení (stříbrný vítr jako symbol touhy mládí,¹³⁷ vítr vůbec jako život,¹³⁸ různé červené předměty a červená barva sama jako emblém krve a života, např. tmavočervený lampion,¹³⁹ červené rty,¹⁴⁰ srdce jako vlající červený prapor,¹⁴¹ ale i červená lucernička nevěstince,¹⁴² růže s trny jako symbol vytoužené dívky,¹⁴³ nebo též emblém týraného psa¹⁴⁴), která souvisejí s anarchistickými postoji a emocemi odrážejícími se v románě,¹⁴⁵ a také některá témata a motivy, se kterými Šrámek pracuje ve své poezii (objevuje se negativní postoj vůči armádě¹⁴⁶, lyrické pasáže

¹³⁴ Mravcová, M.: *Personalizace vyprávění*, in Hodrová, D. (ed.): *Proměny subjektu*, sv. 2, Praha, ÚČL, 1994, str. 2.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knížní klub, 1977, str. 275.

¹³⁷ „Ostatně, není to asi úplně správné, co jsem řekl. Mládí má zápasit, netřeba mu však zápas ztěžovat. Mládí má zápasit, snad má i krváct z ran, znova se vztyčovat, musí i leccos ztratit – jen pokud stále slyší z dalek svůj stříbrný vítr -“ Tamtéž, str. 243 – 244.

¹³⁸ „Jeník postavil se obličejem proti větru, dulo mu kolem uší, a Jeník si myslil: Hle, vítr duje. Cítím jej, slyším jej, zdá se mi, že něco povídá, ale nerozumím mu. I život je takový.“ Ibidem, str. 141.

¹³⁹ „Večer se vraceli s lampióny. Dal se přemluvit a šel s nimi. Bude moci odbočiti cestou lukami ke stanici. Ukážou mu potom.

Koupil si také lampion. Tmavočervený.“ Tamtéž, str. 54.

¹⁴⁰ „Hřích přestával být už krásným, když po něm bolívala hlava a záblo v srdci; rty mohly lháti červeň, ale jak mohl lháti smích, když už nezvonil, hlas, když už vyprahl, a oči, když v nich vášeň zanechala už jen doutnajícím popel?“ Tamtéž, str. 62 – 63.

¹⁴¹ „Ale Ratkín byl již nahoře. Vítr by jej byl málem překotil. Ale zachytil se pevně, a teď stál tu, svítě očima i dychtivými rty, jako by vyzýval větry. Sňal klobouk a vlasy mu vlály, i srdce jeho vlálo, jak červený prapor.“ Tamtéž, str. 168.

¹⁴² „Šli úzkou, špinavou uličkou podél řeky. Před nízkým domkem visela svítlna s červenými skly. Zasklené dvře a všechna okna byla úplně zastřena vybledlými žlutými záslonkami. [...] Ratkín se zastavil a prohlížel si zvědavě domek. Zatušil blízkost něčeho nového, srdce v něm prudčeji zabušilo.“ Tamtéž, str. 69.

¹⁴³ „Ta, jež přijde, nasadí mu nůž na prsa; budu-li chtít, bodnu, nebudu-li chtít, nebudnu, tak bude říkati ta, jež přijde; jako divoký šípkový keř bude, růže a trny, růže a trny.“ Tamtéž, str. 200.

¹⁴⁴ „A v zadní lavici seděl hoch, ruce mu asi vlhly, neboť třel jimi o kolena, úsměv jeho byl chytrý i hloupý a jeho oči byly očima psa, jemuž ukazují hůl, bojácného i zlého psa.“ Ibidem, str. 25.

¹⁴⁵ O anarchistických prvcích ve Stříbrném větru viz in Buriánek, Fr.: *Fráňa Šrámek. Studie s ukázkami z díla*, Praha, Melantrich, 1981, str. 79n.

¹⁴⁶ „Hledí na protější břeh. Topolová silnice leze tam do vrchu, po silnici chodí vojenští trubači a tamboři jeden za druhým, bubnují a troubí o překot; mají školu. Zdá se, že si umínili působiti co

připomínající poezii ze sbírky *Splav*¹⁴⁷ nebo problematika pohledu na prostitutku jako zranitelnou ženu¹⁴⁸).

4.3 Charakteristika Jeníkovy postavy

Postavu Jana (Jeníka) Ratkina sleduje vypravěč od útlého dětství (asi šest až sedm let) až k prahu dospělosti (osmnáct let), nejprve jako žáka základní školy, později jako studenta gymnázia.

O Jeníkově fyziognomii vypravěč příliš informací neposkytuje. Je spíše jemný, má světlejší vlasy, je šitý. Matka se hodně bojí o jeho zdraví, kárá ho, aby příliš nedivočil.

Pochází z dobré rodiny, z měšťanské vrstvy. Nemá žádné sourozence. Velmi dobře si rozumí s matkou, která je podobně jemná jako on, jeho vztah s otcem je však velmi konfliktní. Porozumění hledá u svého strýce Jiřího, jenž je obestřen auru tajemství a dálek.

Ve školním kolektivu je přijímán poměrně dobře. Nemá žádné komunikační problémy, seznámí se s mnoha spolužáky, většinou však po určité době zjistí, že nepřemýšlejí stejně jako on, nebo že si jeho přátelství nezaslouží. Skutečně se spřátelí až s Valentou a především se Zachem.

Má velmi silné sociální citění a smysl pro spravedlnost. Nesnáší předsudky a omezenost. Snaží se ochraňovat slabé a nespravedlivě pronásledované, kvůli čemuž se často dostává do sporu s autoritami.

Autor svého hrdinu obdařil bohatou fantazií. Rád sní například o dívkách, představuje si svou lesní vílu, vysněnou dívku, zdá se mu, že se potkal se svým již mrtvým strýcem. Občas se jeho představy zdají až halucinační, promítají se také do jeho básní (viz níže).

Za projevy patologie lze u Jeníka považovat opravdu prudké střídání nálad. Někdy se jeho stavy podobají spíše agonii, ve které si ani pořádně neuvědomuje sám sebe. Tyto stavy provází blednutí, sinání rtů, někdy se mu dělá až mdlo, což svědčí o

---

nejvíce hlomozu, a hoch zamumlá: Paviáni!“ Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knížní klub, 1977, str. 172.

¹⁴⁷ „Dole ve městě dotrubují čepobyty a Ratkin tiskne ruce ke spánkům, chtěl by býti někde v lukách a položit oblíčky do rosné trávy.“ Tamtéž, str. 194.

¹⁴⁸ Jeník si prohlíží dopis od prostitutky: „Je to psáno tužkou, obyčejnou šedou tužkou, písmo je šedé a neohrabané; Ratkin stále ještě hledí na ta písmena, ale teď jsou to malé jakési bytosti s široce rozevřenými, křičícími ústy; je tu také srdce a v něm vězí nůž; ale jsou tu taky divoce rozpuklé, vášnivé rty, červená pečeť hřichu.“ Tamtéž, str. 198.

jeho velké citlivosti a citovosti. Jeho hypersenzibilita a touha po svobodě ho podněcují k psaní básní.

Ratkinovým životem projde mnoho dívek a žen. Jeho první dětskou láskou je Lidka, dcera učitele. Setkání s Lidkou Jeníka na dlouho ovlivní, dopisují si spolu, Lidka je jednou z jeho prvních literárních inspirací. Už na gymnáziu potkává paní Staňkovou – stárnoucí, ale přesto krásnou ženu, která ho upoutá svou živelností. Jeho velkou láskou je žena kočovného herce – krásná, tajemná, bledá. Jeníka nepřitahuje jen svým vznešeným vzhledem, ale také eroticky. Je zdrojem Jeníkovy milostné iluze. Protikladem této éterické ženy je stará vdova, špinavá, nevzhledná žena, která postrádá dobrou pověst. Jeník s ní prožije svůj první pohlavní styk. Tato zkušenost jím nadlouho otřese. Další ženou, do které se platonicky zamiluje, je krásná kněžna. Přitahuje ho svou nedostupností a tajemností, obdobně jako spolužačka Růžena Vildmanová. Ze stejného důvodu se mu líbí také manželka černocho z cirkusu. Další dívkou, do které se zamiluje, je Pavla. Doufá s ní ve skutečnou lásku, ale Pavla ho zklame svou povrchností, zakotveností v maloměstském způsobu života. Do Jeníka se naopak zamiluje Stáza Vodičková, Jeník ji však odmítá, protože o ni nemusí usilovat. Poslední jeho láskou je Anička, jíž přezdívá Posedlá. I ta ho zklame tím, že jakmile mu svou lásku dá, ihned ho zase opouští, je to ale snad právě ona, kdo pomůže Jeníkovi dospět.

Jeník Ratkin je vzhledem k svému mládí psychicky ještě velmi nestálý. Chvilku podléhá touze po sebedestrukci, chvilku se zase cítí silný. Přes veškeré problémy, deziluze a neúspěchy, kterými si projde, však nakonec dospěje v muže, trpké zkušenosti mu pomohou k tomu, aby o životě jenom nesnil, ale skutečně ho žil.

4.4 Dospívání z chlapce v muže jako řada deziluzí a proher

Vzhledem k tomu, že tento román, na rozdíl od předchozích dvou, pokrývá značnou část hrdinova dosavadního života a že hrdina prochází značným množstvím deziluzí, které se konstituují v různých časech a mnohdy spolu navzájem souvisí, či se překrývají, uvádím zde stručnou charakteristiku jednotlivých období (vymezených jednak časově, jednak typy deziluze, jimiž Jeník prochází), kterými se níže zabývám.

První období je na jedné straně vymezeno počátkem Jeníkova příběhu, tedy dobou, kdy je mu zhruba šest let, a pokračuje až do jeho nástupu na gymnázium. Dochází zde ke vzniku deziluze z boha, která je poměrně úzce provázána

s problematickým vztahem s otcem a s dospělými vůbec, a deziluze ze ztráty blízkého člověka.

Druhé období zachycuje Jeníka ve věku jedenácti až čtrnácti let. Stěžejní je zde však Jeníkův příchod na gymnázium, který je spjat se ztrátou iluze o gymnáziu jako ústavu, který člověku pomáhá zorientovat se v životě. Kromě toho v tomto období dochází k první konfrontaci Jeníkovy naivní představy lásky s drsnou skutečností.

Časově nedlouhé třetí období, jež zachyje Jeníka v průběhu čtrnáctého roku jeho života, je spojeno s konstituováním milostné iluze i deziluze, která ústí v odbojný postoj vůči instituci školy a především církve.

Na třetí období přímo navazuje období čtvrté, v němž dominuje oživená deziluze z boha, která zde ovšem souvisí nejen s Jeníkovým problematickým vztahem vůči otci, ale i s deziluzí milostnou.

Poslední období postihuje Jeníkův život mezi patnáctým a osmnáctým rokem. Objevuje se zde deziluze ze ztráty přítele a opět i deziluze milostná, celkově je však toto období spojeno s postupným překonáním všech deziluzí, problémů a neshod.

4.4.1 Deziluze raného dětství

Na počátku románu je Jeník představen jako malý chlapec, jímž silně otřásla nemoc matky. Aby se uklidnil, pošle ho otec k babičce. Ta ho konejší svým laskavým jednáním a různým povídáním. Jednou mu babička vypráví o válce s Prusy a hovor se stočí na boha:

A Jeník se náhle ptá:

„Babičko?“

„Nu?“

„Pámbu všechno stvořil?“

[...]

„Toho pruského důstojníka taky?“

„Taky.“

„A kdo mu prostřelil nohu?“

„Nu, nějaký náš voják.“

„Toho taky pámbu stvořil?“

„Taky.“

„A pámbu chtěl, aby střelil?“

„Chtěl...Bez jeho vůle ani - -“

„A moc ta noha bolela?“

„No, moc. Celou noc tenkrát prokřičel.“

„To taky pámbu chtěl?“

„Baže.“

[...]

Jeník velice zbledl a obličej se mu zkrivil.

„To je divné.“

„Co je divné?“

Ale Jeník se náhle rozesmál místo odpovědi zvláštním suchým, nedětským smíchem.¹⁴⁹

Na rozhovoru Jeníka s babičkou, jenž vypravěč reprodukuje, se vyjevuje struktura Jeníkova uvažování. Jeník nemůže pochopit, že bůh chce i zlé věci. Je to první deziluze, která Jeníka připravuje o naivní dětské chápání světa, přináší povědomí o tom, že není vždy spravedlivý.¹⁵⁰

Rozpor s bohem¹⁵¹ představujícím nedotknutelnou, přesto však nespravedlivou autoritu, vykazuje jisté styčné body s konfliktním vztahem malého Jeníka s otcem, který silně kontrastuje se vztahem ke strýci Jiřímu. Zatímco otec, příslušník staré generace, je upjatý, nevyjadřuje své city, dbá především na dobrou pověst, vyžaduje od Jeníka absolutní poslušnost, neboť je přesvědčen, že musí být ve výchově tvrdý a nesmí Jeníkovi dovolit dělat žádné hlouposti, strýc Jiří žije bez předsudků, maloměstské morálky nedbá, je svobodomyšlný a chápavý vůči dětské duši. Jeník k němu tíhne tím víc, čím víc ho otec očerňuje:

Jeník měl neobyčejně rád strýce Jiřího. Vše, co souviselo se strýčkem, působilo na hocha hlubokým dojmem. Nějaká dobrodružná krása, nějaká velikost vmlouvaly se tu v mladičké nitro a hoch nerozuměje dosud, aspoň vytušoval. Jeho srdce bylo plno zbožnění a podivu pro strýčka. A zvláštní, právě to, jak otec o něm hovořival, podrážděně a štítivě, to právě zveličovalo jej a zkrásňovalo v jeho očích.¹⁵²

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 11.

¹⁵⁰ Buriánek, Fr.: *Fráňa Šrámek. Studie s ukázkami z díla*, Praha, Melantrich 1981, str. 82.

¹⁵¹ Lze uvažovat o tom, že tento rozpor se netýká přímo postavy boha, ale spíše jeho obrazu, který je Jeníkovi předkládán nejprve babičkou, později katechetou, fungujícími v tomto případě jako zástupci církve.

Majerová, R.: *Dedalus poháněný stříbrným větrem*, písemná práce z literatury 1, Ústav české literatury a literární vědy FF UK, str. 8.

¹⁵² Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 17.

Spojení *dobrodružná krása* evokuje touhu po dálkách, po cestování, po objevování nových zážitků. Jeník se přichyluje ke vzoru, který jeho otec odmítá. Poslouchá raději strýce než otce. To později vede k přímému sporu:

Otec hovoří, matka hovoří, strýc pouze mlčky přikyvuje.

Náhle k němu přistoupí hoch, a pročže je tak smutný a nemluví.

„Zuby rozbolely,“ povídá strýček a přitom jaksi směšně, pohlédl na otce přes Jeníkovu hlavu. Jeník pohlédne na otce, pak na strýčka, znovu na otce a tak několikrát.

Otec není si ani vědom proč, ale ocitá se náhle v rozpacích.

„Jdi asi na půl hodiny ven.“ poroučí Jeníkovi.

Ne, Jeníkovi se nechce.

Poroučí znovu, rozkřikuje se.

Ne, nepůjde.

A pročže nepůjde?

„Zuby rozbolely,“ povídá hoch a dívá se přitom otci do očí se zcela zřejmou posměšností.¹⁵³

V této pasáži se jasně projevuje vzdor proti otcovým rozkazům, proti jeho křiku. Jeník dobře vycítí význam strýcova prezíravého pohledu, což mu dodá odvalu k tomu, aby se proti otci vzepřel.¹⁵⁴ Matka později Jeníkovi domlouvá, aby otce odprosil, ale on neodprosí. Otec ho zbije tak, že chlapec dostane horečku. Konflikt vyvrcholí druhý den ráno, když Jeník odmítne políbit otci ruku:

Ale Jeník už pokročil směrem k posteli, jaksi cize a z ohromné dálky se naň dívá a povídá:

„Tatínku, ty nejsi hodný a já už ti nebudu nikdy líbat ruku.“

Doslova tak to povídá. To jsou taková...hříšná slova, tma se po nich v hlavě udělá a kletba v hrdle uvázne.

Ale chlapec, jako by ještě nebyl řekl vše, dosud stojí a nějaká slovíčka v hlavě úporně hledá.

„Strýček je hodnější nežli ty,“ povídá.¹⁵⁵

---

¹⁵³ Tamtéž, str. 18.

¹⁵⁴ Moldanová, D.: *Fráňa Šrámek. Stříbrný vítr*, in Zeman, M. (ed.), *Rozumět literatuře 1*, Praha, SPN 1986, str. 209.

¹⁵⁵ Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 22.

Po tomto konfliktu se Jeník s otcem navzájem ještě více odcizí. Nastává dlouhé období, ve kterém si nemohou porozumět. Jeník stále naráží na otcovu krutost a neupřímnost, zatímco otcí se zdá, že na svého nevychovaného syna musí být ještě tvrdší.

Konflikt se světem dospělých se však neodehrává jen v prostředí domácím, ale i školním. Jeník je svědkem události, při které matka před celou třídou nepřiměřeně krutě potrestá jednoho z jeho spolužáků. Tato událost Jeníka rozruší. Bezcitné a kruté jednání matky vzbudí až neočekávaně silnou reakci:

A ruce opět za vlasy zarvaly. Sípající ústa přímo do obličeje křičí. Ale hlava od ran zahořela, krev v uších hučí, uslyšet nelze a rozumět nelze. Obličej zesivěl a otekl, ústa oněměla podivnou úpěnlivostí, jako by byla jazyk i zuby polkla.

„Naplij, Malkuse,... do tváře naplij!“ vykřikl náhle Ratkin. Na lavici vyskočil, bílý jak plátno, ruce rozpřáhl, jako by se mu hlava zatočila, ale nespadol; stojí, rukou směrem k Malkusovi jakýmsi rozkazujícím gestem ukazuje a oči jsou neobyčejně veliké.

„Nu, jen naplij,... rovně naplij...!“ opakuje ještě jednou.¹⁵⁶

Tato scéna ukazuje jednu ze situací, kdy je Jeníkovo rozčilení tak silné, že připomíná extatický záchvat. Jeník, jako by si ani neuvědomoval, co dělá, vyzývá Malkuse k otevřené vzpouře proti utiskující autoritě, jeho opakovaný apel spolu s gestem mají až anarchistický charakter.

Jakousi kompenzací svých nepříjemných pocitů zažívá Jeník v přírodě, kde se může odpoutat od všeho, co ho tíží, a kde poprvé zaslechne tajemné volání stříbrného větru:

Oběma se náhle rozsvítilo v očích. Così široce rozlehlého a šťavnatého zamávalo jim vstříc a rozšířilo zpěvně prsa.

[...]

Pak byli v lukách, byli jimi jakoby uchopeni a nesení, jakýsi zelený chlap tě chytil a hodil druhému, druhý třetímu a vítr zvonil v zubech. Pěšinky je pozdravovaly a nastavovaly stopy vyryté jejich šťastným a mladým útekem vstříc slunečnému větru, aby je osušil.

[...]

„Slyšíš...? ptá se náhle Ratkin, hlas tlumí a čemusi tajemnému naslouchá.

---

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 27.

„Co...?“

„*Stříbrný vítr...*“¹⁵⁷

Tento radostný zážitek je vyústěním Jeníkovy rané vzpoury proti světu dospělých, „znamená svobodné vydechnutí po předcházející depresivní události. [...] Vitální gesto na lukách – vydání se napospas větru – tvoří kontrapunkt k předešlé situaci ponížení, slabosti, nenávisti, pohrdání“.¹⁵⁸

Dalším příjemným rozrušením je pro Jeníka první, ještě dětská, láska, která však nemá dlouhého trvání, neboť otec je přeložen do Mírova a rodina se musí okamžitě stěhovat. Jeník je touto zprávou roztrpčen. Ve svém melancholickém rozpoložení se navíc dovídá, že strýc Jiří se zasebevraždil:

*Týž večer přišel telegram. Strýc Jiří se zastřelil. Stalo se to za velmi podivných okolností a na Jeníka to hluboce zapůsobilo.*¹⁵⁹

Jeho ztráta ho velmi zraní. Nejde jen o to, že přichází o zpřízněnou duši, ale i o to, že člověk, ke kterému vzhlížel a jehož osobnost ho tolik přitahovala svým kouzlem, skončil svůj život tak smutným způsobem. Jeho smrt v něm vyvolává spoustu otázek, na které nemůže nalézt odpověď.¹⁶⁰

Vezmu-li v potaz vývoj děje deziluzivního románu, dala by se tato část románu považovat za období, které předchází období dobývání světa. Z výše uvedeného je však patrné, že Jeník není úplně typickým zástupcem hrdiny deziluzivního románu a že zde syžet deziluzivního románu není naplněn zcela tradičním způsobem. Především se u hrdiny nevyskytuje žádné sociální znevýhodnění. Pochází z dobré, finančně zajištěné rodiny, dokonce nemá ani žádného staršího sourozence. Kromě toho je ještě velice mladý. Jeník si nic nevysnívá, nedochází ke konstituci iluze. Naopak. Iluze, které si s sebou hrdina ze svého dosavadního života nese (iluze o bohu a o otci), jsou přirozeným důsledkem jeho mladosti a naivního pohledu na svět, hrdina je navíc v této fázi již ztrácí. Je ovšem nutné přiznat, že poté, co byl odtržen od své dětské lásky, a poté, co se dověděl o smrti strýce Jiřího, si iluzi vytváří.

¹⁵⁷ Tamtéž, str. 30 – 31.

¹⁵⁸ Mravcová, M.: *Krška – Šrámek. Stříbrný vítr*, in Klimeš, I. (ed.), *Filmový sborník historický I: Film a literatura*, Praha, Československý filmový ústav, 1988, str. 162.

¹⁵⁹ Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 40.

¹⁶⁰ Všechny negativní zážitky z raného dětství Jeníka hluboce zasáhnou a nadlouho ovlivní. Věc lze interpretovat dokonce tak, že tyto zážitky spolu s Jeníkovým smyslem pro spravedlnost vedou k určitému vcítění se do osobnosti strýce Jiřího a k životu podle jeho předobrazu. Teprve ve chvíli, kdy je tento předobraz naplněn, ho Jeník může opět opustit. Majerová, R.: *Dedalus poháněný stříbrným větrem*, písemná práce z literatury I, Ústav české literatury a literární vědy FF UK, str. 4.

Doufá, že s příchodem na gymnázium se v jeho životě něco změní, že najde odpověď na otázky, které ho trápí, že se zde poučí o životě.¹⁶¹

4.4.2 První roky na gymnáziu

Jak jsem uvedla výše, Jeník na gymnázium nastupuje s velkým očekáváním. Brzy však jeho naděje jedna po druhé vyhasínají. Nejprve poznává jednotlivé profesory. Zjišťuje, že jsou v jistém směru všichni stejní. Místo aby studenty podporovali, snaží se na nich hledat chyby. Svému nesrozumitelnému výkladu přikládají přehnanou váhu, vyžadují absolutní pozornost a poslušnost, zveličují význam známek, záměrně studenty ponižují a celkově se chovají nelidsky a nepřátelsky:

*Přicházeli profesoři jeden po druhém. Ale nebyla to žádná neobyčejná zvířata. Byli to skoro vesměs nepříjemní lidé, kteří vnášeli zimu. Jejich obličej podobaly se nasazeným maskám, byli slídíví a nedůvěřiví jak hlídači a měli směšné zvyky. Zapomněli asi, že by mohli býti milováni; chtěli být jen obáváni. Tohle bylo ovšem lehčí a nebylo třeba se příliš namáhati.*¹⁶²

Jaký dojem profesoři na Jeníka udělali, vystihuje vypravěč už přirovnáním, respektive označením profesorů za zvířata. Konstatování, že jejich obličej se podobají maskám, naznačuje, že se chovají velmi strojeně, nepřírozeně. Přirovnání k hlídačům zase evokuje téměř vězeňskou atmosféru. Navíc je i explicitně řečeno, že se jedná o lidi nepříjemné.

Výjimkou mezi nepřátelskými profesory je postava profesora Ramlera:

Ano, [profesor Ramler] to byl takový...trochu jiný člověk. Všichni to pociťovali, trochu jiný člověk. Nebylo to zaprášené okno prázdného domu.

Za tím oknem někdo žil, objevil se často v okně, by pokýval hlavou a usmál se.

Za tím oknem neosnovalo se spiknutí proti nim, odtamtud bylo pohlíženo s tichým porozuměním.

*Nenašlapoval z vysoka, neplul nad nimi v nepřístupnu. Rád zíval. Vstoupil do třídy a už zívl. Snad se nudil pod tímto stropem, jako oni.*¹⁶³

Zatímco většina profesorů si sama sebe představuje jako nějaké bohy, ke kterým by měli studenti s úctou a obavami vzhlížet, Ramler se nad ně nikterak nepovyšuje,

¹⁶¹ O deziluzivním románu a jeho hrdinovi viz in Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž, *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989.

¹⁶² Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 56.

¹⁶³ Tamtéž, str. 101 – 102.

naopak se jim snaží porozumět. Oproti ostatním profesorům je zdůrazněna jeho živost, žádná strojenost pod maskou. Konstatováním, že se nudí stejně jako studenti, je tato postava mnohem více přiblížena kolektivu studentů než profesorskému sboru.

Od poznání jednotlivých profesorů už je jen krůček k poznání celkového chodu gymnázia:

Nutno vzít věc do rukou, tak jak je. A třeba by to pátilo, do holých rukou. Čekali Jeník, že se tu s ním přihodí něco podivuhodného, ať si dá zajít chuť. Nic takového tu není k dostání. Je tu pouze množství velmi důležitých a velmi nudných jmén, pravidel, pouček, popisů, kterým se nutno naučit nazpaměť, a pak jsou tu profesori, kteří dávají dobré a špatné známky. Nic více. A ať už ti to je po chuti neb není, zaříd se podle toho.

Ano, ale zabraň hlavě, aby se ti nad tím neb nad oním nezapřemítala. Rozbolela otázkami a ty křičely po odpovědi. Kde nalézt odpověď? Prostomyslný hoch myslil, že snad tady. Ano, tady se přece dělají z hochů odrostlí, vzdělaní lidé; nuže, kde jinde by se dozvěděl to, co jistě každý dorostlý muž ví? Ne, v tom se asi hodně zmýlil. Tady byly důležitější věci než jeho otázky a pochybnosti.¹⁶⁴

Gymnaziální prostředí je popsáno velmi zhuštěně a jaksi ironicky vůči Jeníkově naivní představě. Poukazuje se na vyprázdněnost této instituce, až dojem zbytečnosti navozuje věta: *nuže, kde jinde by se dozvěděl to, co jistě každý dorostlý muž ví? Ne, v tom se asi hodně zmýlil.* Gymnázium je smršťeno pouze na poučky a profesory. Pro rozvíjení individuality zde není místo a osobní problémy jednotlivých studentů jsou považovány za marginální. Absolutním požadavkem je přizpůsobení se nastoleným podmínkám.

Pod nátlakem nároků, které jsou na Jeníka chrleny, a vlivem oddálení od rodiny Jeník dokonce dočasně zapomíná na spory s otcem, vzpomíná na něj v dobrém. Toto pookřání citů vůči otci je způsobeno tím, že u něj Jeník v pohnuté chvíli rozpoznal zadržované, přesto však patrné emoce. Otec se do jisté míry polidšťuje, projevuje svému synovi lásku, zapomíná na nesváry, které mezi nimi panují:

Ted' když byl od otce vzdálen, nějakými novými city si jej zamiloval. Viděl jej stále jen takým, jakým byl, když se s ním loučil. Oči mu tenkrátě podivně mžikaly,

---

¹⁶⁴ Tamtéž, str. 57 – 58.

*jako by se bránily slzám, a jeho hlas obklopoval Jeníka mnoha u něho nezvyklými nežnostmi.*¹⁶⁵

Ve škole se Jeník samozřejmě seznamuje také se svými spolužáky. Zaujme ho hlavně jakýsi Staněk, který velmi usiluje o to, aby se s Jeníkem spřátelil. Kolektiv Staňka nepřijímá a profesorský sbor v čele s katechetou ho téměř nenávidí. Jeník se svým smyslem pro čest a spravedlnost se brzy postaví na jeho stranu:

*I Jeník podlehl zprva tomuto všeobecnému proudu. Neušlo však jeho pozornosti, že byl hoch několikrát nespravedlivě z něčeho obviněn, že se mu křivdilo, že dokonce jednou on sám pravého viníka musil znáti, a přece ho nejmenoval. Počal naň pohlížeti jinýma očima, třebaže nemohl překonati úplně jistou nelibost, když hleděl do jeho uvadlé tváře s namáhavě pozdvihujícími se víčky a unaveným úsměvem. Počínalo mu ho býti líto a rostl v něm nejasný odpor, když vidával, jak ostatní hoši jeden po druhém se vytráceli, když on přistoupil k jejich hloučku.*¹⁶⁶

Jeník záhy zjišťuje, že Staněk je perzekuován kvůli své matce, která se chová velmi prostopášně a nesnaží se to ani nijak skrývat. Jeník však, jak jsem uvedla výše, nesnáší předsudky, nechce Staňka zahrnout jen proto, že chování jeho matky nevyhovuje maloměstské morálce. Nebojí se jít proti většině, má tendenci Staňka bránit.

Když však Staněk přímo před Ratkinovými očima zesměšní poručíka, který je nešťastně zamilován do jeho sestry, uvědomí si, že si Staněk jeho soucit nezaslouží:

Staněk se šklebil a dával Jeníkovi nějaké znamení; ztropil si zcela zřejmě z důstojníka žert.

Jeník to již vytušil. Zmocnila se ho neobyčejná lítost. A stud. Pohlédl na Staňka; byl by ho nejraději zbil.

[...]

*„Půjdu již, Staňku...Jste špatný hoch, abyste věděl...”*¹⁶⁷

Po této příhodě Jeník ztrácí iluzi nejen o nešťastné lásce, o které v knihách čítával jako o krásném utrpení, které si sám přál prožít, ale o čistotě lásky vůbec:

Několik zlých dnů měl potom Jeník. Svět jej obkličoval nenávisťným kruhem úkladů a lží. Láska nechodila světem s pomněnkovými očima, nýbrž s hadem za řadry. Řekneš hadem, a ani tím nic nepovíš. Snad ještě hůře je, vše na tobě bude

¹⁶⁵ Tamtéž, str. 57.

¹⁶⁶ Tamtéž, str. 66.

¹⁶⁷ Tamtéž, str. 80.

*jednou pokáleno, už si sám jaksi z útroby páchneš, nečistá věc do tebe již sestoupila.*¹⁶⁸

Jeník prožívá neutěšené dny. Jeho stav se podobá depresi. Má pocit, že mu nikdo nerozumí, že nemá nikoho, komu by si postěžoval. Až dopis od někdejší dětské lásky v něm zase probudí radost, touhu po životě. Zase se dívá na svět veselýma očima a vidí ho barevně:

*A pak prý není na světě pro Jeníka jediné radosti! Jaké to měl oči, jaké jen to měl oči! Ne, ani oči nepotřebuješ, oči můžeš zavřít – přece vidíš: co je tu na světě krásy! Včera jsi neviděl, a dnes vidíš – přes noc se ten zázrak přihodil. Jde například Jeník, sníh chrupe pod nohami. Jako by dívčí zoubky cukr chroupaly. Mráz štípe do tváří, nutno dáti se do běhu; a Jeník by na konec světa běžel, s větry na honěnou si hrál, všechny větry svým juchej! překřičel.*¹⁶⁹

4.4.3 Milostná iluze a deziluze a její následky

Jeník dospívá, jeho okruh zájmů se proměňuje, roste v něm touha po ženách. Zpočátku mají jeho lásky čistě platonický charakter. Zamiluje se do mladé kněžny, která na něj působí téměř nadpozemsky. Je vznešená, zasněná a až pohádkově krásná. Jednoho dne se ovšem do domu, ve kterém Jeník bydlí, přistěhuje herecká rodina – již poněkud zestárlý herec, jeho žena a malá dcerka Kamilka. Bydlí u staré vdovy. Vznešená nedostupnost a tajemnost, kterou Jeník tolik zbožňoval u kněžny, se v jeho očích přenesla na herečku. Jeník si vytváří jakousi hereččinu představu, které sám pro sebe říká „bílá paní“:

Dušný herec pro úlohy starých bezzubých starců a třicetiletá paní s bledým úzkým obličejem, vypadlá jaksi z obhroublého rámce potulné šmíry.

[...]

Pozdravil a ona poděkovala; pak stál před domem, drahocenný, jemný obraz nescházel mu z očí.

[...]

Myslíl na kněžnu, která krmila pávy a zmizela mezi buky.

*Ne, nemyslíl již na kněžnu. Na bílou paní myslíl a jeden kout v jeho nitru počal se plniti podezřelým obsahem.*¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ Tamtéž, str. 81.

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 86.

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 90 – 91.

Jeník se však nezamilovává jen takovým dětským způsobem jako doposud, nevnímá herečku pouze jako krásný obrázek podobný preludu. Žena v něm vzbuzuje také erotické touhy:

Paní Helena žehlívala a upravovala kostýmy pro večer; záhyby jejího županu se vlnily a rozlévaly žhavý vítr. Nemusela se dlouho dívati a viděla. Když někdy hodně zbledl a křivily se mu rty, zahryzla zuby do spodního rtu a poslala mu očima cosi jako pohlázení po nepokojné hlavě.¹⁷¹

Jeník těžko snáší, když svoji „bílou paní“ vidí společně s jejím manželem, neboť tyto situace narušují jeho představu o ní jako tajemné vznešené dámě. Je nucen si uvědomit, že paní Helena je obyčejná vdaná žena a že herectví neznamena jen možnost převtělovat se do krásných rolí, ale také život bez trvalého domova:

I dušný herec se u nich někdy v kuchyni zastavil, a navlhčuje jazykem zpřelámané cigáro, pomlouval ředitele.

V těch chvílích skotačival Jeník s Kamilou nejvíce, aby se naň nemusil dívati; říkával:

„Kamilko, tahejte mne za vlasy... Víc, ještě víc...“

Děsil se něčeho, něco strašného, cynického zdálo se ležeti za všemi těmihle věcmi, nějaký cynický zákon života.¹⁷²

Navíc jeho láska skončí nedorozuměním. Když se rodina opět stěhuje někam jinam, nalézá se Jeník ve velmi trudnomyslném rozpoložení a v jakémsi přívalu marnosti se nepohodne s Kamilkou. Dívenka se rozpláče a hereččina výčitka Jeníkovi zcela vezme řeč. Je scénou natolik zaskočen, že nechává svou „bílou paní“ odejít bez rozloučení:

Vstoupila paní Helena.

„Co jste udělal Kamilce, pane Ratkine?“

Zbledl hrozně, zajíkl se.

„Paní Heleno...paní Heleno...!“

Nemohl více říci. Zasténal pouze.

Nahmatal rychle klobouk a vyběhl ven –

A druhý den ráno odjížděli.

Stál nahoře na schodech a poslouchal, až vyjdou. Konečně šli.¹⁷³

---

¹⁷¹ Tamtéž, str. 92.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Tamtéž, str. 94.

Jeníkovy probuzené erotické touhy si ovšem nepovšimne jen herečka, ale i vdova, u které rodina bydlela. Vdova je protikladem Jeníkovy „bílé paní“. Je stará, hrubá a nehezká:

*[Vdova] měla stále cihlové skvrny na tváři, něco zeleně zapáleného vařilo se jí v očích, v předu čelisti scházel jí zub a kromě toho scházela jí i dobrá pověst. Špičatila svá ústa, když potkávala Jeníka na schodech, a oči se zeleně vařily.*¹⁷⁴

Popis působí skutečně odpudivým dojmem. Jakýsi zelený kal bublající v očích evokuje jedovatý lektvar a vyraženým zubem připomíná vdova čarodějnici.

Jeník je po odjezdu hercovy rodiny jako omámený. Vdova na něj doslova políčí, vláká ho do svého bytu a dalo by se říci, že Jeníka téměř znásilní.

V mezaninu se otevřely dvěře a vdova naň zakývala. Měla prst na ústech, oči nastražené slídově do všech koutů.

„Tak jdou, mladý pane...“

S tichým šelestem vzdouvala se a vyhrnovala jakási hrozná opona.

Když po hodině vyšel, jeho oči natrženě bloudily. Šel domů pavlačí. Už se sešěřilo, opřel se o zábradlí.

*Dvorek zahoustl už tmou a z dlažby vylézaly krysy. Díval se tam dolů do dvorka velkým vyděšeným pohledem a třásl se zimou.*¹⁷⁵

Tato scéna je opět podána velmi minimalisticky, zhuštěně, přesto velmi věrohodně. To, jak hrozný pocit si Jeník z tohoto „aktu lásky“ odnesl, je patrné nejen z explicitního říčení, že se díval vyděšeně a třásl se zimou, ale také z toho, že vyhrnující se sukně je vnímána jako zvedání hrozná opony, a také z Jeníkova pohledu na vylézající krysy, jež symbolizuje jeho zhnusení.¹⁷⁶

Protipól, který tvoří postava jemné herečky a obhroublé vdovy utváří i protipól Jeníkovy ztracené iluze o romantické lásce.¹⁷⁷ Současně lze v těchto postavách spatřovat také protipól dámy a děvky,¹⁷⁸ přestože se u Jeníka nejedná o záměrnou záměnu milostného subjektu, ale spíše o náhodu spojenou s jeho momentálním psychickým rozpoložením.

---

¹⁷⁴ Tamtéž, str. 90.

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 96 – 97.

¹⁷⁶ Buriánek, Fr.: *Fráňa Šrámek. Studie s ukázkami z díla*, Praha, Melantrich, 1981, str. 86.

¹⁷⁷ Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 83.

¹⁷⁸ Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in *táž, Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 202 – 203.

Není divu, že po takovém šoku Jeník prožije několik hrozných dnů, ve kterých se mu v hlavě neustále promítají jeho nedávné zážitky. Díky nezdolné touze po životě a díky jeho v zásadě pozitivnímu pohledu na svět se však zdá, že se mu deziluzi a s ní spojené zhnusení podaří překonat:

Ruce zůstaly vztyčeny nad hlavou, zaluskal prsty.

Nějaká otázka zdála se bzučeti náhle v pokoji, jako časný chroust, přiletělý zvenku: Nu tak, chlapečku, budem už podruhé rozumní?

Budeme, budeme! zajásalo to v něm a on opět lusknul prsty a potřásal hlavou, i peřinu odhodil a kotrmelec v posteli udělal –

A tak nadešly velikonoční exercicie.¹⁷⁹

Jeník na to, co se mu přihodilo, prozatím nepohlíží jako na hřích, ale spíše jako na úraz. Dokonce ani plamenný projev katechety, který varuje před hříchem smilství jako před největší zkázu duše mladého člověka, v něm nevzbuzuje lítost či pokoru, ale naopak vzdor:

Propůjčil tělo své hanbě! Hlele, tedy tak se tomu říká? A on se hrozí uvěřit, hehe! Ratkin byl stržen pocitem prudké radosti. Nuže, on se oddal celý d'áblu. Propůjčil tělo své hanbě! Ale nelituje. Nemyslí, že spáchal hřích. Smuten pro to byl, to ano; ale ne proto, že spáchal hřích, ne proto! A nic se nehroz uvěřit: je tu skutečně někdo mezi námi...Kdyby mohl, řekl by ti, že se ti směje! Že ti nevěří! A že miní ve hříchu setrvati.¹⁸⁰

Ukázka zachycuje Jeníkovo uvažování plné výsměchu a ironie. Katechetova slova jsou parodována tím, že jsou opakována i s jejich specifickým slovosledem (*Propůjčil tělo své hanbě!*). Jeníkova radost z toho, že jeho čin je považován za hřích, i jeho nadšené přihlášení se k d'áblu opět poukazuje na anarchistický charakter jeho smýšlení.¹⁸¹

Jeníkova odbojná nálada se projeví také provokací při zpovědi a odmítáním svatého přijímání. Navíc se seznamuje s Valentou a Zachem, problematickými studenty, kteří neuznávají autoritu školy a církve. Zatímco se Zachem si zpočátku nejsou nijak blízcí, Valenta, který touží po vzpouře proti profesorům a katechetovi,

¹⁷⁹ Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 100.

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 103.

¹⁸¹ Čtenářská veřejnost však román již v roce 1910, tedy záhy po jeho vzniku, chápala mimo anarchistické hnutí. Jeníkova vzpoura a střetnutí vnímala jako běžné pro dospívajícího chlapce a současně je považovala za symbol mládí bouřícího se proti zkostnatělé společnosti. Moldanová, D.: *Fráňa Šrámek. Stříbrný vítr*, in Zeman, M. (ed.), *Rozumět literatuře 1*, Praha, SPN, 1986, str. 207.

spatřuje v Jeníkovi chlapce, který smýšlí podobně jako on. Chce ho získat pro své záměry. Dává mu přečíst zakázanou knihu o konfliktech mezi náboženstvím a vědou, čímž v Jeníkovi podporuje vzdorovitý postoj:

[Valenta] vyndal z kapsy náhle malou knížku v černé vazbě.

„Znáte?“

„Co je to?“

„Draper. Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou. Kacířská kniha...“

„Nečetl jsem.“

A Ratkin se začervenal.

„Ne? Tož vzít a číst...! Vlastně, ne číst – studovat! Uvidíte – pochodeň.“¹⁸²

Postavy Zacha i Valenty hrají v Jeníkově příběhu roli přítele zasvětitel. Zatímco však se Zachem Jeníka později spojí opravdové přátelství (možná i proto, že mu něčím připomíná strýce Jiřího) a dalo by se říci, že jeho úloha je veskrze pozitivní (zavede Jeníka do nevěstince, ale ne proto, aby zde iluze ztratil, ale proto, aby pomohl svému příteli, viz níže), Valenta, který Jeníka záhy začíná popuzovat svou žvanivostí, vskutku sehraje úlohu spíše negativní. Zach dokáže Jeníka podpořit, jsou si myšlenkově blízcí, Valenta ho jen nabádá ke vzpouře, ukazuje mu negativní tvář světa.¹⁸³

4.4.4 Největší zkouška Jeníkova pozitivního přístupu k životu

Svědění se v Jeníkovi ozve až ve chvíli, kdy ho bytná upozorní na rodiče:

Bylo to, jako by mu náhle někdo silně do ucha hvízdal, v hlavě mu zpusťlo, jenom jediná myšlenka tam zůstala. Ted' poprvé zdál se mu hřích hříchem. Bylo to něco s velikými, černými křídly, které jej pokrývaly celého. Chtěl něco říci, ale náhle se odvrátil a šel do svého pokoje.¹⁸⁴

Pocit viny se objevuje náhle a možná tím silněji. Obraz hřichu je opět velmi neurčitý, velká černá křídla, která Jeníka nejen pokrývají, ale téměř pohlcují, přesto navozují představu jakéhosi anděla zkázy.

Situace se ještě zhorší, když přijede domů na prázdniny a zjistí, že matka je nemocná. Nejen že se mu zdá, že otec starost o matku pouze předstírá, což ho proti

¹⁸² Šrámek, Fr.: *Sříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 109.

¹⁸³ O postavě přítele zasvětitel viz in Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž: *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel 1989, str. 206.

¹⁸⁴ Šrámek, Fr.: *Sříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 115.

němu opět silně popuzuje, mnohem horší je pro něj pocit, že příčinou matčiny nemoci je on, chápe ji jako boží odplatu za své hříchy.¹⁸⁵

*Jeník by byl málem vykřikl: zdálo se mu, že ta ruka naň hledí. Očima plnými hrůzy a výčitek. Odtrhl pohled, chtěl se dívat jinam. Pojednou ucouvl o krok, upíraje oči v jeden bod. Nestál někdo u postele? Něčím strašlivým naplnil se vzduch v onom místě, něco odtamtud hledělo, kruté a mstivě, nějaká ruka tam psala hrozebná slova – bůh! Jeho oko! Jeho hrozící ruka! Trestající, k zodpovědnosti volající bůh! Hle, na tvé matce vzal jsem si odplatu v týž den, kdy jsi se mi rouhal! Jeníkovi rozduily se strašlivě oči a klesaly k matčině posteli; pláč mu vyletěl z hrdla jako utržené srdce, několik hrozných zvuků bez slz...*¹⁸⁶

Jeníkova představivost, vznícená pocitem vlastní viny,¹⁸⁷ se proměňuje téměř v halucinaci. Výčitky na sebe berou podobu trestajícího boha. Brzy se však Jeníkovo sebeobviňování proměňuje v obviňování toho, kdo ho tak tvrdě trestá, v konflikt s bohem. Ten se vystupňuje do takové míry, že Jeník uvažuje o sebevraždě:

*A jak tu tak ležel a vzpomínal, podivná myšlénka mu přišla, a jako by si ji byl ani sám nevymyslíl, nýbrž někdo jiný mu ji vložil do hlavy. Tak tu trčela jasná náhle a hotová: Umře. Musí umřít. Udělá něco, aby už nebyl. Ještě dnes to udělá nebo zítra, ale provede to, to je jisté. Neboť nechce dále žít na tomhle světě, kde jej nespravedlivý, krutý, mstivý bůh vhání do osidel hříchu, jen aby mohl s posměchem trestati.*¹⁸⁸

V Jeníkovi znovu ožívá dětská deziluze z nespravedlnosti boha. Rozmluva s Gustou Majerem, chlapcem, který je Jeníkovým povahovým protipólem, a navíc je hluboce věřící, ho v deziluzi ještě utvrdí. Nejedná se už přitom jen o deziluzi z boha, ale ze všech lidí, z života jako takového:

Ale Ratkin – válel balvany. Ústa jeho byla k udávení naplněna množstvím slov, jak žvanečky rozkousaného srdce. Kdosi hnal se jeho nitrem s polnicí u úst. Musil žalovati, ukazuje na viníka prstem. Ale zdálo se mu, že to nemluví on, nýbrž že někdo

¹⁸⁵ Zde se opět vyjevuje propojenost postav otce a boha. Domnělá otcova krutost (lhostejnost vůči manželčině nemoci) koresponduje s krutostí boha.

¹⁸⁶ Tamtéž, str. 121 – 122.

¹⁸⁷ Tento pocit viny a hříchu je vyvrcholením Jeníkova duševního ořesu způsobeného negativním sexuálním zážitkem a jen krátce přerušeno vzpourou proti katechetovi.

Mravcová, M.: *Krška – Šrámek. Stříbrný vítr*, in Klimeš, I. (ed.), *Filmový sborník historický 1: Film a literatura*, Praha, Československý filmový ústav, 1988, str. 161.

¹⁸⁸ Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 124

jiný křičí to z jeho nitra. Jak těžký hrozen vzpoury, zrnko k zrnku, hromadila se nesouvislá slova z jeho úst. Ne, nic mu není po lidech.

Lhou! Klamou! Hrajou komedii! Bloudit ho nechali, do všech vrážet hlavou! Je hotov s lidmi! A bůh si hrál vždy na schovávanou! I s bohem je hotov. Se vším hotov!¹⁸⁹

Vypravěč charakterizuje Jeníkův stav pomocí obratu o slovech jako žvanečcích rozkousaného srdce. Touto metaforou poukazuje na jeho bolest a rozervanost. Všechny negativní zkušenosti, které kdy nabyl o lidech a o světě, se mu nyní připomínají. Má potřebu se jich zbavit, ulevit si. Zároveň se zdá, že pociťuje něco jako sebeodcizení. Prudkost citů, které jím zmítají, vyjadřují vykřičníky v druhé části ukázky, rovněž také eliptická poslední věta.

V tomto hysterickém stavu si začne představovat detaily vlastní smrti, nakonec podlehne sebelítosti, želí svého mladého života. Z blouznění ho probudí až jakési podivné setkání se strýcem Jiřím, který nad ním i po smrti bdí, drží nad ním ochrannou ruku:

Dvěře se pootevřely, pruh světla sem vtryskl, volali jej k večeři. Šel, ale u dveří se zastavil. Okamžik váhal. Pak zavřel dvěře. Opět okamžik váhal. Srdce se zastavilo. Šeptal potichu:

„Strýčku...!“

Nic.

„Strýčku...!“

Nic, jenom srdce prudce zatepalo. Ano, srdce počalo opět tepati. Nejprve několik nepravidelných úderů, jako zabušení na dvěře kýmsi, kdo má naspěch; pak hluboké vydýchnutí a nitro se naplnilo zvláštní úlevou, pokojným něžným světlem...¹⁹⁰

Toto mystické setkání, o kterém si Jeník nemůže být jistý, zda se skutečně odehrálo, zda to nebyl jen sen, způsobí, že se Jeník uklidní. To však neznamená, že dále nepohlíží na svět kriticky. Hodně sní, utíká do světa, jenž je výplodem jeho fantazie. Útočištěm, kde se může vyzpovídat ze všech svých snů a bolů, se mu stává

---

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 128.

¹⁹⁰ Tamtéž, str. 129.

psaní básní, inspirovaných Heinovou poezií.¹⁹¹ Romantické verše ho přitahují o to více, že se domnívá, že je nejspíše čítal strýc Jiří:

Napsal dnes dopoledne báseň. Skutečnou báseň, o tom byl přesvědčen. V nitru mu to alespoň slzelo, když si připomínal jednotlivé verše. Aby tak měl někoho, komu by ji dal přečísti! Nějakou takovou příbuznou duši, která by dovedla pochopit! Rozehřát se nad básní týmž citem, jevit pohnutí! Neboť tohle byla už skutečná báseň, tím si byl jist! [...]

Onen pocit osvobození, když to napsal! K smíchu mu byly dnes ty pokusy, jež dříve vpišoval do svého sešitu. K smíchu.

To, jak kriticky Jeník hodnotí svoje předchozí literární pokusy a jak vnímá naopak svou současnou tvorbu, svědčí o jeho vývoji. Dokud si neprošel úskalími, která na něj láska a život nachystaly, byly jeho básně plytké. V tomto bodě se vývoj Jeníkovy postavy shoduje s vývojem typického hrdiny deziluzivního románu.¹⁹²

Jeho deziluze se dovršuje, když při toulce parkem náhodou zjistí, že kněžna, do které se zamiloval ještě jako chlapec, má poměr s lokajem:

Kněžna ucouvla o krok, její obličej zrudl a ruka s bičíkem se pozvídala. Ale tu již uchopil ji lokaj za ruku, a svíraje ji, hleděl kněžně chladně a pevně do očí. Okamžik tak stáli proti sobě, oko v oku. Pak kněžna sklonila hlavu. Bičík upadl na zemi.

Lokaj se shýbl a políbil kněžnu na ústa. Objala jeho šíji prudce rozmávnutýma rukama...

Jeník už ničeho neviděl. Zakryl si obličej dlaněma.¹⁹³

Zatímco v raném věku si Jeník představoval kněžnu spíše jako pohádkovou vílu, nyní se mu ukazuje ve velmi „skutečné“ podobě. Nejenže ztrácí iluzi o její jemnosti a nedostupnosti. Výjev, který se mu naskytne, v něm navíc znovu oživí vzpomínku na jeho první sex, na to, jak se po něm cítil. Zatouží se nějak vyrovnat se ženami, oplatit jim zklamání, kterého se mu od nich dostalo. Příležitost se naskytne, když se Jeník potká s Majerem a jeho sestřenicí Emou. Jeníkovi se zdá povýšená a jedovatá. Utahuje si z něj, že je ještě malý chlapec, který musí poschouchat tatínka. To

¹⁹¹ Toto puzení k umění je výrazem Jeníkovy touhy po svobodě, po nespoutaném životě. Ve své básni se vyrovnává se vším, co ho svazuje, dává se vést svou přirozeností.

Majerová, R.: *Dedalus poháněný stříbrným větrem*, písemná práce z literatury 1, Ústav české literatury a literární vědy FF UK, str. 11.

¹⁹² Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž: *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 201.

¹⁹³ Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 144.

v Jeníkovi vzbudí touhu pomstít se. Rozhodne se, že pokoří Eminu studenou hrdost a její pocit, že všemu rozumí:

„Polibte mne,“ řekl a rty se mu zmítaly jak v zimnici.

Oněměla a couvla před ním.

Pak teprve mohla zamumlati:

„Blázníte?“

„Polibte mne,“ řekl znovu a zaskřípal zuby.

Něco tonoucího objevilo se v jejích očích a tváře jí umřely. Sjela rukama, jakoby náhle uvadlýma, podél jeho hlavy a položila pootevřené, jako v hloupém úsměvu strnulé rty na jeho ústa.

V témže okamžiku bylo Jeníkovi tak střízlivě a zároveň směšně. Vida, věděl jsem to, ani líbat neumí.¹⁹⁴

Jeníkův imperativní postoj způsobí, že znejistí žena před ním, nikoli on před ženou. Podaří se mu Emu vyvést z míry, pokořit ji.

Východisko ze své deziluze ale najde až v přírodě. Srdce ho táhne k řece. Tam je šťastný, tam žije:

Nevesluje už, loďka volně splývá po proudu podél vrb. Temně olivový odstín pod kořáním vrb, hořká vůně, šídla a vážky vzletují a usedají opět, běličky v úžase shromažďují se do stříbrných zástupů a mžikem opět rozprchávají se všemi směry, jakmile hoch v loďce se pohne. Ale hoch sedí skorem nepohnutě. Ruce se mu chvějí únavou a dech jeho proudí zhluboka, horký a prudký vůní krve. Slunce zrcadlí se v něm jako v řece a on je šťastný, nepřemýšlí o svém štěstí, jak plynoucí vlna, poletující vážka, odpočívající veslo.¹⁹⁵

V přírodě se Jeníkovi znovu vlévá krev do žil, zapomíná na své starosti, dokáže se zde radovat z maličkostí nebo prostě z toho, že je. Poklidný a rozmanitý život přírody, kde nevládne žádná pokryteckost a faleš, se stává pro Jeníka jakýmsi novým náboženstvím a země novým bohem, který není nespravedlivý a krutý, ale krásný a dobrotivý.

---

¹⁹⁴ Tamtéž, str. 168.

¹⁹⁵ Tamtéž, str. 171.

4.4.5 Postupné dospění v muže

Poté, co se Jeník vypořádal se svými deziluzivními zážitky, se mu zase začínají líbit ženy:

Je to nebezpečná věc, na čem spočinuly Ratkinovy oči, je to oblé, mladé a pevné, kolébá se to pod sukní a chlubí: Heleďte, lidičky, jsem já to pěkný zadeček, co? Hřibě, říká si Ratkin, vše v něm zamávalo vstříc tomu mladému tělu – ale náhle osmutní. Rozběhl se bystře – a už zabředl. [...] Jsme také hřibě – ale věšime hlavu. Jsme hřibě, ale spíše jsme princem zakletým v hřibě. A nevíme – máme-li se chovat jako princ nebo jako hřibě. Je to jedním slovem takové nedorozumění.¹⁹⁶

Pohled na mladé děvče vzbuzuje v Jeníkovi erotickou touhu, která je však náhle zbrzděna strachem, nejistotou. Snad v něm ještě doznívají vzpomínky na negativní zážitky z prvního sexu. Ještě sám sebe dost nezná, je nesvůj, připadá si příliš mladý.

Touží po velké romantické lásce, ale jeho představa je velmi neurčitá. Se svými touhami se svěří Zachovi, ve kterém získá opravdového přítele, neboť Zach jeho touhám dobře rozumí.¹⁹⁷

Zach: „To je právě to. Ale... Tomu za tím ,ale’ ani já nerozumím. Ne, nerozumím. Je to tak, a dost. Nemyslete si, já ji i na čelo líbám. A vlasy hladím. Hlavu jí na prsa položím, plakal bych. Vidíte, mám tady mapu na stole rozloženou, cestuji tak, utéci bych odtud chtěl, po dalekých zemích se toulám; jsou ostrovy a země až daleko na severu, krásně by se tu žilo. I jí kdysi o tom povídám. Prchneme daleko, daleko, budeme žít bílí uprostřed bílého sněhu, tak jsem jí to řekl. Plakala, jako by to byla pravda. Líbilo se jí to.“¹⁹⁸

Také Zach pociťuje nejistotu způsobenou neschopností proniknout tajemství života. I on touží po lásce a něze a v hlavě má uloženou spoustu snů a plánů. Touží po dobrodružství, po poznávání nových věcí, po životě, jenž by nebyl vázán pravidly, čímž skutečně připomíná povahu strýce Jiřího.

O něco později dostává Jeníkova představa lásky konkrétnější podobu. Představuje si svou vysněnou dívku jako růži s trny, jako dívku, která by byla nejen krásná, ale i vášnivá, ne tichá, ale svá. Zamiluje se do půvabné Pavly. Představuje si

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 184 – 185.

¹⁹⁷ Není bez zajímavosti, že Zachova postava se některými svými rysy nápadně podobá Jordánovi. Zaprvé je to jejich fyziognomie. Zach je stejně jako Jordán tak vysoký, že se nemůže vejít do lavice. Zadruhé je to jejich intelekt. Zach i Jordán jsou velice inteligentní, přesto se na gymnáziu potýkají s potížemi, protože umějí přemýšlet, ale papouškování prázdných pouček jim dělá potíže. Popis Zachovy postavy in Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 108.

¹⁹⁸ Tamtéž, str. 199.

krásné chvíle, které spolu prožijí. Brzy však zjistí, že Pavla je velmi povrchní, že se zajímá jen sama o sebe a není ještě připravena na lásku:

Třetího dne obdržel od Pavly dopis. Hněvala se naň, velmi se hněvala; nebyl jistě dobře při rozumu, když se něčeho takového odvážil - - - však přece, vida: nikdy více to nesmí udělati, nikdy více, neboť potom by byl už doopravdy konec. Ach tak – tedy by byl konec? Ratkin se smál. Ne, skutečně, už jí to víckrát neudělá. Nikdy. Může být klidná. Neboť, - takhle on to nemyslel – co já jsem, slečinko, chtěl, byla láska, a ne hubička ve vratech – nedorozumění to bylo, zasmějme se tomu.¹⁹⁹

Jeníkovy city vůči Pavle by se daly popsat jako ironický soucit s její nechápavostí. Jeník se od ní odpoutává, už po ní netouží, nemá zájem s ní nadále stýkat, nenechá se od ní pokořit.

Zatímco s Pavlou se tedy vyrovnává zcela snadno, neboť jakýkoli vztah s ní skončí dříve, než mohl začít, zážitky z prvního sexu v něm stále ještě zanechávají určitou pachuč. Rád by si poopravil první dojem, nedaří se mu však překonat ostych. Je to právě Zach, který mu dodá odvalu, přesvědčí ho, aby spolu zašli do nevěstince:

„Zachu, bolí-li tě hlava, k čemu bychom chodili. A vůbec, já nevím. Mám-li jít, nebo snad přece... Vždyť je to hrozné, Zachu, hrozné je to...!“

Zach se dobrácky usmál.

„I půjdeme. A co myslíš, řezat tě tam budou? Ne řezat. Třeba jen bolavý prstíček ti tam pofoukají. Ba, stojíš tu jak chlapec s bolavým prstíčkem.“

A Zach už se jenom smál a žertoval, vzal kabát a klobouk a pak šli.²⁰⁰

Návštěva nevěstince má šťastný konec:

Zach čekal na Ratkina u mostu.

„Jsi jako vykoupaný,“ řekl a potřepal jej po zádech.

Ratkin měl vlhké, lesklé oči a křehký poletující úsměv kolem úst. Nahnul se přes zábradlí a hleděl dolů na řeku. „Hučí, hučí... Má milá, jarní vodo,“ vzdychnul náhle a poslal dolů hubičku.²⁰¹

Jeník se cítí jako očištěný, dívá se na svět pozitivněji, opět se mu chce žít, všechno se mu zdá krásné.

Stinné stránky fyzické lásky se mu však připomenou když zjistí, že Zach je stížen syfilitidou. Na malém městě se zvěst o Zachově stavu brzy roznese, což má za

¹⁹⁹ Tamtéž, str. 203.

²⁰⁰ Tamtéž, str. 206 – 207.

²⁰¹ Tamtéž, str. 211.

následek Zachovo vyloučení ze školy. Nejenže Jeník ztrácí věrného přítele. Je také nucen si uvědomit, že za některá životní poznání musí člověk krutě zaplatit a že barevné sny, pro které se kdysi dokázal tolik nadchnout, jsou velmi naivní a mnohdy se dramaticky liší od skutečného života:

Za týden odjížděl také Ratkin na svátky. Když vlak přejížděl železný most a celé město objevilo se dole v kotlině, pozdravil je hořkým úsměvem. Tam někde u otevřeného okna sedával Zach... Mapa ležela před ním a on snil o tom, jak někde daleko na severu bude žítí bílý uprostřed bílého sněhu. Pod oknem tekla řekla a jednoho večera hnaly se řekou hučící jarní vody; a toho večera otázel se Ratkina kdosi: Kolik je ti let? To bylo toho dne, kdy mu bylo osmnáct let...²⁰²

Ani tato zkušenost, která je v procesu hrdinova zrání jednou z nejzásadnějších, však nezlomí jeho vůli k životu:

Ale i ve městě byly světelné jarní noci. Přicházely pod okno a zpívaly se zavřenýma očima; byly bílé, ale jejich píseň byla červená; stály pod oknem, jejich nahota voněla a hoch bděl. Věděl, že se dějí zázraky, a bděl. A dokud bděl, stála jarní noc vždy pod oknem a tichounce zpívala. Ale když usnul, vklouzla otevřeným oknem a usedla k hochu; jeho tělo bylo mladé a jarní noc se usmívala červenými ústy; neboť ona znala jeho tajemství- -²⁰³

Výjev je, jak patrně, silně erotizovaný. Noc je zpodobněna jako mladá, žádoucí dívka. Ne náhodou se jedná o noc jarní, neboť toto období je spojeno se vznikem nového života, je to období rozpuku. Velký důraz je kladen na smyslovost. Objevují se vjemy nejen zrakové, ale i čichové a hmatové (*jejich nahota voněla a hoch bděl*). Neobjevují se žádné negativní barvy, noc je světlá, červená barva zde opět symbolizuje pulzující život.

Dokonce i Jeníkův vztah s otcem se začíná pozvolna vyjasňovat. Když se spolu setkají na nádraží, zprvu ještě rozhovor mezi nimi vážne. Jeník považuje otcovu hovornost za falešný projev přátelství, zdá se mu, že ho otec vyslýchá, ale nakonec přece jen najdou společnou řeč. Otec uznává, že Jeník už není dítě, což mu ulehčí komunikaci s ním, dokáže se mu více otevřít:

*[Jeník] nemohl odolati, obrátil se k otci a řekl:
„Tak jsi to hezky řekl, modlit se tam možno...“*

---

²⁰² Tamtéž, str. 251.

²⁰³ Tamtéž, str. 253 – 254.

Chtěl ještě něco říci, ale začervenal se pouze a mlčel. Otec překvapeně vzhlédl a hleděl mu okamžik do očí. Teprve potom řekl:

„Hezky? Myslíš? Inu, ovšemže modlit.“

Ještě ostřeji pohlédl mu do očí, zasmál se a dodal: „Třebaže náboženství bylo takovou fádni věcí.“

Jeník podivně sevřel rty a otci to neušlo.

„No, není tak zle. Mládí je mládí a rádo střílí z kanónu,“ řekl chlácholivě.²⁰⁴

Poslední postavou, která zásadně ovlivní hrdinův vývoj, je Anička Karasová. Objevuje se náhle, jako by přišla z jiného světa. Jeník se do ní prudce zamiluje. Potkávají se v městečku u hřbitovní zdi. Oba jsou pohlceni zvláštní atmosférou večera, prožijí spolu krásnou noc:

Oči náhle se mu široce rozevřely; padl na ni rukama, ruce sjely po jejích šatech a on klesal k ní, k ní, k ní...

„Aničko! Aničko! Aničko!“

Hřbitovní zed' padala jak opona, tma před námi, tma za námi.

A když potom celé městečko zbělelo měsíčním světlem, cosi, co nebylo jedním člověkem, ale co mohlo být dvěma úzce k sobě přitisknutýma, objevilo se v pastviskách za hřbitovem, vrhlo to dlouhý stín, který se zmenšoval, až splýnul s tím, co mohlo býti dvěma lidmi, i to se potom zmenšovalo, až splýnulo s nocí.²⁰⁵

Jeník je opojený láskou, tak tak, že se vůbec odváží za Aničkou znovu jít. Anička ho však zpraží svým prudkým odmítnutím. Chce být svobodná, nespoutaná, sama se přirovnává k divoké lesní žínce. Stejně rychle, jako se objevila, také mizí. Dalo by se říci, že právě ona naplňuje Jeníkovu představu o dívce jako růži s trny, neboť mu dává téměř současně pocítit radost i bolest.²⁰⁶

„Hlouposti děláte... Nechci, abyste mne tak čekal jako včera a dnes. Nechci už vůbec, abyste mne čekal. A jak vypadáte? Směšně? Po očích vám vidím, co se s vámi děje, už se mi to docela přestalo líbit. – I včera jen okem jsem vás zahlédla a už jsem cítila, že někomu odzvánějí. Nemáte snad staršího bratra, který je vám velice podoben? To on snad před dvěma dny přijel, to on snad - - Ne, počkejte. Tohle

²⁰⁴ Tamtéž, str. 261.

²⁰⁵ Tamtéž, str. 266.

²⁰⁶ Buriánek tvrdí, že Aniččina postava se přizpůsobuje maloměstské morálce a počítá se sňatkem se starším zaopatřeným mužem. Nejen, že text se o ničem takovém explicitně nezmiňuje, z Aniččiny promluvy naopak spíše plyne, že jsou jí zavedené mravy cizí. O Buriánkově chápání Aniččiny postavy viz in Buriánek, Fr.: *Fráňa Šrámek. Studie s ukázkami z díla*, Praha, Melantrich, 1981, str. 84.

ovšem je jen žert, ale já vím, jaký žert a proč to říkám. Na slečinky berních si takhle čekejte, ne na Aničku posedlou. Ta přijde jednou a pak už neví, proč by měla přijít podruhé [...].“²⁰⁷

Jeníka Aniččina slova zraňují, ale uvědomuje si, že bolest, kterou mu přinášejí, musí přijmout, že to patří k dospělosti a k životu, že bez bolesti nemůže poznat radost:

„Spi tam, Jene Ratkine, včerejší a pošetilý. Ty, který jsi toužil po štěstí a po bolesti – a přece jsi chtěl jenom štěstí. Ty, který jsi volal krásu – a před krásou jsi zavíral oči. Ty, který jsi volal život – a při první jeho písni potrhal jsi struny. Ty, který jsi myslil, že přijde brzy hodina, že staneš a najíš se dosyta! Blouznivý, nezkušený plavčíku v lodním koši volající: Země, země! – brzy ti zamrzl tento výkřik na rtech. A přece teď, kdy kotvy opět vytaženy, zní zase ona píseň: Život! Život!“²⁰⁸

Vývoj Jeníkovy postavy a pozitivní závěr románu zřejmě souvisí s vývojem autora. V době, kdy autor toto dílo psal, se ocital na hranici dvou tvůrčích období. Jednoho, které se uzavíralo, a druhého, na jehož prahu stál. Autor se v románu vyrovnává s hnutím anarchismu, které se mu začíná odhalovat jako neudržitelné a neperspektivní. Proto opouští svůj doposud negativní postoj, směřuje k oslavě přírodní zákonitosti a lidského života, které nabízejí příznivější vyhlídky do budoucnosti.²⁰⁹

4.5 Jeník a Ivo: dvě individuality, dva styly

Hrdinové románů *Stříbrný vítr* a *Ivův román* se vyznačují zcela odlišným charakterem, což se projevuje v tom, jak jednájí a prožívají různé situace (viz níže). Tato odlišnost se však nemanifestuje jen v obsahové rovině románů, ale i v rovině formální. Oba autoři užívají zcela jiný jazykový styl.²¹⁰

Styl *Stříbrného větru* slučuje prvky anarchistické, naturalistické a expresivní. Anarchismus se projevuje emblematickým užíváním některých slov a slovních spojení a výraznou akcentací červené barvy jako barvy života a krve (viz výše).

²⁰⁷ Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knižní klub, 1977, str. 271.

²⁰⁸ Tamtéž, str. 275.

²⁰⁹ Buriánek, Fr.: *Fráňa Šrámek. Studie s ukázkami z díla*, Praha, Melantrich, 1981, str. 79 – 82.

²¹⁰ O stylu *Stříbrného větru* viz in Buriánek, Fr.: *Fráňa Šrámek. Studie s ukázkami z díla*, Praha, Melantrich, 1981, str. 84 – 87.

O secesních prvcích v Ivově románě viz in Janáčková, J.: *Slohové proměny v próze Antonína Sovy*, in táž: *Román mezi modernami*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 227 n.

Prvky naturalistické a expresivní se objevují nejčastěji na místech, kde chce Šrámek vyličit Jeníkovo zhnusení či pocit ošklivosti:

Bytný Jeníkův byl starý učitel, zezelenalý jaterním neduhem a paní ztučnělá, kategorická žena, zamřelá, rozšafně přísná jak tlustá modlicí kniha tištěná švabachem. Dům, přilepený k zbytkům někdejších městských hradeb, měl už nějaký plesnivý letopočet, průjezd studeně páchl jak zahrňávající studna, [...] po pavlačích a výklencích za noci tápal belhavě vítr a z děr kotlavé dlažby na malém páchnoucím dvorku vylézaly v navečerech krysy.²¹¹

V souvislosti s ošklivostí se v některých replikách objevuje také vulgarita:

„Slyšíte toho mlíčňáka?“ křičely ženské. „Ani čuchnout by mu žádná nedala a plnou hubu toho má, prevít takový - - !“ vrískla jedna, v bocích se podnikavě zakolíbala a po ostatních vyzývavě se rozhlédla.²¹²

Snaha zachytit hrdinův prožitek a jeho citové rozpoložení se projevuje taktéž metaforizací:

Chodil také rád v navečerech městem. Na náměstí byla promenáda, ostrov světla uprostřed tmy. A velmi živo bylo na ostrově světla. Kolem Jeníka tekla řekla hlasů, smějící se ústa a vesele blýskající oči [...].²¹³

S Jeníkovým dozráváním a citovým probouzením pak souvisí důraz, jenž je kladen na smyslovost. Převažují vjemy zrakové, objevují se však i vjemy čichové či hmatové:

Ale i ve městě byly světelné jarní noci. Přicházely pod okno a zpívaly se zavřenýma očima; byly bílé, ale jejich píseň byla červená; stály pod oknem, jejich nahota voněla a hoch bděl. Věděl, že se dějí zázraky, a bděl. A dokud bděl, stála jarní noc vždy pod oknem a tichounce zpívala. Ale když usnul, vklouzla otevřeným oknem a usedla k hochu; jeho tělo bylo mladé a jarní noc se usmívala červenými ústy; neboť ona znala jeho tajemství- -²¹⁴

Styl Ivova románu naproti tomu nese zřetelné prvky secesní estetizace, která se často projevuje například v popisech Štěpánčina vzhledu, čímž koresponduje s Ivovou zálibou v krásnu:

²¹¹ Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr*, Praha, Knížní klub, 1977, str. 58 – 59.

²¹² Tamtéž, str. 174.

²¹³ Tamtéž, str. 60.

²¹⁴ Tamtéž, str 253 – 254.

Ty poslednější dámy odcházely nejdříve. Ivo si jich dobře všiml. Starší obléká chlapce v teplejší kabátek za nastalého chladu. Obě jsou tak zvláštní svou nepravidelnou krásou. Ale ta, již nazývají Štěpánkou, měla zamlkou snivost dítěte, brunety, jejíž bujné, černé kroužící se vlasy a jejíž husté brvy skoro se mračily, že dodávaly tolik tajemného její orientální bledosti.²¹⁵

Na rozdíl od *Stříbrného větru* zde však ani pro vylíčení nejvypjatějších situací není užíváno expresivně zabarvených či silných slov, neboť ta by svědčila o vášnivě povaze. Ivovy nálady bývají vylíčeny impresionistickou metodou, často s nádechem dekadence, jež se dobře slučuje s jeho pasivním postojem zbytečného člověka:

Poprvé sněží. Mlhy jsou rozvěšeny nad řekou a na ní dole pod mostem stojí stavební lodi s rudými svítilnami. Je sotva tušit druhý břeh s vížkami, štíty, lomenicemi a se zubatými obrysy Hradu a velechrámu, trůnicího nade vším. Vše tone ve tmě, sníh taje na chodnicích a vítr prudce zadouvá černou gotickou branou.

Ivo vyšel ven a toulal se dlouho v sadech, popadaných listím. Vše zahrňovalo pod zubatými zdmi a chlad čísel z vlhkých spoust nastlaného lupení a haluzí. Přemýšlí dosud o tom, jak sám člověk pracuje do rukou osudu.²¹⁶

---

²¹⁵ Sova, A.: *Ivův román*, Praha, Československý spisovatel, 1961, str. 19.

²¹⁶ Tamtéž, str. 226 – 227.

5. Komparace postojů hrdinů

Z výše uvedených nástinů vlastností a osudů všech hrdinů je patrné, že je navzájem pojí mnoho společných rysů. K těm nejvýznamnějším patří snivost, velká fantazie, určitá nechuť k oficialitám, sklony k provokaci. Hrdinové se potýkají také s podobnými problémy. Ve všech případech je odsouzeno fungování soudobého gymnaziálního školství (míra, která je této problematice věnována, je přímo úměrná jejich věku a tedy aktuálnosti tohoto problému) a u všech třech hrdinů jsou výrazně akcentovány problematické vztahy se ženami, které bývají zdrojem či jedním ze zdrojů deziluze. Dílčí podobnost pak lze spatřovat v problematickém vztahu k bohu, který se vyskytuje u Jordána a Jeníka. Oba boha obviňují z nespravedlnosti. Rozdíl však spočívá v tom, že Jordán je v té chvíli již v předsmrtné agonii a vzhledem k tomu, jak je mlád, je pochopitelné, že cítí trpkost nad tím, že musí zemřít, zatímco Jeník se s bohem potýká v průběhu celého románu, konflikt s bohem patří k poznávání světa, spojenému s dospíváním.

Hrdinové se tedy v základních problémech, se kterými se musí nějak vypořádat, shodují. Důležité je však upozornit i na rozdíly, které mezi nimi panují.

První rozdíl spatřuji v jejich otevřenosti vůči ostatním lidem. Zatímco Jordán a Ivo příliš společenští nejsou, nemají téměř žádné přátele, vyhledávají samotu a se svými vrstevníky si příliš nerozumí, Jeník také rád tráví čas sám, v přírodě, kromě toho se však nevyhýbá kontaktům s vrstevníky a nachází i opravdová přátelství.

Další rozdíl je v rodinných vztazích. Zatímco Jordán a Ivo pocházejí z chudých rodin, ale jejich vztahy s příbuznými jsou vřelé, Jeník pochází z vážené rodiny, ale jeho vztahy s otcem jsou chladné, často nepřátelské.

S původem hrdinů do jisté míry souvisí také vztah ke společnosti. Všichni hrdinové pohlížejí na takzvanou „lepší společnost“ (ať už ve městě nebo na venkově) kriticky. U Jordána se rodinné prostředí s touto společností nijak nekryje, u Iva už se obě prostředí stýkají v postavě sestry, která se provdala za bohatého statkáře, a Jeník sám z takové společnosti pochází, takže se jedná o kritiku do vlastních řad.

Ve srovnání hrdinů Santy Lucie a Ivova románu jsem uvedla, že oba hrdinové jsou ještě dědici národního obrození. Ve Stříbrném větru se tato problematika příliš netematizuje. Domnívám se, že je to proto, že pro autora již není aktuální. Je sice poukázáno na to, že Jeník neumí, a ani nechce umět německy, ale myslím si, že

odpor vůči němčině je zde motivován spíše vzpourou proti všemu oficiálně uznávanému, nařízenému, o vzdor proti jakémusi obecnějšímu typu autority.

Důležitý rozdíl spatřuji také v tom, že Jordán ani Ivo nenacházejí spřízněnou duši, která by jim rozuměla, pomohla překlenout těžké období, kdy se iluze změní v deziluzi. Pro Jordána byla takovou osobou sestra, ale tu ztrácí s příchodem do Prahy. Také Ivova sestra Hana sice poskytne Ivovi prostor pro zotavení, ale v podstatě si Ivo musí pomoci sám. Jeník má oproti tomu zastánců hned několik. V rodinných záležitostech při něm stojí strýc Jiří, proti nechápavému profesorskému sboru se jako světlá výjimka vztyčuje profesor Ramler a konečně v osobních problémech získává Jeník oporu v Zachovi. Jeník tedy jako jediný není sám a možná i proto se mu podaří všechny deziluze překonat.

Výše jsem zmínila, že zatímco Jordán je otevřený i vůči tělesné lásce, Ivo ji odmítá. Rozdílné pojmání lásky je ještě markantnější, srovnám-li z tohoto hlediska postavy Iva a Jeníka. U Iva je tělesný rozměr lásky eliminován téměř k nule. Zdá se, že mu stačí se na Štěpánku jen dívat, aby mohl rozpřádat své představy a opájet se jimi. Naproti tomu u Jeníka je akt tělesné lásky tematizován opakovaně, ať už v pozitivní (milostné roztoužení při pohledu na herečku, sex s prostitutkou, milování s Aničkou) nebo negativní podobě (pohlavní styk s vdovou, Zachova syfilis). Zatímco Ivovo prožívání lásky je tiché a snivé, Jeníkovo bouřlivé a vášivé.

Nejvýraznější rozdíl mezi hrdiny však spočívá v tom, jak řeší své problémy. Jordán útrpně snáší ústrky společnosti i nezdary v osobním životě a odhodlává se proti nim postavit až ve chvíli, kdy překročily snesitelnou mez. Jeho situace je však v té chvíli již natolik zoufalá, že mu znemožní jeho plány uskutečnit, a Jordán propadá blouznivému snění.²¹⁷ Co se týče Iva, dalo by se říci, že svým životem jen tak proplouvá. Jeho přístup k veškerým událostem je velmi pasivní. Neumí skutečně žít, nedokáže (a snad ani nechce) nic udělat pro to, aby naplnil své sny, není v ničem ochotný ustoupit ze své pohodlnosti. Problémy řeší pouze tím, že se uzavírá do sebe. Jeník naproti tomu reaguje na své deziluze a prohry odporem, vzpourou. Když je ve škole svědkem toho, jak matka nepřiměřeně trestá svého syna, nebojí se jí to vyčíst do očí. Deziluzi z boha řeší tím, že se proti němu vzbouří, začne vyznávat jako boha zemi. Špatný zážitek z prvního sexu si vylepšuje tak, že se vyspí s prostitutkou.

---

²¹⁷ Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in *táž: Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 205.

Celkově lze říci, že Jeník se oproti hrdinům druhých dvou románů chová mnohem aktivněji, nedá se ničím zlomit, má větší vůli k životu (celou knihou se proplétají zmínky o větru jako symbolu života). Právě tato aktivita a nezdolná vůle k životu jsou tím nejpodstatnějším, co Jeníka odlišuje od Jordána a Iva, co ho přiřazuje k hrdinům románů druhé generace devadesátých let, zatímco ony první dva ke generaci první. Tento názor potvrzuje také Moldanová, která říká, že melancholické příběhy, jaké psal kupříkladu Mrštík, „jsou tu vystřídány příběhy neochoty se konformovat, příběhy, v nichž hrdinové uskutečňují svou představu o životě, vzdorují světu, vyhlašují mu své opovržení.“²¹⁸

---

²¹⁸ Moldanová, D.: *Česká literatura v období modernismu (1890 – 1918)*, Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně, 1996, str. 78.

Závěr

V této práci jsem se zabývala romány Santa Lucia, Ivův román a Stříbrný vítr. Zaměřila jsem se na vývoj jejich hrdinů, vznik a průběh jejich deziluze, její důvody a následky. Přestože lze všechny tři romány považovat za romány deziluze a zrání,²¹⁹ neshodují se ve všem, jak jsem poukázala, s typickým syžetem deziluzivního románu a i výstavba jednotlivých románů a jejich hrdinové se v mnohém liší. Jsou různého věku, pocházejí z odlišných prostředí, mají různé vztahy se svým okolím a nestejný názor na ženy, především se však odlišují v tom, co zapříčiňuje vznik iluze a později také deziluze, i v tom, jaký je samotný průběh a následky deziluze.

U Jiřího Jordána je základním prvkem, který dává vzniknout iluzi, imaginární představa Prahy, kterou Jordán vnímá jako jakýsi ideál, zázračné místo, kde si každý může splnit svůj sen. Skutečná Praha ho však zaskočí, jeho iluze se začne brzy bortit. Deziluze probíhá v několika oblastech jeho života (společenské, morální i milostné, přičemž morální a milostná deziluze probíhají paralelně) a v několika stupních. V první fázi prohlédnutí reaguje Jordán kritickou distancí od společnosti, ve druhé fázi už chce jednat, ale jeho zubožený stav mu to již nedovoluje. V Jordánově iluzi a deziluzi hraje velkou roli prostředí, ve kterém se ocitá. Drsné prostředí velkoměsta, kterým se musí každý protlouci sám, ostře kontrastuje s přívětivým prostředím rodinným, na které byl posud zvyklý. Prostedí tak do jisté míry determinuje jeho úspěch, respektive neúspěch v jeho honbě za snem. Jordána nakonec deziluze dovede k poznání a uvědomění si reality, ale toto poznání má fatální následky, Jordán ho zaplatí životem. Dalo by se uvažovat o tom, že tím, že Jordánova deziluze vyvrcholí jeho úmrtím, se román přichyluje ke starším románům, v nichž se téma iluze a deziluze objevuje.²²⁰

U hrdiny Ivova románu má deziluze zcela jinou podobu i jiný průběh. Ivo je na počátku plný snů a plánů, ale nesetkáváme se u něj s žádným konkrétním snem, který by si přál realizovat. Iluze se konstituuje až ve chvíli, kdy se Ivo potká se Štěpánkou. Bere na sebe podobu Štěpánčina obrazu, který si Ivo vytvořil, který však

²¹⁹ Moldanová poukazuje na to, že Stříbrný vítr, ačkoli vznikl v kontextu deziluzivních románů, se od tohoto typu syžetu liší, neboť hlavní hrdina nakonec všechny deziluze překoná a zachová si svou citlivost a víru v budoucnost (Moldanová, D.: *Fráňa Šrámek. Stříbrný vítr*, in Zeman, M. (ed.), *Rozumět literatuře 1*, Praha, SPN, 1986, str. 210). Dle mého názoru však pro zařazení Stříbrného větru k románům deziluze a zrání není zásadní fakt, že hrdina si zachoval svůj optimismus, ale to, že všechny negativní zkušenosti, kterými projde, přece jen změní jeho doposud naivní pohled na svět a na život.

²²⁰ O vyústění deziluzivního románu in Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž, *Hledání románu*, Praha, Československý spisovatel, 1989, str. 199.

má má se skutečnou Štěpánkou pramálo společného. Jeho deziluze se neohlašuje postupně, jako u Jordána, ale probíhá nárazovitě. Ivo dlouho žije ve svém dokonalém snu. Objevují se sice jisté náznaky, které poukazují na nekompatibilitu tohoto snu se skutečností, Ivo jim však nevěnuje žádnou pozornost, neboť je jím zcela pohlcen. O to horší je však poté jeho deziluze. Kromě toho se v Ivově případě nespojuje několik deziluzí, které by posléze vyvrcholily ve velkou životní deziluzi, vyskytuje se jen deziluze milostná, která je však velmi silná. Důležité je podotknout, že v případě Ivova románu není hrdinova deziluze výsledkem působení vnějších okolností, ale je způsobena především hrdinovým uvažováním o světě, a speciálně o ženách. Ivo si představuje, že lidé by měli žít jen pro lásku, všechno jí obětovat, zatímco Štěpánka má své touhy, kterých se nechce vzdát. Ivo si tedy sám vytváří svou iluzi, kterou později svým chováním také zničí. Domnívám se však, že ho deziluze nevede k poučení, ale jen k uzavření se do sebe, že deziluze v tomto případě nesměřuje k dozrání.

Hrdina Stříbrného větru se od ostatních dvou v mnohém liší. U Jordána a Iva se utváří určitá iluze, ve které po jistou dobu žijí, a posléze se situace vyvine tak, že se iluze mění v deziluzi, dochází k vystřízlivění, které má na hrdinu určitý efekt. Jeník Ratkin prochází v celém průběhu románu řadou vážných či méně vážných deziluzí a proher. Nedochází nicméně k tomu, že by se v něm negativní zážitky kupily a vyvrcholily později velkou deziluzí. Jeník většinu svých nesnází zase překonává, byť ne všechny zcela snadno (to závisí na závažnosti deziluze). Východisko většinou nachází u dívky, u přítele nebo v přírodě. Jeho deziluze nejsou fatální. Jako u jediného z těchto hrdinů vedou deziluze k poučení a k dozrání v muže. Jeník má sice, na rozdíl od druhých dvou hrdinů, podporu lidí, kteří mu rozumějí, domnívám se však, že to, že Jeník všechny deziluze překoná, je způsobeno jeho aktivním přístupem k životu. Tento aktivní přístup k životu je, jak jsem již uvedla, zároveň tím zásadním rysem, který řadí Stříbrný vítr a jeho hrdinu k románům druhé generace moderny, zatímco Santu Lucii a Ivův román k první generaci moderny.

Seznam použité literatury

Literatura primární:

Mrštík, V.: *Santa Lucia* (Praha: SNKLHU, 1958), 351 s.

Sova, A.: *Ivův román* (Praha: Československý spisovatel, 1961), 266 s.

Šrámek, Fr.: *Stříbrný vítr* (Praha: Knižní klub, 1977), 288 s.

Literatura sekundární:

Buriánek, Fr.: *Fráňa Šrámek. Studie s ukázkami z díla* (Praha: Melantrich, 1981), 295 s.

Brabec, J.: *Doslov*, in A. Sova: *Ivův román* (Praha: Československý spisovatel, 1961), str. 250 – 263.

Doležel, L.: *Typy narativních promluv*, in týž: *Narativní způsoby v české literatuře* (Praha: Československý spisovatel, 1993), str. 9 – 42.

Geist, B.: *Psychologický slovník*, 2. vydání (Praha: Vodnář, 2000), 425 s.

Hodrová, D.: *Postava – subjekt a postava – objekt*, in táž (ed.): *Proměny subjektu, sv. 2* (Pardubice: Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR, 1994), str. 109 – 137.

Hodrová, D.: *Román ztracených iluzí*, in táž: *Hledání románu* (Praha: Československý spisovatel, 1989), str. 109 – 137.

Janáčková, J.: *Prameny impresionistického románu a jeho skladba. Santa Lucia*, in táž: *Stoletou alejí* (Praha: Československý spisovatel, 1993), str. 146 – 154.

Janáčková, J.: *Slohové proměny v próze Antonína Sovy*, in táž: *Román mezi modernami* (Praha: Československý spisovatel, 1989), str. 190 – 268.

Justl, V.: *Doslov*, in V. Mrštík: *Santa Lucia* (Praha: SNKLHU, 1958), str. 343 – 350.

Karásek ze Lvovic, J.: *Impressionisté a ironikové* (Praha: Hugo Kosterka, 1903), 183 s.

Majerová, R.: *Dedalus poháněný stříbrným větrem*, písemná práce z literatury 1, Ústav české literatury a literární vědy FF UK, 24 s.

Moldanová, D.: *Česká literatura v období modernismu (1890 – 1918)* (Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 1996), 124 s.

Moldanová, D.: *Fráňa Šrámek. Stříbrný vítr*, in M. Zeman (ed.): *Rozumět literatuře I* (Praha: SPN, 1986), str. 206 – 213.

Mravcová, M.: *Krška – Šrámek. Stříbrný vítr*, in I. Klimeš (ed.): *Filmový sborník historický 1: Film a literatura* (Praha: Československý filmový ústav, 1988), str. 149 – 171.

Mravcová, M.: *Personalizace vyprávění*, in D. Hodrová (ed.): *Proměny subjektu*, sv. 2 (Praha: ÚČL, 1994) 10 stran.

Peterka, J.: heslo *Impressionismus*, in Š. Vlašín (ed.): *Slovník literární teorie* (Praha: Československý spisovatel, 1977), str. 149.

Pytlík, R.: *Vilém Mrštík* (Praha: Melantrich, 1989), 333 s.

Šalda, F. X.: *Mladý Flaubert. Epilog romantismu*, in L. Svoboda (ed.): *Boje o zítřek. Duše a dílo* (Praha: Melantrich, 1973), str. 436 – 459.

Šalda, F. X.: *Antonín Sova, sensitiv a visionář*, in L. Svoboda (ed.): *Boje o zítřek. Duše a dílo* (Praha: Melantrich, 1973), str. 337 – 351.